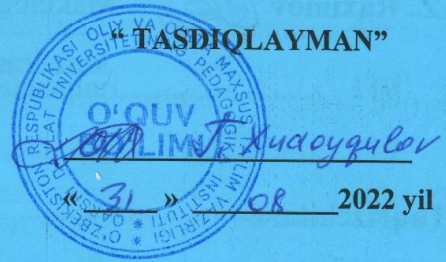

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETINING PEDAGOGIKA INSTITUTI

TADQIQIY PEDAGOGIKA

O‘QUV USLUBIY MAJMUA

SHAHRIABZ – 2022

O'quv uslubiy majmua O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2017 yil 1-martdagi №107 buyrug'i asosida tayyorlangan.

Tuzuvchi:

Z. Raximov Maktabgacha va boshlang'ch ta'lim metodikasi kafedrasida professori, pedagogika fanlari doktori

Taqrizchilar:

Sh. Hamrayev Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti "Maktabgacha va boshlang'ch ta'lim metodikasi" kafedrasida mudiri, dotsent

Sh.U.Nurillayeva Qarshi davlat universiteti professori, pedagogika fanlari doktori

O'quv-uslubiy majmua "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida yig'ilishida (bayon № 2, «26» 08 2022 y.) va institut Uslubiy Kengashida (bayon № 1, «30» 08 2022 y.) muhokama etilgan va o'quv jarayonida foydalanishga tavsiya qilingan.

O'quv-uslubiy bo'lim boshlig'i:

Kafedra mudiri:

G'aniyev M.

SH.Hamroyev

MUNDARIJA

1	O‘quv materiallari.....	4
1.1	Ma’ruza matnlari.....	4
1.2	Amaliy mashg‘ulotlar mavzulari va topshiriqlari.....	110
2	Mustaqil ta’lim mashg‘ulotlari.....	119
3	Glossariy (asosiy terminlar).....	120
4	Ilovalar:	125
4.1	Fan dasturi.....	125
4.2	Ishchi o‘quv dasturi.....	132
4.3	Testlar.....	141
4.4	Baholash mezonlari.....	157
4.5	Qo‘shimcha materiallar.....	159

O'QUV MATERIALLARI

MA'RUZALAR MATNLARI

1-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarning mazmuni va mohiyati

Reja:

1. Ijtimoiy-gumanitar izlanish sifatida pedagogik tadqiqotlarning o'ziga xosliklari.
2. Pedagogika fani metodologiyasi bilim va faoliyat tizimi sifatida.
3. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik ta'minoti va pedagogik refleksiya doir manbalari.

Tayanch tushunchalar: ilm, fan, metodologiya, fan metodologiya, ilmiy tadqiqot, ilmiy-tadqiqot metodologiyasi, ilmiy bilimlar, metodologik ta'minot.

Ijtimoiy-gumanitar izlanish sifatida pedagogik tadqiqotlarning o'ziga xosliklari. Ilm-fan-olam haqida obyektiv, tizimli tashkillashtirilgan va asoslangan bilimlarni ishlab chiqishga yo'naltirilgan bilish faoliyatining alohida turi. Ilm-fanning diqqat markazida tabiat, ijtimoiy hayot, inson, uning ongi, psixikasi va faoliyati, san'at, odob, din, ta'lim, ilm kabi madaniy voqeliklar mujassamlashadi.

Ilm-fanning ustuvor vazifasi - ilmiy-nazariy tavsifga ega bo'lib, real voqelik haqida obyektiv bilimlarni umumlashtirish va tizimlashtirish ("Obyekt nima?"), ilm-fan rivojining zamonaviy bosqichi proektivkonstruktiv (me'yoriy, texnologik) funksiyasi ("Obyekt qanday bo'lishi lozim?"), obyektlarni o'rganishda haqiqatni izlash strategiya va qayta aloqa yo'nalishlarini aniqlash bilan bog'liq bo'lib qolmoqda.

Akademik V.V.Krayevskiy pedagogika fani amaliyotdan odimlashi lozimligini ko'p marta ta'kidlagan. Bu borada pedagogikaning ustuvor masalalaridan biri pedagogik tizimni ilmiy asoslashdir. Boshqacha aytganda, har qanday pedagogik novatsiya ilmiy asoslangan bo'lishi lozim! M azkur vaziyatda pedagogikaning ilmiy-nazariy funksiyasi konstruktiv-texnik vazifadan farqli ravishda ustuvor va tizim hosil qiluvchi tavsifga ega bo'ladi, Ta'lim va tarbiyaning ilmiy asoslangan tizimi, uning yangi metodlarini yaratish nazariy tadqiqotlar jarayonida pedagogik hodisalarni anglanishidir. Faqatgina ushbu asosda pedagogik faoliyatning istiqbolli yo'nalishini to'liq idrok etish, ilmning amaliyotga ta'sirini ta'minlash mumkin. Xususan, ta'lim va fanning globalashuvi va internatsionallashuvi negizida xalqaro oliy ta'lim makoni shakllanib, u pedagogik tadqiqotlarning obyekti bo'lishi mumkin. Shubhasiz, bunday tadqiqotlarning vazifalaridan biri - mazkur fenomen mohiyati, qonuniy aloqalari, uning faoliyat yuritishi va rivojlanishini ta'minlovchi ijtimoiy-madaniy omillarni aniqlashning muhim ahamiyat kasb etishida namoyon bo'ladi. Mazkur

tadqiqotlarda tendensiyalar, muqobil rivojlanish variantlarini bashoratlash hamda xalqaro ta'lim makonining madaniy-tarixiy paradigmasi, ijtimoiy-madaniy mohiyati, qadriyatlar dinamikasi va taraqqiyot strategiyalarining turli me'yoriy modellarini ilmiy asoslash va loyihalashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Haqiqatdan ham, professor V.V.Serikovning qayd etganidek: “Ko‘p holatlarda insonni nimaga o‘rgatish va qanday o‘qitish haqidagi masala an’analar, tajriba, “vaqt talablari”, ijtimoiy, iqtisodiy, ba’zan esa “inqilobiy” maqsadga inuvofiqlikdan kelib chiqib hal qilingan.

Zamonaviy bosqichda madaniyat kontekstida ilm-fanni, hamda “madaniyat - ilm” tizimi bo‘yicha aloqalarni yuzaga keltirish bilan bog‘liq muammo o‘ta dolzarblir. V.S.Stepinning qayd etishicha: “Ilmiy bilish jarayoni nafaqat o‘rganilayotgan obyektning ichki xususiyatlari, balki ijtimoiy-madaniy xususiyat kasb etuvchi ko‘plab omillar bilan ham bog‘liqdir. Ilmni tarixiy rivojlanish bilan bog‘liqlikda ko‘rib chiqar ekanmiz, madaniyat shakl va turlarining o‘zgarishi bilan ilmiy bilishni bayon etish andozalari, reallikni ilmda namoyon bo‘lishi va fikrlash usullarining o‘zgarayotganini aniq anglash mumkin, ular madaniyat kontekstida shakllanib, uning turli fenomenlar ta’sirini o‘zida aks ettirishi, tabiiy. Bu ta’sir turli ijtimoiy-madaniy omillarni o‘z ilmiy bilish usulini paydo qilish jarayoniga kiritilishi sifatida taqdim etilishi mumkin”. Ushbu munosabat doirasida ilmiy refleksiyaning obyekt sifatida ilmning o‘zi, hamda ilmning amaliyligi va rivojlanishini asoslaydigan ijtimoiy-madaniy kontekst hisoblanadi.

Ilm-fan- texnogen madaniyatning qadriyatlar ierarxiyasida ustuvor ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy davr uchun ijtimoiy xayotning barcha sohalarida ilm-fan va axborotlar ko‘lami o‘ziga xoslik kasb etadi. V.A. Lektorskiyning qayd etishicha, rivojlangan mamlakatlarda asosiy boylik yangi bilimlarni yaratish, ommalashtirish va iste’mol qilishda namoyon bo‘ladi. Aynan bilimga, uni yaratish va qo‘llash imkoniyatlariga munosabat borgan sari jamiyatning ijtimoiy qatlamlarga ajratilishi va yangi jahon tartibidagi o‘mi va obro‘sidan kelib chiqib mamlakat va hududlarga bo‘linishini belgilaydi. Bunda yangi texnologiyalar va o‘zaro hamkorlikdagi amaliy faoliyatni loyihalashtirish mumkin bo‘lgan bilimlar haqida gap boradi.

Lekin global inqirozlar tufayli insonning yangi dunyoqarash yo‘nalishlarini izlash muammosi yuzaga keladi. V.S.Stepinning qayd etishicha, zamonaviy ilm bir qator global muammolar, mutlaqo yangi obyekt turlari bilan to‘qnashdi, bu esa ilmning asosi va samarali tadqiqot strategiyalarini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

XXI asrda fanning yaratuvchanlik qudratining oshib borishi, ishlab chiqarish kuchiga aylangani ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligidan dalolat beradi. Har bir fanning metodologiyasi fansunoslikning tarkibiy qismi, fanning taraqqiyoti esa uning mukamma! metodologiyasining yaratilganligiga bog‘liq. Fan obyektiv borliq haqida bilimlar tizimi, voqelikni ilmiy nazariy aks ettirishdir. Hozirgi globallashtirish jarayonida, avvalo, har bir axborotga ilmiy yondashish,

qolaversa, fanning jamiyat ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy rivojlanishida hozir javob bo'lishi davr talabidir.

Ilm-fanning dialektik xususiyati, davr talabi, jamiyat buyurtmasiga mos istiqbolli vazifasi har bir fanning metodologik asosini takomillashtirishni taqozo etadi. O'z navbatida fanlarning tez rivojlanishi; har 3-4 yilda uzluksiz ta'lirn mazmuni o'zgarib turishi; har tomonlama rivojlangan, intellektual salohiyatli barkamol avlodni tarbiyalashdek dolzarb muammoni ilmiy-metodik ta'minlash metodologiyasini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Fandagi har bir yangi qadam faqat avvalgi yutuqlarga tayangan holda boyitilishi mumkin:

-yangi bilim eski bilimni mukammallashtirishga to'liqroq va aniqroq shakli bo'lib, haqiqatni yanada aniqroq aks ettiradi;

- o'tmishdagi fan taraqqiyoti yangi fan uchun zamin tayyorlaydi;

- o'tmishdagi bilimlarning faqat hozirgi davr ilmiy nazariyalariga mos keluvchi elementlarga ahamiyatlidir.

Falsafa lug'atida: "Fan reallik haqidagi obyektiv bilimlarni tayyorlash va nazariy tizimlashtirish funksiyasiga xos inson faoliyati sohasidir. Tarixiy taraqqiyotda fan jamiyatda ishlab chiqarish kuchiga va muhim ijtimoiy institutga aylanadi", deb izoh berilgan.

N.Shermuhammedova fanning mohiyati haqida quyidagi xulosaga keladi: umumiylik va tizimlilik; umumahamiyatlilik (intersub'yektivik); obyektivlik (bilish sub'yektiga bog'liq emasligi); maxsus bilish metodlarining mavjudligi (nazariy va eksperimental); asoslanganlik (verifikatsiya); tanqidiylik (falsifikatsiya); to'ldiruvchanlik (koruskulyar - to'lqinli dualizmdan P. Fayerbendning metodologik anarxizmigacha); vorisiylik (mos kelish tamoyilida namoyon bo'ladi). Fansunoslikda fanlar avvalo ikki turkumga bo'linadi: tabiat haqidagi va ijtimoiygumanitar, ya'ni insonni o'rganadigan fanlar. Barcha fanlarni tabiiy deb atash mumkin, zero insonning o'zi tabiatning bir bo'lagidir, demak uning ma'naviy va moddiy faoliyati barcha tirik mavjudotlar faoliyati kabi tabiiylik bilan chambarchas bog'liqdir.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar obyektlari sifatida insonparvarlikka asoslangan tizimlarni ajratib ko'rsatish mumkin ~ bunday tizimlar insonning o'zini asosiy komponent sifatida ko'rib chiqishni taqozo etadi. Bunday tizimlarga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin: biosfera, INTERNET global tarmoqi, zamonaviy texnologik loyihalashtirish tizimlari, bunda nafaqat mashina, "inson - mashina" tizimi ham emas, yanada murakkab rivojlanayotgan kompleks "inson - mashina+ekomuhit tizimiga tatbiq etilib, ijtimoiy-madaniy muhit esa ushbu texnologiyani qabul qiladi.

V.S.Stepinning qayd etishicha: "Agar klassik ilm-fan haqiqatning alohida-alohida jihatlarini o'rganishga e'tibor qaratgan bo'lsa, zamonaviy ilm-fan xususiyatini bilimning turli sohalarining mutaxassislari ishtirok etadigan kompleks tadqiqot dasturlari belgilaydi". Bu borada zamonaviy ilm-fanda "gibrid" tadqiqotlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. D.I.Fildshteynning fikricha,

bugun inson va uning rivojlanishini o'rganuvchi boshqa fanlar bilan bog'liqlikda amalga oshiriladigan psixologikpedagogik tadqiqotlar yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda: ijtimoiy antropologiya, fenomenologiya, madaniyatshunoslik, kognitiv sotsiologiya, semiotika, informatika.

Yangi obyektlarning yuzaga kelishi o'z navbatida metodologik strategiyalar, tadqiqot taktikalari, metodlari va mezonlarining o'zgarishini ham taqozo etadi.

Postnokklassik davrda ilm-fanning rivojlanish tendensiyalari:

- zamonaviy ilm-fan ilmiy tadqiqot asoslarining radikal transformatsiyasi bilan xarakterlanadi (to'rtinchi "ilmiy inqilob"): olam manzarasi, falsafiy-aksiologik asoslar va m e'yoriy-mezonli tizimlar. Paradigmal "odimlash" ijtimoiy-gumanitar fanlar uchun ham xarakterlidir: pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va h.k. Ilmiy ratsionallikning postnokklassik turi shakllanadi;

- yangi obyektlarning ilm-fan tomonidan o'zlashtirilishi va oqibatda "gibrid" tadqiqotlarning dolzarb ahamiyat kasb etishi. Natijada "insonga mos" obyektlarni tadqiq etish jarayonida haqiqatni izlash nafaqat uning mohiyatini aniqlash bilan, balki bunday obyektlarni muayyan aksiologik ustanovkalarga muvofiq qayta tashkilashtirish strategiyalari va prognostik yo'nalishlari bilan bog'liq;

- zamonaviy ilm-fan uchun ilmiy refleksiyaning umumiyligi va uzluksizligi xosdir. Ilmiy refleksiya "m aydonr"ni kengaytirish: nafaqat "xususiy" yoki metodologik refleksiya, balki "tashqi" refleksiyaning ham zaruriyat kasb etib (E.G. Yudin), uning ob'yekti sifatida jarayonning o'zi emas, ilmiy tadqiqotning ijtimoiy-madaniy mazmun-mohiyati muhim ahamiyat kasb etadi;

- paradigma, ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish me'yorlarining ochiqligi va jo'shqinligi. Zamonaviy ilmiy ratsionallik (V.S. Shvirev) - bu "ochiq ratsionallik", bunda tadqiqot dasturlari va paradigmalar uzluksiz tanqidiy refleksiya va transformatsiyalar uyg'unligini talab etadi;

- ratsional-mantiqiy va subyektiv-irratsionallikning o'zaro uyg'unligi ilmiy tadqiqotning o'z-o'zini aksiologiyazatsiyalash komponentlari sifatida. Ilmiy muammo tadqiqiga doir yondashuvlarning variativligi, dialogik tavsifga egaligi va o'zaro bir-birini to'ldirishi, polikonseptuallik, haqiqatning ko'p o'lchovga ega ekanligi shular jumlasidandir.

Ilm-fan maqomi falsafiy-aksiologik asoslar, tabiiy m e'yoriy-mezonli tizim sifatidagi paradigma, obyekt, vazifa va funksiyalarni, fan predmeti, nazariya, kategorial apparat va atamalar tizimi, metodologik vositalar majmui, empirik baza, dolzarb muammo doiralarini o'z ichiga oluvchi metodologik tizimni rivojlantirish darajasi bilan belgilanadi.

Pedagogika fani metodologiyasi bilim va faoliyat tizimi sifatida. Pedagogika fanining metodologik tizimi qator komponentlarni o'z ichiga oladi.

Pedagogikaning obyekti va predmeti. Ilm-fan obyekti - mazkur fan tadqiq etuvchi voqelik sohasidir. Masalan, ijtimoiy-gumanitar fanlarning obyekti inson bilan bog'liq madaniy hodisalardir. Pedagogika fanining obyekti yaxlit

pedagogik jarayon bo'lib, u zamonaviy bosqichda faqat bilimlarning shakllanish bosqichi, insonning intellektual salohiyatining rivojlanishi bilan belgilanmaydi. V.V.Serikovning qayd etishicha: "Ta'lim olganlik o'zlashtirilgan ma'lumotlarni bor holaticha qayta takrorlash va bilimdonlik yoki "ko'p bilimga egalik" bilan qiyoslanmaydi, balki ko'plab sohalarda chuqur bilimga ega bo'lishni taqozo etadi. Bu esa bilimlar dunyosida yuzaga kelgan masalalarni echish uchun keraklisini tanlay bilish va mustaqil tadqiqot o'tkazish va ana shu asosda yangi bilimlarni izlab topish va o'rganilayotgan fan sohasida yaratilayotgan ekologik, ijtimoiy, axloqiy natijalarni baholay olish, ya'ni mutaxassislar ta'kidlashganidek, gumanitar ekspertizani o'tkaza olish ko'nikmasidir". Yaxlit pedagogik jarayon - bu ta'lim va tarbiya birligidir.

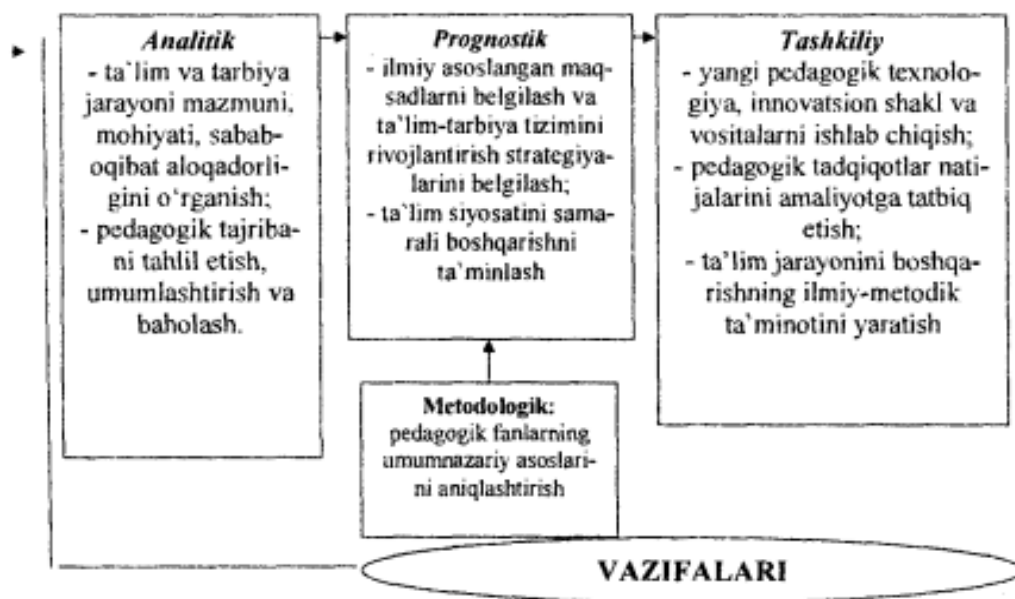
Ta'lim va tarbiya masalasini turli fanlar tadqiq etishi mumkin. Ta'lim-tarbiya esa ko'p qirralidir. Ta'lim-tarbiya sotsiologiya, falsafa, psixologiya va boshqa fanlarning o'rganish obyekti bo'lib, turli kurslarda o'rganiladi: qadriyat; madaniyat komponenti; ijtimoiylashuv; dinamik va statistik tizim; o'qituvchi va o'quvchining o'zaro faoliyati; jarayon; natija; mustaqil ta'lim; boshqaruv va loyihalashtirish obyekti; ta'lim xizmatlari sohasi va h.k. Har bir fan muayyan kurs, dolzarb tadqiqot masalalari, tushuncha doirasi, nazariy va metodologik pozitsiyalar kontekstida voqelik obyektini o'rganadi va bu bilan tadqiqot predmetini loyihalashtiradi.

E.G.Yudin nuqtai nazariga ko'ra, o'rganish obyekti, tadqiqot muammosi, metodologik vositalar tizimi (obyekt qismlarga ajratib o'rganiladigan va tadqiqot muammosi asosida shakllantiriladigan tushunchalar; obyektning o'rganish tamoyillari va metodlari; tadqiqot jarayonlari) va ularni qo'llashning izchilligi - tadqiqot predmetini yaratadi.

Pedagogika voqelikning mazmun-mohiyatini o'rganadi, qonuniyatlarini aniqlaydi, pedagogik o'zaro ta'sirning mohiyati, pedagogik jarayonni loyihalashtirish va amalga oshirish shakli, metod, vositalari va texnologiyalari, uning sifat va samaradorligi mezonlarini ishlab chiqadi.

Pedagogika fanining maqsad va vazifalari. Pedagogika ijtimoiy fan sifatida to'rt asosiy funksiyani bajaradi: analitik, prognostik, tashkiliy va metodologik.

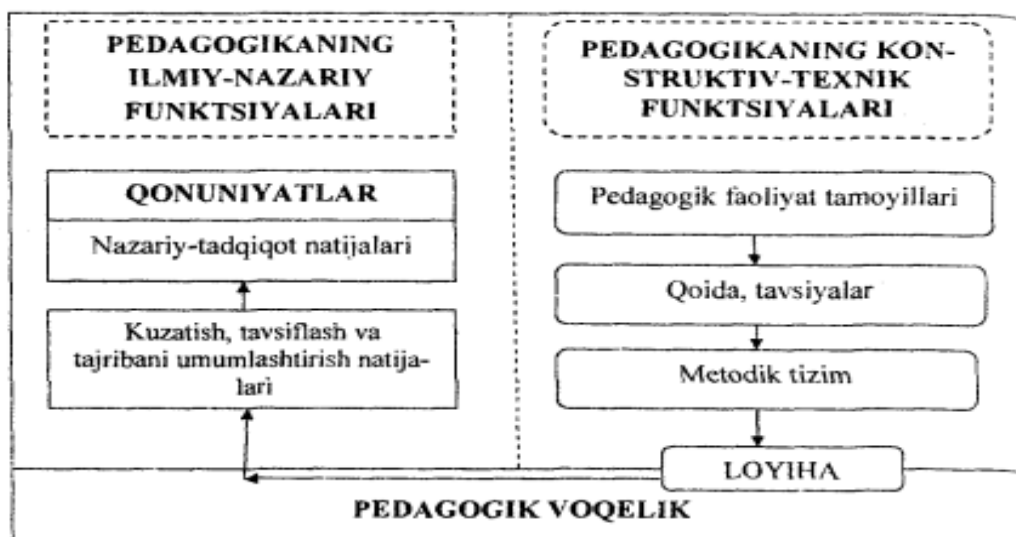
Pedagogika fani shaxsni shakllantirishdek ijtimoiy buyurtmani bajarish asosida jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga alohida hissa qo'shadi. Pedagogika fani maqsadi va vazifalarining belgilanishida ijtimoiy munosabatlar mazmuni, davlat va jamiyat rivojlanish strategiyasi, uning hayotida yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalar mohiyati muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasida demokratik, insonparvar hamda huquqiy jamiyatni barpo etish sharoitida mazkur fan yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash tizimini ishlab chiqish, ilg'ot xorijiy tajribalar asosida ta'lim va tarbiya nazariyasini rivojlantirish vazifasini hal etadi. Mazkur jarayonda quyidagi vazifalarni bajarishga e'tibor qaratiladi:

1-rasm. Pedagogika fanining asosiy vazifalari

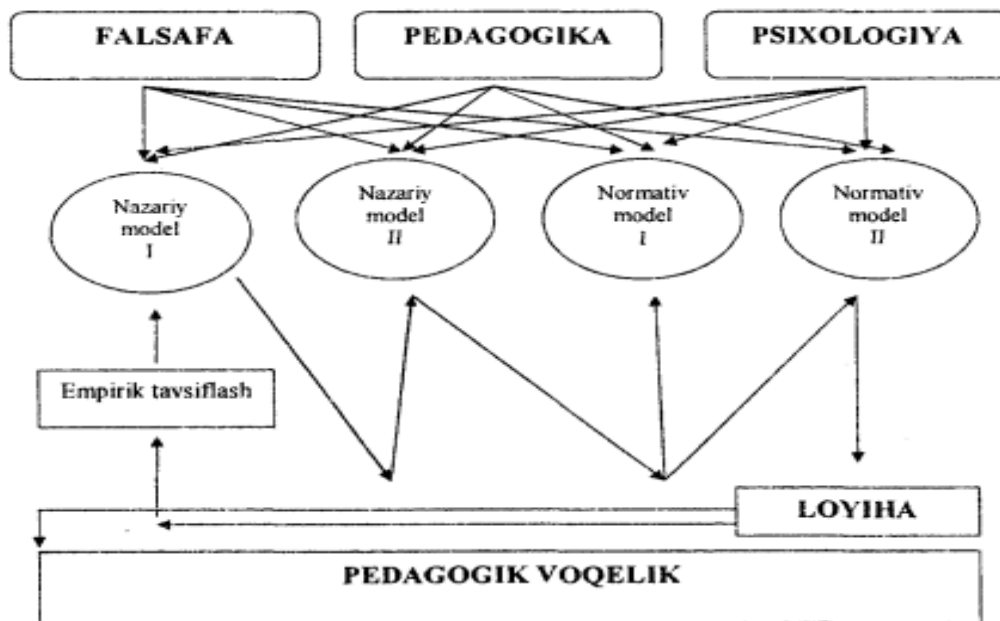
Pedagog-tadqiqotchi, ilmiy-nazariy funksiyani amalga oshirar ekan, pedagogik voqelikni borligicha aks ettiradi: u yoki bu pedagogik vositalar, ta'lim modellarining samarador yoki samarasi pastligini tushuntiradi (empirik daraja); ta'lim-tarbiya, boshqa pedagogik hodisalar mohiyatini aniqlash; pedagogik qonuniyatlarni o'ratadi; ijtimoiymadaniy dinamikani hisobga oigan holda ta'lim-tarbiya mohiyatining komponentlari, tarkibi, darajalarini ilmiy asoslaydi; gibril asosda yangi didaktik va tarbiya tizimlarining ilmiy asoslanishini tadqiq etadi (falsafa, yosh va pedagogik psixologiya, pedagogika va boshqa sohalardagi bilimlarni integrallash asosida). Lekin pedagogika fan sifatida nafaqat pedagogik voqelikni aks ettirish, balki uning qayta isloh etish vositalarini aks ettirishga undaydi.

Konstruktiv-texnik funksiyani amalga oshirar ekan, pedagog-tadqiqotchi "borliq haqidagi bilimlar"ga ega bo'ladi: bilimlar - me'yorlar, bilimlar - ko'rsatmalar (tamoyillar, usullar, shakllar, metodik qoidalar va tavsiyalar), ular pedagogik jarayon maksimal darajada natijador bo'lishi uchun uni qanday amalga oshirilishini aks ettiradi. U yoki bu darajada ko'plab pedagogik tadqiqotlar ilmiy-nazariy va me'yoriy funksiyani bajaradi. Didaktika, tarbiya nazariyasi, pedagogikaning umumiy va me'yoriy metodikalari sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlarning natijalari turli ko'rinmishdadir (deskriptiv, preskriptiv), ierarxik tuzilgan ilmiy.. pedagogik bilimlar maxsus ilmiy hamda metodologik.

2-rasm. Pedagogik fanlar va pedagogic amaliyot o'zaro aloqadorligining funksional-tuzilmali modeli

Pedagogika nazariyasi. Pedagogik qonuniyatlar. A.A.Ivin, A.L.Nikiforovlaming qayd etishicha, “nazariya voqelikning m’lum sohasidagi qonuniyatlar va aloqalar haqida yaxlit tasavvurni hosil qiluvchi, ilmiy bilimni tashkil etuvehi eng rivojlangan shaklidir”. Nazariyaning komponentlari: nazariy dastlabki asoslar (fundamental toifalar, tushunchalar, qonunlar, qonuniyatlar, tamoyillar); nazariyaning ideallashtirilgan obyekti o’rganilayotgan soha obyektlarining xususiyat va aloqalarining mavhum modeli sifatida; nazariya mantiqi isbotlaming ko’pligi sifatida. Nazariyaning asosiy vazifalari: tushuncha - kategorial apparat vositasila voqelikni tasvirlash; dalillar asosida yotgan muhim aloqadorliklar tizimini ochish (genetik, ierarxik, funksional va h.k.); kontekst dinamikasini hisobga oigan holda obyektlaming holatini prognozlashtirish. Pedagogikada ta’lim nazariyasini ancha chuqur o’rganilgan. Voqelikning biror sohasining nazariyasini belgilash - mazkur sohaning butun xilma-xilligi yorqin namoyon bo’ladigan asosiy munosabatlarni topishdir. V.V.Krayevskiy didaktikaning obyekti bilan bogliqlikda ta’lim strukturasi ikki ahamiyatli munosabatni ajratadi: o’qitish va o’qishning birligi; ta’limning mazmunli va protsessual jihatlarining birligi. V.V.Serikovning qayd etishicha, ushbu ikki munosabatdan (“o’qitish - o’qish”, “mazmun - metod”) madaniyatning maxsus hodisasi sifatida ta’limning barcha tavsifini ajratib ko’rsatish mumkin. Ta’limning mazkur mohiyatli xususiyatlarini ta’riflash uning nazariy modelining mohiyatini tashkil etadi. Bunday tavsifiy-nazariy modelni tuzish navbatdagi - normativ (m e’yoriy) modelga o’tish imkonini beradi. Nazariy modelga yaxlit pedagogik jarayon nazariyasi (S.Rajabov, V.A.Slastiyoninlarning ilmiy maktabi), shaxsga yo’naltirilgan ta’lim nazariyasi (V.V.Serikov, N.N.Azizxodjaeva), ta’lim mohiyatining madaniy-insonparvar yo’naltirilganligi (I.Ya.Lerner, V.V.Krayevskiy) kabilarni kiritish mumkin.

3-rasm. Pedagogik tadqiqotlar mantig'i.

2-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarning asosiy kategoriyalari va tushunchalari

Reja:

1. Metododologik tadqiqot va maxsus ilmiy tadqiqot.
2. Pedagogik ijodkorlik va uning o'ziga xosliklari. Intuitsiya, zehn va pedagogik tafakkur.
3. Pedagogik izlanish. Innovatsion faoliyat va innovatsion salohiyat. Tadqiqot loyihasi va dasturi.

Tayanch tushunchalar: metodologik tadqiqot, maxsus tadqiqot, manba, empirik bilim, ijod, ijodkorlik, pedagogik ijodkorlik, innovatsion faoliyat, innovatsion salohiyat.

Metododologik tadqiqot va maxsus ilmiy tadqiqot. Metodologiya tushunchasi o'zida ikki jihatni aks ettiradi: birinchisi bilish faoliyati natijalari bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchisi mazkur faoliyatning o'zi hisoblanadi. Har bir fanning o'ziga xos kategoriyalari, tushunchalari, tadqiqot predmeti, obykti va fانشunoslikning umumiy qoidalari, ilmiylik mezoni ifodalanishidir. Globallashuv jarayonida fanning rivojlanishi, ilmiy tadqiqot tili, kategoriyalari uning umumiy jahonshumul va xususiy muayanligi muxim o'rin tutadi.

So‘nggi vaqtlarda shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim va yuksak ma‘naviyatli shaxsni shakllantirish bilan bog‘iqlikda metodologiyani tavsiflash bilan bog‘liq qator savollar tug‘ilmoqda: metodologik har bir kishining shaxsiy yutug‘i bo‘lishi kerak emasmi? Maxsus bilish sohasini metodologiya deb atash o‘rinli bo‘ladimi? Ko‘plab olimlarning sa‘yharakatlari bilan fan sohasida amalga oshirilgan ilmiy ishlarni korreksiyalash va takomillashtirishdan foyda bormi?

Shuningdek, ayrim adabiyotlarda bayon etilishicha, “obyektiv” metodologiya bo‘lishi kerak emas, aksincha, har bir kishi uchun ilmiy ijod individual xarakter kasb etishi, ya‘ni “subyektiv” metodologiya bo‘lishi lozim.

Biroq mazkur fikrlarni to‘liq tasdiqlab bo‘lmaydi. Avvalgi paragrafda ta‘kidlab o‘tilganidek, pedagogika fani metodologiyasi pedagogik fanlar va pedagogik tadqiqotlar haqida bilirlar tizimini ifoda etsa, ikkinchidan, mazkur bilimlarni qo‘lga kiritish, shuningdek, tadqiqot dasturi (metodologik ta‘minoti)ni asoslashga doir faoliyat sifatida metodologiya sohasi bilan bog‘liq qator tushunchalarga aniqlik kiritish imkonini beradi.

Shuningdek, metodologiyani tushunish nuqtai nazaridan quyidagi savollarga aniq javob topishga erishish mumkin: pedagogika metodologiyasi nima bilan shug‘ullanadi va kim shug‘ullanishi kerak? Pedagogika sohasida metodologik bilimlarni egallashning qanday usullari mavjud va qanday bilimlar qo‘lga kiritiladi? Tadqiqotlarning metodologik ta‘minotining manbalari, obyektlari va tartib-qoidalari qanday bo‘lishi lozim?

Dastlab metodologik tahlil obyektlarining maxsus ilmiy tahlil obyektlaridan farqiga aniqlik kiritish lozim. Qachonki, biz tahlil bilan shug‘ullansak, eng avvalo, bizning e‘tiborimiz nimaga, ya‘ni qanday obyektga qaratilganligini aniqlab olishimiz zarur.

Pedagogikada maxsus-ilmiy ish deganda nima tushuniladi? Maxsusilmiy ish aniq metodologik tadqiqotni anglatmaydi, u pedagogik faoliyatni tadqiq etishga yo‘naltirilgan bilish faoliyatidir. Metodlar tasnifi, ta‘lim mazmunini masalalari yoki zamonaviy darsni tashkil etish muammolarini o‘rganish - maxsus-ilmiy tahlil sohasidir. Biroq metodologik tahlil ham bor. Mazkur holatda biz bu masalalarni qanday tadqiq etamiz: masalan, ushbu masalalarni o‘rganishda fan metodlari to‘g‘ri qo‘llaniladimi, bilish maqsadi bilan biz foydalanayotgan tushunchalar tizimi bir-biriga muvofiqmi?

Ikkinchidan, metodologik masalalar maxsus-ilmiy masalalardan farq qiladi. Metodologik masalalar: maktab amaliyotida didaktik bilimlardan foydalanish masalalari, pedagogik bilimlarning turlari, xususiy metodika bilan didaktikaning aloqadorligi, pedagogik dalillar, pedagogik tadqiqotlar ma‘nigi, pedagogik tadqiqotlarda formallashtirishni qo‘llash doirasi va shart-sharoitlari, pedagogik tadqiqotlar bosqichi sifatida maktab tajribasini o‘rganish va h.k. Mazkur holatda e‘tibor amaliy yo‘naltirilgan ilmiy faoliyatga qaratilgan.

Metodologik ta‘minot manbalari. Pedagogika fani bo‘yicha amalga oshiriladigan tadqiqot ishlarining metodologik ta‘minoti qator o‘ziga xosliklariga ega. Metodologik ta‘minoti manbasi tushunchasi tadqiqotchi uchun ma‘lumi

olishga imkon beruvchi va ierarxik mansublikka ega alohida turdagi bilimlar yig'indisini anglatadi.

Tadqiqotchi uchun mo'ljallanishga yordam beruvchi birinchi metodologik manba falsafiy qoidalar va undagi metodologik funksiyalardir. Masalan, nazariya va amaliyot birligi haqidagi nazariya. Ana shu tarzda falsafa metodologik ta'minot manbalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Metodologiyaning bir nechta darajalarining mavjudligi umumiasafiy qoidalar, shuningdek, umumilmiy metodologiya darajasida ishlab chiqilgan bilimlar va yondashuvlarni metodologik ta'minot tarkibiga kiritishga teng huquq beradi.

Metodologiyaning yana bir manbasi pedagogika sohasida tadqiqi qilingan ilmiy ishdir. Mazkur tadqiqotlarning natijalari yaxlitliko pedagogikaning o'ziga xosliklari, uning boshqa fanlar bilan aloqau. pedagogik faktlar, pedagogik nazariyalarni shakllantirish shartsharoitlari, pedagogikaning obyekti va predmeti va mustaqil amalga oshirilgan pedagogik tadqiqotlar haqidagi bilimlarni o'zida aks ettiradi. Ushbu tadqiqotlarda ta'lim sohasida qo'llaniladigan fan metodlari haqidagi bilimlar konkretlashtiriladi. Mazkur tadqiqotlarning vazifasi- pedagogik fanlarni amaliyot bilan aloqadorlikda rivojlanish qonuniyatlari va tendensiyalari, pedagogik tadqiqotlar samaradorligi va sifatini oshirish tamoyillari, pedagogika qo'llaniladigan tushunchalar va metodlarni tahlil etishni aniqlashtirishdan iborat.

Metodologik bilimlar amaliy pedagogik faoliyat qonuniyatlari va tashkiliy tizimlarini aniqlashda o'ziga xos vazifalariga ega bolgan maxsus-ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish uchun asos sifatida xizmat qiladi

Yuqorida bayon etilgan pedagogika sohasidagi tadqiqotlarning ikki turi bir tomondan metodologik, ikkinchi tomondan maxsus-ilmiy tahlilga tegishli ekanligi haqida gapirish imkonini beradi. Ular turli obyektlar va yo'nalishlarga ega va muammo doirasi bilan bir-biridan farq qiladi.

Maxsus-ilmiy tadqiqotlar (masalan, ta'lim va tarbiya qonuniyatlari) bevosita pedagogik faoliyatga yo'naltirilgan, o'z navbatida mazkuri voqelikni ilmiy aks ettiruvchi - metodologik tadqiqot sifatida ham qaraladi (ta'lim amaliyotini ilmiy asoslash usullari). Mazkur farq metodologik tadqiqot jarayonida uni nazariyada aks ettirishning samarali usullari va nihoyasida mazkur nazariyani amaliyotga ta'sirini kuchaytirish maqsadida pedagogik faoliyatga murojaat qilish zarurati yuzaga chiqadi. Masalan, o'qitishni ilmiy asoslash usullarini tadqiq etishda ta'lim metodlari haqidagi tasavvurlar turli metodlarni amaliyotda qo'llash bilan bog'liq masalalar yuzaga keladi. Aynan amaliyotdagi kamchiliklar olimlarni fanga, ilmiy bilishdagi bo'shliqlarga murojaat qilishni, keyin ushbu kamchilik va bo'shliqlarning yuzaga kelish sabablarini metodologik tahlil qilishga murojaat qilishga majbur qiladi. Amaliyot uchun pedagogikada qo'llaniladigan tushunchalarni tartibga solish, kompleks tadqiqotlarni samarali tashkil etish uchun pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi mexanizmini o'rganish katta ahamiyatga ega.

Metodologik tadqiqot aynan tadqiqiy tavsifga ega bo'lishi lozim, ya'ni istalgan ilmiy tadqiqotga qo'yiladigan talablar to'liq bajarilishi lozim, umumiy mulohaza va konspektiv xarakterga ega bo'lib qolmasligi zarur. Pedagogika sohasida konkret metodologik tadqiqot xususiy maxsus predmetiga ega va u yoki bu fan bo'limlari holati, amaliyot uchun yo'naltirilgan normativ materialiami asoslash xarakteri va sifati, pedagogik konsepsiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga ioriy etish dalillarida aks etuvchi empirik materiallarga tayanadi.

Empirik tavsifdagi (metodologik empiriya) metodologik bilimlar ilmiy bilish usullarini qo'llash haqidagi tadqiqotchining fikr-mulohazalari, ya'ni metodologik refleksiya natijasi sifatida aniq maxsus-iimiy tadqiqotlar jarayonida ham shakllanadi. Qachonki, u shu tarzda tanlangan obyekt bo'yicha o'z harakatini kuzatib borsa, mazkur turdagi bilimlar metodologik ta'minot tarkibiga qo'shib boradi. Ulaming o'ziga xosligi shundaki, maxsus rejalashtirilgan metodologik ishlar hosilasi emas, boshqa (maxsus-ilmiy) obyektga maqsadli tadqiqot mahsuli garovi sifatida namoyon bo'ladi. Empirik bilimlar obyektga bog'langan bo'lib, shuning uchun umumiy tavsifga ega bo'lmaydi. Ularni qo'llash mazkur tadqiqot vazifalari bilan cheklanadi.

Masalan, o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish yo'llarini ishlab chiqish jarayonida asoslovchi tajriba-sinov ishlarini o'tkazish natijasida olingan tadqiqotchining shaxsiy tajribasi boshqa, masalan o'quv materiallarini strukturalashtirish muammosi bilan shug'ullanayotgan kishi uchun qo'l kelishi ehtimoldan yiroq. Hech iloji bo'imaganda, tizimli yondashuvda qo'llaniladigan modellashtirish, ideal obyektلامي kosntruksiya lash kabi ilmiy metodlarga taalluqli metodologik orientirlarga tayaniladi.

Metodologiya sohasi va maxsus-ilmiy sohani bir-biridan farqlash zarur: metodologik tahlil obyekt va maxsus-ilmiy obyekt tahlil, metodologik muammolar va maxsus-ilmiy muammolar, metodologik va maxsus-ilmiy tadqiqotlar. Metodologik faoliyat sohasida maxsus-ilmiy tadqiqotlar ta'minotini metodologik tadqiqotnikidan farqlash zarur.

Pedagogik ijodkorlik va uning o'ziga xos xususiyatlari. Ijod deganda keng ma'noda shaxs yoki jamiyatning tabiiy, ijtimoiy va ma'naviy olamni insonning maqsad va vazifalariga, uning ehtiyojlari, istaklari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda o'zgartirish borasidagi bunyodkor faolligi tushuniladi.

Uzoq vaqtlar davomida ijod - bu insonga tabiat ehson etgan noyob qobiliyat, u har kimga ham berilmaydi, deb hisoblanib kelingan. Aslida ijod - bu insonning moddiy va ma'naviy boylikلامي yaratish faoliyati bo'lib, unda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati va irodasi faol ishtirok etadi hamda butun bilimi, tairibasi va iste'dodi namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida ijod - yaratish, kashf etish; vujudga keltirish ma'nolarini anglatib, badiiy, iimiy, san'atga oid asar yoki moddiy boylik yaratish, vujudga keltirish; yaratuvchilik faoliyati hamda yaratuvchilik faoliyati mahsuli, samarasi ekanligi qayd etib o'tilgan.

Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'atida esa mazkur tushunchaga quyidagi tarzda ta'rif berilgan: "Ijod (arab. yaratish, kashf etish, vujudga keltirish) - badiiy, ilmiy, amaliy asar yoki moddiy boylikni yaratish, vujudga keltirish. Ijod mohiyatan yaratuvchanlik faoliyati bo'lib, inson ma'naviyatining amaldagi ko'rinishini ifoda etadi".

Sh.Sharipov o'quvchilarning kasbiy ijodkorligi uzviylikini tadqiq etish asosida ijod - insonning fan, texnika, ishlab chiqarish, madaniyat va boshqa sohalarda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yangilik yaratishi bilan bog'liq murakkab psixologik jarayondir, degan xulosaga kelgan.

S.Golovin tomonidan ishlab chiqilgan amaliyotchi psixolog lug'atida ijod - yangi qimmatli g'oyalarni ishlab chiqishning psixik jarayoni, yangi moddiy va ma'naviy ahamiyatga ega ne'matlar yaratish tarzida talqin etilgan.

Ijodkorlik - individning ijodkorlik qobiliyati - noodatiy fikrlarni o'ylab topish, an'anaviy fikrlash doirasidan chetlashish, muammoli masalalarni tezda xalq etish qobiliyatidir. U yangi g'oyalarni yaratishga doimo tayyorlik bilan tavsiflanadi va qobiliyat tuzilmasi komponenti bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida ijodkorlik tushunchasiga ijodkor ishi, ijodkorga xos faoliyat; yaratuvchilik tarzida qisqa ta'rif berilgan.

Pedagogik ensiklopedik lug'atda "Ijodiy faoliyat sifat jihatdan yangini yaratishga doir inson yoki jamoaviy faoliyat shakli. Ijodiy faoliyatning zaruriy sharti fikrning egiluvchanligi, tanqidiylik, idrok etishning yaxlitligida aks etadi", deb izoh berilgan. Mazkur lug'atda "ijod" va "ijodkorlik" tushunchalariga alohida ta'rif berilmagan.

Falsafiy, pedagogik-psixologik adabiyotlarda "ijodkorlik" original, takrorlanmaydigan, ijtimoiy-tarixiy noyoblik bilan ajralib turuvchi faoliyat turi sifatida e'tirof etiladi. So'nggi vaqtlarda "ijodkorlik" tushunchasi bilan birgalikda "kreativlik" atamasi ham keng qo'llanilmoqda.

Kreativlik - individning qayta ishlov berish va yaratish bilan aloqador xilma-xil faoliyat turlari, tashabbuskorligi, faolligi, boshqa kishilar bilan muloqot jarayonida, mental xatti-harakatlarida namoyon bo'ladigan ijodiy salohiyati va qobiliyatlari majmuidir.

N.M. Gnatko "ijodkorlik" va "kreativlik" tushunchalari o'rtasidagi farqni quyidagi tarzda izohlagan: mazkur tushunchalar bir doiraga mansub hodisaning ikki jihatini, ya'ni ijodkorlik jarayonli-natijaviy jihatni, kreativlik subyektivlik bilan bog'liqlikni o'zida aks ettiradi. Garchi olim mazkur tushunchalar o'rtasidagi farqni ajratib ko'rsatishga harakat qilgan bo'lsa ham, biroq ta'rif ancha noaniqlik kasb etgan.

Adabiyotlar tahlili hozirgi vaqtda "ijodkorlik" va "kreativlik" tushunchalari o'rtasida qator qarama-qarshiliklar mavjudligini ko'rsatadi:

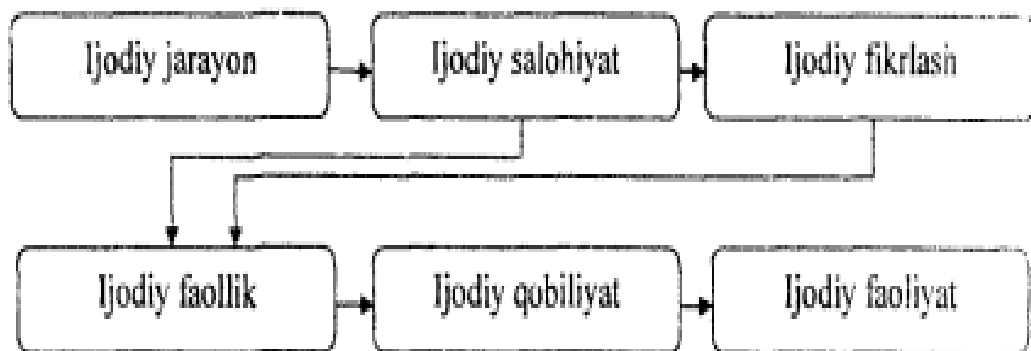
1) "ijodkorlik" va "kreativlik" tushunchalari sinonim so'zlar sifatida talqin qilinadi. Ya'ni kreativlik ijod psixologiyasi doirasida qo'llanilib, mazkur tushuncha alohida ajratib ko'rsatilmaydi;

2) ijodkorlik yaxlitlikda madaniy faoliyat bilan bog'liq, kreativlik esa subyekt uchun yangi imkoniyatlarni yuzaga chiqarish tarzida tavsiflanadi;

3) kreativlik ijodkorlik masalasini o'rganishning alohida jihat sifatida inson salohiyati, ichki resurs bilan bog'liqlik kasb etadi.

Aynan uchinchi yondashuv obyektiv jihatdan o'rinli bo'lib, kreativlikni ijodkorlikning o'ziga xos jihatlaridan biri sifatida qabul qilish va uning doirasida mazkur masalani talqin etish maqsadga muvofiq.

Respublikamizda o'quvchilarning kasbiy ijodkorligi sohasida fundamental tadqiqotlarni amalga oshirgan olim SH.Sharipovning fikricha, ijodkorlik shaxsda mustaqil fikrlash sifatlari namoyon bo'lishining eng asosiy va faol shakli hisoblanib, uni quyidagi belgilariga ko'ra tasniflash mumkin: ijod turi (texnik, texnologik, tashkilotchilik, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy, pedagogik, didaktik, kasbiy, aralash); ijod darajasi (mono ijod, multi ijod, mega ijod); ijod qamrovi (ixtisoslik, muvotaxassislik, bilim sohasi, tarmoqlararo, milliy, mintaqaviy, mintaqalararo, xalqaro); ijodning davomiyligi (qisqa muddatli, o'rta muddatli, uzoq muddatli); ijodning shakli (innovatsion, ilmiy-tadqiqotchilik, ta'limiy, investitsion, aralash); umumiy jihatlariga ko'ra (yangi g'oyalarni hayotga tatbiq etish; prinsipial jihatdan yangi yechimlarni ilgari surish; yangilikni amaliy qo'llash); yaratilgan ijod mahsulining ma'nosi va murakkabligiga ko'ra (ratsionalizatorlik taklifi; ixtiro; kashfiyot). Ijodkorlikni tasniflashga doir yuqoridagi yondashuvdan ma'nuin bo'ladiki, ijodkorlik hamma vaqt subyektning ijodiy faoliyatini iaiab etadi. Shu bilan birga mazkur tushunchaga berilgan ta'riflardan ijodkorlik hodisasini izohlash murakkab ekanligi anglanadi. Ijodkorlikni rivojlantirish ijodiy jarayonni tashkil etish, shaxsning ijodiy salohiyati, ijodiy fikrlash, ijodiy faollik, ijodiy qobiliyat va ijodiy faoliyatni tarkib toptirish bilan o'zaro aloqador ekanligini ko'rsatdi (5-rasm).

**5-rasm. Ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishning tarkibiy qismlari
(D.Yakubjanova tasnifi bo'yicha)**

Ijodiy jarayon o'zida ikkita muhim belgini aks ettiradi. Ulardan biri — intuitsiya (zehn, fahm-farosat), ikkinchisi - intuitiv fikrlash jarayonida qo'lga kiritirilgan natijani rasmiylashtirishdir. Faqat uning samarasi anglangan va intuitiv va mantiqiy fikrlash birligi sifatida mantiqiy fikrlash vositasida ishlab

chiqilganlik bilan tavsiflanadi. Ijodiy jarayon turli darajada insonning ijtimoiy tashabbuskorligining barcha ko'rinishlari, asosan, uning kasbiy faoliyati bilan bog'liq shakllarida mutlaq o'z aksini topadi.

Ijodiy salohiyat - bu murakkab integral tushuncha bo'lib, o'zida ijtimoiy axloq me'yorlari va axloqiylik doirasida turli sohalarida faoliyatni amalga oshirishga doir shaxsning bilim, ko'nikma, qobiliyat va shaxsiy intilishlari yig'indisini aks ettiruvchi tabiiy-genetik. ijtimoiyshaxsiy va mantiqiy komponentlarni aks ettiradi. Bo'lajak defektologlarda ijodiy salohiyat shaxsiy qobiliyat, bilim, ko'nikmalar tizimi sifatida shaxsiy o'zlikning ahamiyatini anglash, o'quv faoliyatiga ijodiy yondashuv, o'z-o'zini namoyon etishga intilish, hayotiy maqsadlarning anglanganligi, ijodiy faoliyatga yo'nalganlikda namoyon boladi.

Ijodiy fikrlash insonning muammoli vaziyat sharoitida obyektlar o'rtasidagi yangi aloqalarni izlab topish, mavjud tajribalarga asoslanib, yangi harakat usullaridan foydalanish, muvaffaqiyatli yechim topishi uchun zarur jarayon bo'lib, verbal-mantiqiy, ong osti va intuitiv-amaliy komponentlar birligini aks ettiradi. Ijodiy jarayon tuzumasida ijodiy fikrlash inotivatsiyasi asosiy o'rinni egallaydi. U bilish va subyektiv ahamiyatga ega motivlarda o'z ifodasini topadi. Ijodiy fikrlashning asosiy mexanizmi intellektual faollikdir. Intellektual faollik shaxs ijodiy salohiyatining muhim tayanch komponenti sifatida aqliy faoliyatning intellektual va motivatsion omillarini aks ettiradi. Ana shu jihat bilan bog'liqlikda intellektual faollik uch darajada namoyon bo'ladi; reproduktiv, evristik va kreativ.

Ijodiy qobiliyat - bu yangilik yaratish zarurligi va mumkmligini tushunish, muammoni ifodalay olish, g'oya farazini ilgari surish uchun kerak bo'ladigan bilimlardan foydalanish, farazni nazariy va amaliy tasdiqlash, muammoni hal qilishni izlash hamda yechimini topish, natijada yangi original mahsulotlar yaratish (ilmiy kashfiyot, ixtiro, san'at asari, tavsifnoma va boshqalar) sifatleri majmuidir,

P.Ergashev, G.Gozibekova, G.Baykunosovalar ta'kidlab o'tishganidek, shubhasiz yuksak ijodiy qobiliyatlar kandaydir yagona va xatto bir necha omilning emas balki pedagogik-psixologik shartsharoitlarning kattagina kompleksi maxsulidir. Biroq ushbu inkor etish kiyin bo'lgan mulohazani e'tirof qilish, birinchidan, kreativlikni rivojlantiruvchi bir kator omillarni sun'iy xosil qilishning iloji yo'q, degani emas, ikkinchidan, psixik taraqqiyotning kompensatsiya qonuniga ko'ra, muayyan omilning etishmayotgan ta'siri boshqa omillar bilan muayyan darajada qoplanishi mumkinligi ehtimoldan xoli emas.

Xususan, bir qator tadqiqotlarda maxsus uyushtirilgan mashg'ulotlar yordamida shaxs ijodiy qobiliyati taraqqiyotida ijobiy dinamikaga erishish mumkinligi isbotlanmoqda. Jumladan, o'quvchilar bilan art-terapiya va improvizatsiya usullari vositasida amaliy mashg'ulotlar o'tkazilganda kreativlikning qator ko'rsatkichlari bo'yicha sezilarli o'sishga erishish mumkinligini ko'rsatdi.

Ijodiy faoliyat - bu subyekt faoliyatining o'z mehnatiga (ishdan qoniqish, uni bajarish jarayonida yangilikka intilish, muammo yechimini topishda ijodiy motivatsiya) munosabati va masalani ijodiy hal etish (avval o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni hamda faoliyat usullarini yangi holatga mustaqil ko'chirish, muammoli, ma'lum obyektning yangi funksiyasini ko'ra bilish) jarayonidir.

Ijodiy faoliyat o'zida quyidagi muhim jihatlarni aks ettiradi: tizim ichida va tizim o'rtasidagi bilim va ko'nikmalarni yangi tizimga qisqa va uzoq muddat ichida o'tkazishni mustaqil amalga oshirish; kutilmagan vaziyatda (holatda) yangi muammoni ko'ra bilish; obyekt tuzilishini ko'ra bilish; muammoni hal etishda muqobillikni hisobga olish; yangi muammolarning yechimini izlab topishni ijodiy faoliyatning avvaldan ma'lum bo'lgan usullari bilan uyg'unlashtirish; muammolarni hal etishda butunlay yangicha yondashuvni qaror toptirish.

Pedagogik ijodkorlik o'qituvchi bilimlarining chuqur va keng bo'lishini, ushbu bilimlarning tanqidiy o'zlashtirilishi va yangicha qo'lanishini, bilim va intuitsiyaga asoslangan yangiliklar yaratishga qodirlikni, bir paytning o'zida ko'plab variantlarni ko'ra bilish va maqbullarini tanlab olish malakasini taqozo etadi.

Tahlil natijalari pedagogik ijodkorlikning quyidagi muhim jihatlarni ajratib ko'rsatish imkonini berdi:

pedagog ijodkorligining harakatlantiruvchi va yo'naltiruvchi kuchi bo'lgan pedagogik ijod vaqt va fazoda bir oz cheklangan bo'ladi. Ijodiy jarayon bosqichlari (pedagogik g'oyaning paydo bo'lishi, ishlab chiqilishi, amalga oshirilishi va h.k.) bir-biri bilan ma'lum vaqt oralig'ida qat'iy bog'liq bo'lib, o'zaro tutashib ketadi. Bu o'rinda bir bosqichdan ikkinchisiga tezkor o'tish talab qilinadi. Pedagog faoliyati muayyan mavzu, bo'limni o'tishga dastur bo'yicha ajratilgan soatlar chegarasida ham vaqt jihatdan cheklangan;

pedagog ijodiy izlanishlarining natijalari ancha uzoq vaqtni talab etadi. Moddiy va ma'naviy faoliyat sohasida uning natijalari tez yuzaga chiqadi va qo'yilgan maqsad bilan tezda qiyoslash imkoniyati yuzaga keladi. O'qituvchi faoliyatining natijalari esa o'quvchi egallagan bilim, ko'nikma va malakalarda, ularning faoliyat turlari va xulq-atvorida o'z ifodasini topadi hamda ko'pincha nihoyatda nisbiy va qisman baholanadi;

o'qituvchining ijodiy o'z o'quvchilari va hamkasblari bilan bir maqsadga asoslangan birgalikdagi hamkorlikdagi faoliyat muhitida kechadi. O'qituvchilar va o'quvchilarning jamoalaridagi ijodiy izlanish muhiti ijod va ijodkorlikning qudratli rag'batlantiruvchi omilidir. Pedagog o'z sohasining mutaxassisi sifatida ta'lim jarayonida o'z o'quvchilariga o'quvchilarning faoliyatiga ijodiy yondashuvini amalga oshiradi; o'qituvchining ijodiy pedagogik imkoniyatlarining namoyon bo'lishi ta'lim jarayonining metodik va texnik jihatdan ta'minlanganlik darajasiga bog'liq; O'qituvchi o'z hissiy-ruhiy hoiyatini boshqara olishi va o'quvchilarida ham shu holatni yarata olish malakasiga ega bo'lishi talab qilinadi. O'qituvchi o'quvchilari bilan muloqotni ijodiy jarayon va o'zaro muloqot sifatida,

o'quvchilarining tashabbusi va ijodkorligini qo'llab-quvvatlagan holda, ularning o'z-o'zini to'liq namoyon etishiga yordam bergan holda tuzish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Intuitsiya va pedagogik tafakkur. Intuitsiya (lot. intuitio - sinchiklab qarayman) - haqiqatni dalil bilan isbotlamasdan, bevosita fahm-farosat bilan anglab olish qobiliyati; fikran ilg'ab olish yo'li bilan tajriba doirasidan chiqish, shaxsiy qobiliyati yoki bilib olinmagan aloqalar, qonuniyatlarni jonü shakida umumlashtirish. Tadqiqotchilarning fikricha, intuitsiyaning hissiy, aqliy va mistik turlari bor. Hissiy intuitsiya deb, aqliy mushohada va boshqa sezgi obrazlariga bog'liq bo'lmagan holda tushunchadan oldin keladigan intuitiv sezishga aytiladi. Hodisalarning mohiyatini birdaniga aql bilan ilg'ab olish aqliy (intellektual) intuitsiya deyiladi (E. Gusseri). Ilohiy qudrat bilan muloqot jarayonida vujudga keladigan mutlaqo ongsiz ilohiy ilhom mistik intuitsiya hisoblanadi (J. Mariten). Intuitsiya - subyektning obyekt bilan bevosita qo'shilishib ketishi okibatidir (A. Bergson). Psixoanalizda intuitsiya ijodning ongsizlikdagi iik tamoyili deb talqin etiladi (S. Freyd). SHarq falsafasida intuitsiyani "ilohiy ilhom" yoki "ilohiy zeh" deb atashgan (Ibn Sino). Intuitsiyani o'rganib, boshqarib ham bo'lmaydi. U to'satdan miyaga kelib qoluvchi fikrdir. Inson miyasida ro'y beruvchi refleksiv jarayonlar shu qadar murakkab zanjirli bog'Manishlar hosil qiladiki, ba'zan turli sabab-oqibatli zanjirlar tizimidagi halqalar birbiriga tutashib ketadi. Shunday tutashuv jarayonida inson miyasiga yarq etib yangi fikr kelib qoladi. Ana shu holat intuitsiyaning nerv-fiziologik asosi hisoblanadi. Bu kutilmaganda, behosdan ro'y berganligi uchun kishilar intuitsiyani ilohiy va g'ayritabiiy mohiyatga bog'lab tushuntirishga urinishadi, lekin uning zamirida o'ziga xos psixik jarayonlar yotadi. Intuitsiya inson miyasida ro'y beruvchä o'z-o'zini sozlash, o'zo 'zini muvofiqlash mexanizmi bilan bog'langan. Miyada muayyan paytda o'z-o'zidan ishlash jarayoni sodir bo'ladi va u o'z-o'zicha yangi bilimni ishlab chiqadi. Bu jarayonni ongii nazorat qilmaganligimiz tufayli miyamizga yangi fikr quyilib kelgandek bo'lib tuyuladi. Asiida bu fikmi miyamiz o'zo'zidan hisoblab chiqqan bo'ladi.

Mushohada, insayt, intuitsiya mashaqqatli ilmiy izlanish, yangi faktlarni topish va ulrni ilmiy farazlar, tizimlar, nazariyalar va qonunlarda ratsional, mantiqiy-diskursiv anglab etish bilan bir qatorda, ilmiy ijodning zarur jihatlari, olimning izlanuvchan, jonli, tirishqoq aqlining doimiy hamrohlaridir. Buyuk fizik A. Eynshteyn ilmiy ijodda intuitsiya, faraz, mushohadaning ahamiyatini qayd etgan holda, «Mohiyat e'tibori bilan, faqat intuitsiyagina chinakam qimmatga egadir», deb ko'rsatib o'tgan edi. Insonning dunyoni bilish, subyektning obyekt bilan o'zaro ta'sirga kirishish jarayoni o'ta murakkab va ziddiyatli jarayondir. U olimdan nafaqat ongli, balki ongsiz faoliyat ko'rsatishni ham talab etadi.

Insonning ong osti sohasining bilish faoliyati intuitiv bilish deb ataladi. Intuitsiya esa - bu bilish obyektining ayni shartlarda boshqa yo'l bilan asoslab bo'lmaydigan xossalariga bevosita, nomantiqiy tarzda haqqoniy deb qarashdir.

Ilmiy ijodda intuitsiya sezgi va aql-idrok faoliyatiga qarshilik ko'rsatmaydi, balki bilishning hissiy va ratsional jihatlarini bilan uzviy bog'lanib, ulami todiradi.

Subyektning obyekt borlig'i qonuniyatlarini, uning xossalari va aloqalarini hissiy va ratsional bilishi ongning ijodiy faolligiga yorqin misol bo'la oladi. Ammo ongli darajada sodir bo'luvchi insonning ijodiy jarayoni uning ruhiyatining yanada chuqur - ongsiz va ong osti qatlamlariga ham kirib boradi. Hozirgi zamon ilmiy tasavvurlariga ko'ra, insonning ongsiz ong osti ruhiy faoliyati sohasi ba'zan ong anglab etmaydigan sezgilar, tasavvurlarni o'z ichiga oladi. Ong osti sohasi ma'naviy hayotning tush ko'rish, gipnoz holati, anglanmagan istaklar, tashvishli sezgilar, masalan, inson hayotida ko'ngilsiz hodisa sodir bo'lishi arafasidagi tashvishli sezgilarni qamrab oladi. Ruhiyatda ong, ong osti sohasi va ongli narsalarni o'zaro aloqasi masalalariga psixoanaliz asoschisi Zigmund Freyd katta e'tibor bergan. Uning fikricha, inson ruhiyati uch sohadan: "U", "Men", "Mendan Ustun" sohalardan tashkil topgan. "U" - ongsiz mayllarning teran qatlami bo'lib, unda gedonizm, lazzatlanish prinsipi etakchilik qiladi. "Men" - bu shaxsning ong sohasi, ongsiz soha bilan reallik prinsipi hukm suruvchi tashqi olam o'rtasida vositachidir. "Mendan Ustun" soha - bu shaxsning ichki ma'naviyati, vijdoni, ta'bir joiz bo'lsa, shaxsning ichki ijtimoiylashish darajasidir. Z.Freyd eksperimentlar va klinik tadqiqotlar negizida insonning ma'naviy olamida ongsiz narsalar, shu jumladan bilish va ijodiy faollikning rolini asoslab berdi.

Ong osti sohasi va intuitsiya ilmiy bilish jarayonida bir-biri bilan uzviy bog'liq. Strukturaviy lingvistik sohasidagi yirik mutaxassis, til psixomexanikasi nazariyasining asoschisi Gyustav Giyom bilish jarayonida hodisalarni aniq ko'rish, ularning mohiyatini teran tushunishda intuitsiya muhim roli o'ynaydi, deb e'tirof etgan. O'z ma'ruzalarida Giyom shunday deb qayd etgan: "Intuitiv mexanikada barcha operatsiyalar ongsiz ravishda sodir bo'ladi. Ongsizlik, intuitsiya - bir xil narsalardir, natijani ko'rish imkonini beruvchi til strukturalari bilan tasdiqlanuvchi intuitiv mexanika operatsiyalarning samaradorligi bizda o'zimiz boshqara olmaydigan, kuchi bilimlarimizni oshirishda emas, balki bashorat qilish qobiliyatimizni kuchaytirishda bo'lgan faoliyat darajasi mavjudligidan dalolat beradi".

Q.Abduraximovning fikricha, ongsizlik vaqt oqimi davomida informatsion fazoning o'zgarishi, axborotlar oqimidagi kamchiliklarni to'ldirish, mental strukturalar o'z-o'zining tarkib topishini oxiriga etkazishida sodir bo'ladi. Ilmiy tadqiqot ishida faoliyatning avtomatlashgan, ongli, yarim ongli va ongsiz holatda nazorat qilinadigan komponentlari - ko'nikma, malaka va odatlar inson bilish faoliyatining anglanmagan komponentlari sifatida kognitiv psixologiya yo'nalishi o'rganishi kerak bo'lgan muammolardan ekanligiga alohida urg'u berilgan. Bilish jarayonida anglanmagan (implitsit) bilimlarning anglangan (ekspitsit)likka o'tishi ko'pincha insayt sifatida talqin qilinadi, boshqa bir tomondan esa, anglanganlikning nazorat qilinishi avtomatik harakatlarga o'tish bilan uyg'unlashadi va malakani shakllantiradi.

Ongsizlik tuzilishi bilan bog'liq nuqtai nazar asosiga intuitsiyani kiritish uning asosiy komponentlari va mexanizmlari harakatini yanada aniq va umumlashtirilgan holda aks ettirish imkonini yaratadi. Intuitsiyaning turli modallikdagi axborot oqimlari va ularning o'tmish, hozirgi vaqt (dolzarb) va potensial holatlarda vujudga kelish darajalari tanlovni universal integrativ mexanizm sifatida ko'rish mumkinligidan daiolat beradi.

Intuitsiya - bu ijodiy faoliyatning ichki, subyektiv tomoni bo'lib, unda ongsiz komponent bilish faoliyati natijalarini umumlashtirish, birlashtirish, tushunib etishga yo'naltiriladi. Shu bilan birga, ilmiy ijodda onglilik va ongsizlikning, intuitivning o'zaro ta'sirini haddan tashqari soddalashtirib yubormaslik kerak, zotan, bu juda murakkab, chalkash va ancha mavhum jarayondir.

Pedagogik tafakkur. Eng avvalo, "tafakkur" tushunchasining mohiyatini aniqlashtirib olish zarur. "Falsafa: qomusiy lug'at"da "tafakkur" tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Tafakkur (arab. - fikrlash, aqliy bilish) - predmet va hodisalarning umumiy, muhim xususiyatlarini aniqlaydigan, ular o'rtasida ichki, zaruriy aloqalar, qonuniy bog'lanishlarni aks etadigan bilishning ratsional bosqichi».

Psixologiya fanlari doktori, professor E.G'oziev esa, mazkur tushunchaning mohiyatini quyidagicha izohlaydi: "Tafakkur inson aqliy faoliyatining, aqliy zakovatining, ongli harakatining yuksak shakli hisoblanadi. Tafakkur tevarak-atrofni, ijtimoiy muhitni hamda voqelikni bilish quroli, shuningdek, insonning keng ko'lamdagi faoliyatini oqilona amalga oshirishning asosiy sharti hisoblanadi".

E.Z.Usmonovanning fikricha, tafakkur ijtimoiy hayot sharoitida shakllanadigan jarayon bo'lib, dastavval keng predmetli (amaliy) faoliyat tarzida namoyon bo'ladi, keyinchalik u "aqliy" xatti-harakat xarakterini oluvchi shaklga aylanadi.\

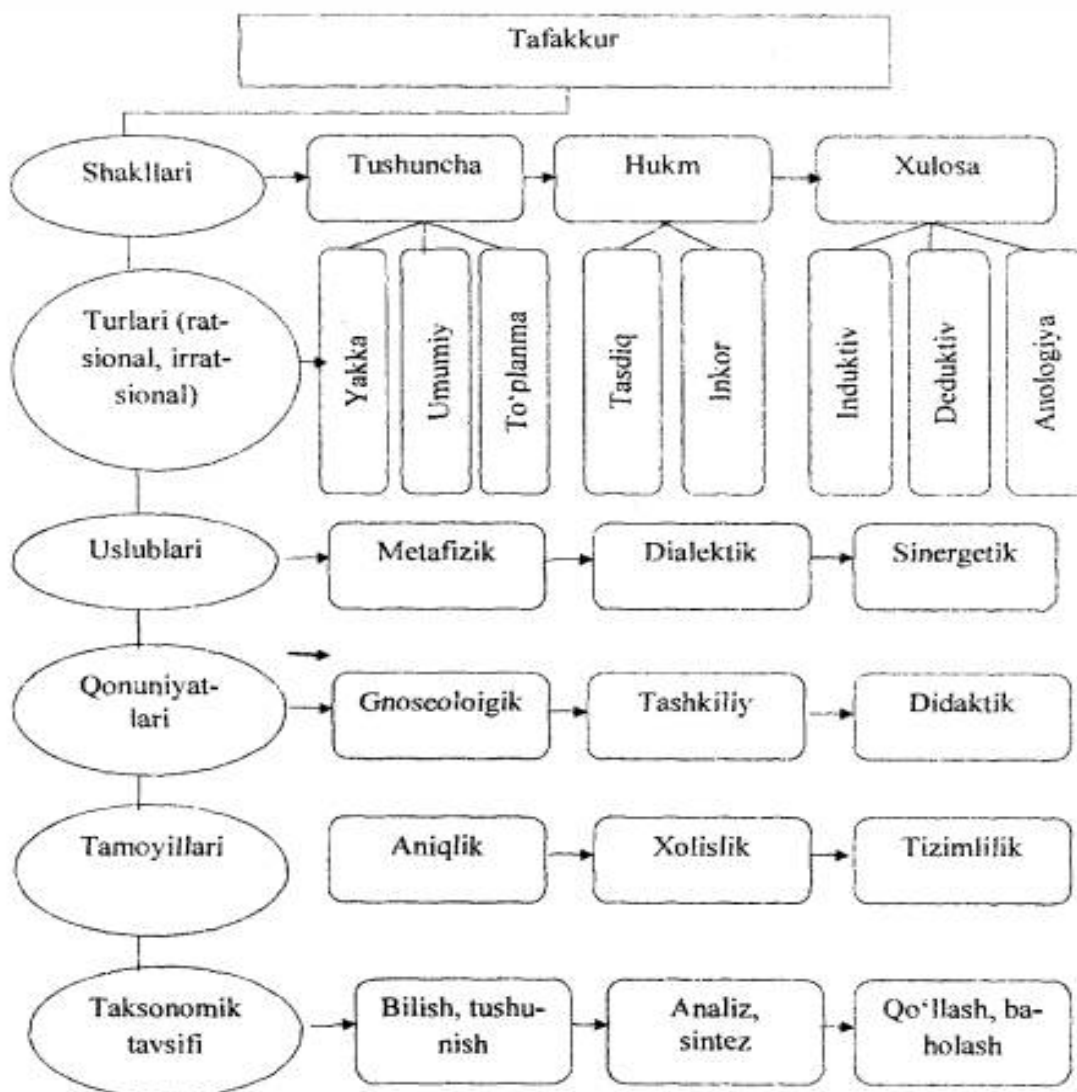
Q.Shonazarov "tafakkur" tushunchasining quyidagi ta'riflar majmuini taklif etgan: tafakkur voqelikni inson tomonidan bevosita hissiy idrok qilib bo'lmaydigan obyektiv xususiyatlari, aloqalari, munosabatlari bilan ongli ravishda aks ettirilishini bildiradi; tafakkur biror tayyor yechimi yo'q muammo paydo bo'lganda boshlanadi. Inson biror narsani bilish ehtiyoji paydo bo'lganda fikrlay boshlaydi; tafakkur ongning voqelikni aniq, chuqur, to'liq va bevosita umumlashtirib va bevosita aks ettirish (bilish)ga qaratilgan faoliyatidir; tafakkur bu inson miyasida predmet va hodisalarning o'z qonuniy aloqalari va munosabatlari bilan umumlashtirib aks ettirish jarayonidir; tafakkur yangilikni qidirish va ochishga sotsial jihatdan bog'liq, aloqador, analiz, sintez jarayonida voqelikni bevosita va umumlashtirib aks ettirish jarayonidir; tafakkur individni bilvosita va umumlashgan holda aks ettirishga qaratilgan bilish jarayoni; tafakkur obyektiv voqelikning faol in'ikosi; bilimlarning tushuricha, mulohaza, fikr, xulosa, nazariya va hokozolar tarzidagi shakllanishi, harakati va rivojlanishidir.

“Tafakkur” tushunchasini tahlil etish asosida uning quyidagi asosiy xususiyatlarga ega ekanligi haqidagi xulosaga kelingan: 1) unda voqelik abstraklashgan va umumlashgan holda in’ikos qilinadi. Hissiy bilishdan farqli o’laroq tafakkur bizga predmetning nomuhim, ikkinchi darajali belgilaridan chetlashgan, mavhumlashgan holda e’tiborimizni uning umumiy, muhim, takrorlanib turuvchi xususiyatlariga va munosabatlariga qaratishimizga imkon beradi; 2) tafakkur borliqni bilvosita aks ettiradi. Unda yangi bilimlar tajribaga har safar murojaat etmasdan, mavjud bilimlarga tayangan holda hosil qilinadi. Fikrlash bunda predmet va hodisalar o’rtasidagi aloqadorlikka asoslanadi; 3) tafakkur insonning ijodiy faoliyatidan iborat. Unda bilish jarayoni borliqda real analogiga ega bo’lmagan narsalar - yuqori darajada ideallashgan obyektlarni yaratish, ularning eng muhim xususiyatlarini o’rganish, hodisalami oldindan ko’rish, bashorat qilish imkoniyati vujudga keladi; 4) tafakkur til bilan uzviy aloqada mavjud. Fikr - ideal hodisadir. U faqat tilda - moddiy hodisada reallashadi, boshqa kishilar bevosita qabul qila o’ladigan, his etadigan shaklga kiradi va odamlarning o’zaro fikr almashish vositasiga aylanadi. Boshqacha aytganda til fikrning bevosita voqe bo’lish shaklidir.

Falsafiy, psixologik va pedagogik adabiyotlarda tafakkurning ikkita turi ajratib ko’rsatiladi: ratsional va irratsional. Mazkur tafakkur turlaridan ikkinchisini M.Tojiev va B.Ziyomuhammadovlar muroqaba (ichki tuyg’ular) yordamida fikr yuritish deb ataydi. Ularning fikricha, birinchisi obyektiv borliqning xususiy tomonini aks ettirsa, ikkinchisi to’lqin jabhasi bilan bogliq.

Ratsional tafakkur miyaning chap tarafida amalga oshirilib, narsa va hodisalarning xususiyatlarini ifoda etadi. Bunda kishi narsa va hodisalarning xususiy tomonlarini qismma-qism his qilib, ularni birbiriga ratsional bog’lab turib anglaydi. Muroqaba yordamida fikr yuritish asosan miyaning o’ng yarim sharida amalga oshirilib, obyektiv borliq to’lqinini his qiladi. Bunday tafakkur orqali inson tasavvur qila oladi, hissiyotga beriladi, niyat va ijod qiladi, zavqlanadi, badiiy adabiyotlarni o’qiydi, ilm bilan shug’ullanadi. Bu turdagi tafakkur yordamida inson obyektiv borliqni bir butunlik – majmu sifatida his etib, shu butunlikni taslikil qiluvchi qismlar orasidagi zaruriy aloqadorlikni his qila oladi.

Tafakkur o’ziga xos shakllarda namoyon bo’lib , ma’lum qonuniyatlarga asoslanadi (6-rasm).

1.3.1- rasm. Tafakkur va uning o'ziga xosliklari

Tafakkur shakllari - fikrning mazmunini iashkil etuvchi elementlarning bog'lanish usuli bo'lib, u tushuncha, hukm (mulohaza) va xulosa chiqarish shaklida mavjud bo'ladi.

Tushuncha - narsa va hodisalarning umumiy muhim belgilarini aks ettiruvchi tafakkur shakli bo'lib, u ma'lum bir mantiqiy usullardan taqqoslash, analiz, sintez, abstraksiyalash, umumlashtirishlar foydalanilgan holda hosil qilinadi.

Hukm - narsa-buyumga ma'lum bir xossaning, munosabatning xosligi yoki xos emasligini ifodalovchi tafakkur shakli bo'lib, fikr yuritish jarayonida narsa-buyumlar va hodisalarning oddiy, tashqi xususiyatlari bilan birga ularning ichki, zaruriy bog'lanishlarini, munosabatlarini bilib boramiz.

Xulosa chiqarish - bir qancha hukmlarning mantiqiy bog‘lanishi natijasida hosil bo‘lgan yangi hukm. Xulosa chiqarish fikr o‘rtasidagi shunday bog‘lanishdirki, mazkur bog‘lanish natijasida bir yoki undan ortiq hukmlardan uchinchi hukm keltirib chiqariladi. Xulosa chiqarish uch turga bo‘linadi: induktiv, deduktiv va analogik.

Tafakkur qonunlari - muhokama yuritish jarayonida fikrlar o‘rtasidagi mavjud zaruriy aloqalar, muhokamani to‘g‘ri qurish uchun zarur bo‘lgan talablar. Tafakkur qonunlariga fikrning aniq bo‘lishi, fikrning izchilligi va tizimliliigi, fikrlash jarayonining ziddiyatsizlik xususiyatiga ega bo‘lishi, fikr yuritish jarayonida chin muhojizalardan foydalanish kabilari kiradi.

Pedagogik tafakkur esa, obyektiv-subyektiv tarbiyaviy o‘zaro munosabatlarni, shaxsning shakllanishi va rivojlanishiga bevosita ta‘sir etuvchi bolalar va kattalarning o‘zaro birgalikdagi harakatini bi‘ush va anglash natijasida yuzaga keladi. Pedagogik fikrlash tarbiyachining ta‘lim-tarbiya amaliyotini anglash, tahlil etish, taqqoslash, umumlashtirish, baholashga imkon beruvchi kasbiy fikrlash qobiliyati sifatida shakllanadi.

Yangicha pedagogik tafakkur eski, odatdagi fikrlashning yangi shart-sharoitlar va hayot talablariga mos kelmasligi sababli yuzaga keladigan qarama-qarshilik natijasida yuzaga keladi. U o‘zida ijodiy va novatorlikni aks ettiradi.

Pedagogik fanlar rivoji, nazariy konsepsiyalarning yuzaga kelishi, yangi metodik tizim va texnologik jarayonlarning yaratilishi muntazam ravishda pedagogik tafakkurni yangilashni talab etadi va maktab amaliyotini takomillashtirishning bosh sharti sifatida xizmat qiladi.

Ilmiy-pedagogik tafakkur dialektika qonunlari asosiga quriladi. Unda bolalar hayotiy faoliyatining tashqi shart-sharoitlari va tasodifiy stimullari taqozo etuvchi o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini harakatga yo‘naltirish nuqtai nazaridan pedagogik dalil, vaziyat, hodisa, voqeliklar hisobga olinadi. Bola qanday harakat qilishiga qaramasdan, uning xulq-atvori va shaxsini tahlil etishda nafaqat aniq yaxshi yoki yomon xatti-harakatiga oid dalillar, balki uning ichki olami bilan bog‘liq ideal motiv, ehtiyoj, qiziqishlarini hisobga olish zarur. Masalaga bunday yondashuv shakllanayotgan shaxsning xulq-atvori tasodifiy yoki xarakteridagi qonuniyat natijasi ekaniini ishonchli aniqlash imkonini beradi. Bu esa xulq-atvorni pedagogik savodxonlik bilan tahlil etish, ungi asosli baho berish va to‘g‘ri ta‘sir ko‘rsatishga yordam beradi. Pedagogik, shuningdek, hayotiy nuqtai nazardan bolalarning o‘zaro birgalikdagi harakati nafaqat tarbiya obyektini sifatida, balki o‘z-o‘zidan shaxsiy hayot aks etadigan, anglaydigan, o‘z-

o'zini qayta tashkillashtiradigan ijodiy harakatlanuvchi subyektlar tarzida namoyon bo'ladi. Shuning uchun pedagoglar bolalarning fikrlashi va xulq-atvoridagi turli kutilmagan, oddiy bo'lmagan istalgan vaziyatlarga tayyor bo'lishi va operativ ta'sir ko'rsatishi lozim. Haqiqiy ma'nodagi pedagogik tafakkur pedagogga tayyor namunalardan voz kechish, yangilikni qabul qilish, narsa-hodisalar uyg'oq nigoz bilan qarash, qarama-qarshiliklarni tahlil etish va uni hal etishga yo'l topishga yordam beradi.

Pedagogik tafakkurning qator mezonlari va parametrlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- tarbiyaviy hodisalar va dalillarni yaxlitlikda, o'zaro aloqadorlik va o'zaro bog'liqlikda tahlil etish qobiliyati;

- pedagogik o'zaro harakat va ta'sir ko'rsatishning genezisini ko'ra olish qobiliyati; -

- pedagogik harakatning ta'lim-tarbiya maqsad va natijalari bilan o'zaro taqqoslay olish qobiliyati; -

- pedagogik tafakkur yuritish jarayonida fikrlashning barcha turlari va usullaridan foydalanish qobiliyati;

- pedagogik voqelikni tahlil etish va umumlashtirish, pedagogik nuqtai nazardan haqiqat va yolg'onni farqlay olishni yaxlitlikda amalga oshirish qobiliyati;

- pedagogik voqelikni tahlil etishda mavhumlikdan, aniqlikka qarab borish qobiliyati;

- murakkab shablon va stereotiplardan rad etish, yangi baho, umumlashma, yondashuv, harakatlarni izlab topish qobiliyati;

- amaliy, ijodiy izlanishda nazariya va yangi g'oyalardan foydalanish qobiliyati;

- bolalar bilan dialog jarayonida dalilarni samarali qo'llash va ishonchli asoslash qobiliyati;

- fikriy egiluvchanlik va tezkorlikning namoyon bo'lishi qobiliyati;

- taktik va strategik harakatlarni farqlay olish qobiliyati.

Innovatsion faoliyat va innovatsion salohiyat. Ta'limdagi innovatsion jarayonlar qoidaga muvofiq uch asosiy - ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik va tashkiliy-boshqaruvga doir jihat bilan bog'liqlikda ko'rib ehiqiladi. Mazkur jihatlarning mazmunidan innovatsion jarayonlar yuzaga keladigan umumiy shart-sharoitlar hosil bo'ladi. Mavjud shart-sharoitlar innovatsion jarayonning amalga oshishiga to'sqinlik qilishi ham mumkin.

Innovatsion jarayonlar ham stixiyali, shuningdek, ongli boshqarilishi mumkin. Yangilik kiritish - bu eng avvalo. tabiiy va sun'iy o'zgarishlar jarayonini boshqarish funksiyasi. Shuning uchun ta'limdagi innovatsion jarayon - bu ta'limdagi o'zgarishlarni boshqarish jarayoni demakdir.

Innovatsion jarayon innovatsion faoliyatdan tashqari o'z ichiga ko'plab uni amalga oshirish shart-sharoitlarini, shu jumladan, faoliyat subyektlarini qamrab oladi. Innovatsion jarayon subyekti deganda, ta'lim muassasalariga yangiliklar kiritish jarayoniga ishtirok etuvchi shaxslar (rahbar-xodimlar, o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar, homiyar, metodistlar, konsultantlar, ekspertlar) va ta'limni boshqarish organlari tushuniladi. Ular harakatining birligi ma'lum bir natijalarga erishishga olib keladi. Innovatsion jarayon subyekti sifatida o'qituvchi yangilikni o'zlashtiruvchi va amaliyotga tatbiq etishda katta rol o'ynaydi. Mazkur jihat innovatsion muhit sharoitida pedagog faoliyatini boshqarishda qator o'ziga xos jihatlarga e'tibor qaratishni talab etadi. Odatda, ta'lim muassasalarida rahbar-xodimlar innovatsiyalarni joriy etish jarayonida o'qituvchilarning xulq-atvori turli xil ko'rinishlarda (ayrirmari yangilikni tatbiq etishga qarshilik ko'rsatishi, ba'zilar butunlay inkor etishi)da namoyon bo'lishi haqida ko'p gapirishadi. Aslida mazkur holat tabiiy jarayon bo'lib, innovatsiyalarni joriy etishda pedagog faoliyatini boshqarishda quyidagi bosqichlarni hisobga olishlari va ana shu asosda ularga ta'sir ko'rsatishlari lozim: yangilikni inkor etish, yangilikka qarshilik ko'rsatish, yangilikni tadqiq etishga kirishish, yangilikni tatbiq etish doirasini kengaytirish, yangilikni qo'llashni an'anaga aylantirish.

Birinchi - inkor etish bosqichi jamoalarining yangi g'oyani qabul qilishga tayyor emasliklari, avvalgi yo'nalish bo'yicha ish tutishga istak bildirishlari ko'rinishida namoyon bo'ladi. Mazkur bosqichda rahbar yangi g'oya haqida ko'proq axborot berishi, uning imkoniyatlari va natijaviyligini ko'rsatib berish olishi muhim sanaladi.

Ikkinchi - yangilikka qarshilik ko'rsatish bosqichida rahbar jamoalarining ochiq qarshiligiga uchraydi. Ana shu sababli mazkur bosqichda rahbar u tomonidan ilgari surilayotgan g'oyaning qo'llabquvvatlovchi a'zolarini to'plashi va ularga suyanishi zarur.

Uchinchi - yangilikni tadqiq etish bosqichida pedagoglar ma'lum tanaffusdan so'ng yangi g'oyalarni idrok etadilar, yangi faoliyat usullarini qo'llay boshlaydilar. Mazkur bosqichda rahbar tomonidan "aqliy hujum"

uyushtirilishi jamoaning innovatsion faoliyatini tashkil etishda yaxshi samara beradi.

To'rtinchi, ya'ni yangilikni tatbiq etish doirasini kengaytirish - ijodiy guruhlarni keng tarzda rivojlantirish bosqichidir. Innovatsion faoliyatni muvofiqlashtirishni tezda yaxshilashning maqsadi aniqlanadi, yangi mazmuni izlanadi, yangi rituallaryaratiladi.

Beshinchi - yangilikni qo'llashni an'anaga aylantirish bosqichida yangilik ta'lim muassasasi ta'lim amaliyotiga mustahkam kirib boradi va joriy etiladi.

Pedagogik faoliyatda yuzaga keladigan yangiliklarni samaraü o'zlashtirishning va amaliyotga joriy etishning muhim vositalaridan biri pedagog-kadrlarning innovatsion salohiyatini rivojlantirishdir.

Pedagogika va pedagogik menejmentda innovatsion salohiyat tushunchasi ikki xil tarzda talqin etiladi: keng ma'noda - ta'lim muassasasining innovatsion salohiyati, tor ma'noda - o'qituvchining innovatsion salohiyati. Ta'lim muassasasining innovatsion salohiyati deganda, uning o'z-o'zini rivojlantirishga tayyorligi, shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish uchun madaniy-ta'limiy muhitning va shartsharoitlarning xilma-xilligi hamda kommunikativ munosabatlarning yuqori darajasi tushuniladi. Alohida pedagog uchun esa, bu - uning shaxsidagi ijtimoiy-madaniy va ijodiy o'ziga xosliklar yig'indisi, pedagogik faoliyatni takomillashtirishga tayyorligi hamda buning uchun zaruriy ichki vosita va metodlarning mavjudligidir.

Ta'lim muassasalarida innovatsion salohiyat - innovatsion jarayonning muhim sharti sifatida qaralib, uch tarkibiy qismni o'z ichiga qamrab oladi: oliy harbiy bilim yurti pedagogik jamoasining innovatsion salohiyati, ijodiy guruhlarning innovatsion salohiyati hamda alohida (konkret) harbiy pedagogning innovatsion salohiyati. Ta'lim muassasalarida innovatsion salohiyatni rivojlantirish dinamik tavsifga ega bo'lib ,ichki(subyektiv) va tashqi (obyektiv) omillar ta'sirida yuzaga chiqadi. Ana shu sababli pedagog-kadrlarning malakasini oshirish vositasi sifatida innovatsion salohiyatni rivojlantirishga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarning ahamiyatini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Pedagogik innovatika va innovatsion menejmentga doir tadqiqotlar va adabiyotlar tahliliga asoslanib aytish mumkinki, bugungi kunda pedagog-kadrlarining innovatsion salohiyatni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi quyidagi omillar mavjud:

- 1) novatsiya (yangiliklar)ning foydalanuvchilarga tushunarli bo'lmasligi;

2) agar taklif qilingan yangilikni joriy qilinishi ko'p kuchni talab qilsa-yu, o'qituvchilarning esa imkoniyatlari cheklangan bo'lsa, bu holat yangilikni o'zlashtirishni to'xtatish omili bo'lishi mumkin;

3) subyekt tomonidan yangilikni o'zlashtirish uchun yetarli darajada motivatsiyaning mavjud emasligi;

4) yangilikni qabul qilishga nisbatan qarshilik va uning ochiq namoyon bo'lmashligi kabilar.

Innovatsion salohiyatni tashkillashtirish jarayonining tuzilishi murakkab tavsifga ega bo'lib, salohiyatning rivojlanish darajasi esa innovatsion imkoniyatlarni, pedagog kadrlarining o'z mehnati samaradorligidan qoniqish hosil qilishlarini taqozo etadi. Mazkur ta'rifni asos qilib oigan holda, innovatsion salohiyatning quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Texnologik tarkibiy qism pedagoglarning kasbiy ko'nikma va malakalarga egaligi darajasi, ishlab chiqarish texnologiyalari, tashkilotdagi yangilanishlarni boshqarish va amalga oshirish bilan tavsiflanadi.

Pedagog-kadrlarning innovatsion faoliyatga texnologik tayyorligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1) o'z faoliyat natijalarini tanqidiy baholay olish qobiliyati;

2) o'z kasbiy kompetentlik darajasini oshirish;

3) yangi axborotni ijobiy idrok etish qobiliyatiga egalik;

4) tashkiliy madaniyat va psixologik muhitning innovatsion faoliyatga yo'nalganligi.

2. Kognitiv tarkibiy qism o'zida jamoa a'zolarining kelgusi yangilanishlardan xabardorligi, shu bilan birga innovatsiya subyektlarining professional bilim darajasini aks ettiradi.

3. Kreativ tarkibiy qism professional faoliyatni amalga oshirishda pedagoglarda ijodiy yondashuvning mavjudligi, ularning muammoli vaziyatlarda nostandart fikrlay olish ko'nikmalariga egaliklarini aniqlab beradi.

4. Psixologik muhitda namoyon bo'luvchi muassasaning tashkiliy madaniyati, qadriyatga yo'nalganligi, ijtimoiy ustanovkalar, jamoa a'zolarining xatti-harakatlari innovatsion salohiyatning regulyativ tarkibiy qismi mazmun-mohiyatini ochib beradi.

5. Jamoa a'zolarining innovatsiyani o'zlashtirish jarayoni, ularning faoliyatiga ta'sir etishi, uni kuchaytirishi yo susaytirishi hissiyemotsional tarkibiy qism bilan belgilanadi.

6. Motivatsion tarkibiy qism jamoa a'zolarining yangilikka munosabatini aniqlash: innovatsion faoliyatga da'vat etish, uning chegara va shakllarini belgilab berish, ta'lim muassasasi maqsadlariga erishishga yo'naltirilgan, mo'ljallangan motivlardan tarkib topadi.

Motivatsion-ijodiy yo'nalganlik pedagog-kadrlarda quyidagi ehtiyoj va qobiliyatlarning mavjud bo'lishini taqozo etadi: 1) pedagogik vazifalarni hal etishga doir standart bo'lmagan yondashuvlarni izlab topish; 2) izlanishli-tadqiqotchilik faoliyatini amalga oshirish; 3) yangiliklarni amaliyotda qo'llay olish uchun mavjud bilimlardan foydalana olish va ularni rivojlantirish; 4) pedagogik refleksiyaning amalga oshirish; 5) ijtimoiy-iqtisodiy va pedagogik shart-sharoitlarga doir o'zgarishlarga tez moslasha olish. Pedagogika fanida jamoaning innovatsion salohiyatini baholashga doir yondashuvlar ishlab chiqqan bo'lib, ular orasida diagnostik yondashuv keng tarqalgan. Diagnostik yondashuvni amalga oshirish aniq belgilangan mezonlar asosida jamoaning rivojlanganlik darajasini tashxis etish va tahlil etish hamda innovatsion faoliyatga ta'sir etuvchi omillarni baholashni talab etadi. Pedagog-kadrlarning innovatsion salohiyatini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida quyidagilarni alohida ajratib ko'rsatib o'tish mumkin: 1) pedagog-kadrlarning ijod qilishi uchun erkinlikning taqdim etilganligi; 2) novator pedagoglarni resurslar bilan ta'minlanishining rahbariyat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi; 3) jamoada munozara va fikrlar almashinuvining faol yo'lga qo'yilganligi; 4) kasbiy kompetentlikni rivojlantirishga ishtiyoqning rag'batlantirilganligi; 5) pedagogning o'z-o'zini rivojlantirishi uchun imkoniyatlarning taqdim etilishi; 6) yuqori darajadagi axboriy ta'minotning yo'lga qo'yilganligi; 7) o'zgarishlar argumentatsiyasining asoslanganligi; 8) jamoada ishonch va o'zaro bir-biriga yordam berish jarayonining qo'llab-quvvatlanishi.

Tadqiqot loyihasi va dasturi. Har qanday faoliyatda, kundalik, istiqbolli loyiha va uni amalga oshirish dasturi bo'lmasa maqsadga erishib bo'lmaydi. Quruvchi ulkan inshootni har tomonlama hisob kitobli loyihaga asosan yaratadi, u yuz yillar xalqqa xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqot ham shunga o'xshash xalqqa, mamlakatga, insoniyatga xizmat qiladigan ulug'4 ish, unga kirishish, ilmiy izlanish loyihasini belgilashdan boshlanadi. Pedagogik tadqiqotda izlanuvchi ezgu maqsadi, millat, Vatan taraqqiyoti uchun muvaffaqiyatli orzu-intilishni loyihasida o'z ifodasini topadi. Kitob yozishi, innovatsion texnologiya modelini yaratishi, bitiruv malakaviy yoki magistrlik dissertatsiya tanlangan mavzuni o'rganishdan boshlanadi. Muavvazning qaysi jihatlari dolzarbligi aniqlanadi,

tadqiqotning loyihasi tuziladi. Loyihada tadqiqotning maqsad, vazifa, amalga oshirish yoʻllari aniq ifodalanadi, tadqiqotning dastlabki tuzilish modeli yaratiladi. Loyihada optimal shart-sharoit hisobga olinadi. Dastlabki loyiha ekspertizadan oʻtkaziladi, loyihada tadqiqotning rejasi oʻz ifodasini topadi. Rejada mavzuning dolzarbligi, nazariy asosi, muammoni oʻrganilganlik holati, tahlil qilinadi. Shuningdek, sinov tajriba oʻtkazish obyekti belgilanadi. Oʻrganayotgan adabiyotlar, internet manbalari koʻrsatiladi. Tadqiqot loyihasi asosan ilmiy-tadqiqot, ilmiy pedagogik ish dasturi tuziladi. Dasturda kundalik, joriy, oylik, istiqbolli faoliyat vazifalari aniqlanadi. Har bir faoliyatdagi singari ijodiy ishda ham izchillik samaradorlik omilidir. Ijodkorlik, yaratuvchanlik ilhom bilan uzluksiz faoliyatda, koʻnikma va malakada namoyon boʻladi. Ilhom, ilmiy ijod, rejasi, dasturi oʻz vaqtida bajarilsa, uning zavqi, huzur-halovati badiiy ijoddan kam boim aydi. Mukammal ilmiy ish loyihasi va faoliyat dasturi muvaffaqiyat garovidir.

Savol va topshiriqlar

1. Metodologik tadqiqot deganda nima tushuniladi?
2. Maxsus-ilmiy tadqiqot tushunchasiga izoh bering.
3. Metodologik va maxsus-ilmiy tadqiqotning bir-biriga oʻxshash va farqli jihatlarini Venn diagrammasi asosida tahlil eting.
4. Ongsizlik va intuitsiya tushunchalariga izoh bering.
5. Pedagogik tadqiqotlarda intuitsiyaning rolini qanday baholaysiz?
6. Pedagogik ijodkorlik qanday oʻziga xosliklarga ega?
7. Pedagogik tafakkuming oʻziga xos jihatlarini aniqlashtiring.

3-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarda ilmiy dalillar va ularning roli

Reja:

1. Ilmiy dalilning mantiqiy-gnoseologik mohiyati.
2. Pedagogik tadqiqotlarning mantiqiy-gnoseologik modeli.
3. Empirik ma'lumotlar, misollar va illustrasiyalar.
4. Ilmiy dalillar ilmiy bilimlarning tarkibiy qismi sifatida. Ilmiy dalillarning o'ziga xos xususiyatlari.

Tayanch tushunchalar: dalil, ilmiy dalil, ilmiy bilim, mantiqiylik, gnoseologiya, empirik ma'lumotlar, misollar, illyustratsiyalar.

Ilmiy dalilning mantiqiy-gnoseologik mohiyati. Dalil deb haqiqatni tasdiqlovchi, inkor etib bo'lmaydigan narsa va hodisalar haqidagi bilimlar majmuasiga aytiladi. Dalilning asosan ikkita xususiyati bor: hayotiy bo'lgan real voqealar, xususiyatlar, munosabatlar. bog'lanishlar, o'zgarishlar, jarayonlarni o'zida ifoda etadi; haqiqatni isbotlovchi fikrlarni to'laqonligini, inkor etib bo'lmashligini, reallikka mosligini qaror toptiradi.

Tevarak atrofdagi barcha narsa va hodisalarning mavjudligi, barqarorligi, hodisalarga munosabat kabi jarayonlar dalillarga suyanganda tahlil va mushohada qilinadi, Aslida esa dalil bo'lishi yoki bo'lmashligi mumkin. Sababi, shunday narsa va hodisalar borki, ular dalil va isbotni talab qilmaydi, ularni tasvirlash uchun dalilga murojat qilish shart emas. Ammo, ilmiy ijodda dalil zaruriy talab hisoblanadi, u fanning ajralmas qismidir, zero fan yangi, haqiqiy bilimlarni berish uchun dalillarga suyanadi. Har bir ijod namunasi falsafaning kategoriyalari bo'lmish - sabab va oqibat, imkoniyat va voqeilik, mazmun va shakl, zaruriyat va tasodif, mohiyat va hodisa bir butun xolda hamda qismlar orqali ularning metodologik xususiyatlaridan foydalanib, o'z xulosalarini chiqaradi. Bu xulosalar dalil tushunchasi orqali amalga oshiriganda ijodda mustahkam o'rinni egallaydi, ijod natijasi haqiqatga aylanadi.

Dalil falsafiy kategoriyadir. Demak, u universal xarakterga ega bo'lib, barcha narsa va hodisalarga taalluqlidir. U haqiqatni to'ldiruvchidir. Ba'zi olimlar dalilni haqiqat sinonimidir, deb tushuntiradilar. Bu kategoriyalar o'zaro yaqin bo'lsalarda, ular turlicha vazifalarni bajaradilar. Avvalo, haqiqat tushunchasi dalil tushunchasiga nisbatan keng ma'nodagi tushuncha bo'lib, uning nisbiyligini qo'shimcha dalillar bilan to'ldirish mumkin va hokazo. Haqiqatlar dalillarning yig'indisidir.

Dalilning quyidagi turlari mavjud:

1. Haqiqiy dalil;
2. Yolg'on dalil;
3. To'liq dalil;
4. To'liq bo'lmagan dalil;
5. Taxminiy dalil;
6. Isbotlanmaydigan dalil;
7. Isbotlangan dalil;
8. Ilmiy dalil va boshqalar.

Dalil turlari voqeilikdagi narsa va hodisalarning harakteridan kelib chiqadi. Dalil alohida-alohida olingan narsa va hodisalami o'zida aks ettiradi. Umumiy dalilning bo'lishi mumkin emas, dalil - konkret va aniqdir. Masalan, haqiqiy dalilda obyekt to'g'risida to'la tavsif mujassamlangandir va tavsif haqiqatga zid kelmaydi, balki qonun va qonuniyatlar asosida vujudga kelgan bo'ladi. Yolg'on dalil esa buning aksi bo'lib, qonunlar va qonuniyatga mos emasdir. U faqat insonning tafakkurida aks etadi, xolos. Yolg'on dalillar shubhali bo'lib, ulami bir necha bor tekshirish, aniqlash talab etiladi. Yolg'on dalillar inson tomonidan nojo'ya ish va fao'iyatlar jarayonida qo'llaniladi. Ammo, yolg'on dalillardan voz kechib bo'lmaydi, ulam ing foydali tomonlarini olib, hayotga tatbiq etish lozim. Masalan, shunday voqea va narsalar bo'ladiki, ular to'g'risida (vaziyatga qarab) yolg'on dalil aytishga to'g'ri keladi, ya'ni ikkala qarama-qarshi tomonlami moslashtirish, uyg'unlashtirish uchun vaqtinchayolg'on dalildan foydalanish mumkin. Bu bilan, albatta, yolg'on dalillar ilmiy ijodning asosi ekan, degan xulosa kelib chiqmasligi kerak. To'liq bo'lmagan dalillar tug'risida so'z yuritganda, izlanuvchi o'z fikrining ilmiyligini isbotlash uchun qo'shimcha dalillar topishga xarakat qiladi. Qo'shimcha dalillar esa to'liq bo'lmagan dalilni to'liq dalilga aylanguncha unga ko'maklashadi. Qo'shimcha dalillar ilmiy ijodda katta ahamiyatga egadir.

Ilmiy ijodda shunday dalillar ham borki, ulami qayta isbotlashga to'g'ri keladi. Chunki davr o'tishi bilan har qanday dalil qayta isbotlanishni talab etadi. Bu holat, ayniqsa, ilmiy kashfiyotlami ochishda ko'proq ko'zda tashlanadi. Isbotlangan dalillardan amaliyotda to'g'ridan to'g'ri foydalaniladi.

Ilmiy ijod ilmiy dalillar negizida ish yuritadi, faoliyat ko'rsatadi. Ilmiy ijodda dalillarga erishish og'ir va mashaqqatli mehnaini talab etadi, vaqt va sabrlilikni istaydi.

Dalillarni qo'lga kiritish bevosita va bilvosita bo'lishi mumkin. Ikkala jarayon ham zaruriy holatdir. Bevosita dalilami qo'lga kiritishda narsa va

hodisalarning o'z hoiati, taraqqiyoti, rivojlanishi kifoya qiladi. Bilvosita dalillarni qo'lga kiritishda ma'lum shart-sharoitlar, qo'shimcha ashyolar, texnik vositalar, ko'rgazmali qurollar talab etiladi. Demak, dalillarni qo'lga kiritish subyektiv va obyektiv shart-sharoitlarga bog'liqdir. Dalil insonning bilim doirasini kengaytiradi, bilim esa insonning ajralmas qismidir. Moddiy olam oddiy bilim asosi bo'lgan cheksiz, rang-barang narsa va hodisalarning yig'indisidan iboratdek bo'lib ko'rinadi. Ammo oddiy kuzatish asosida hodisalarning mohiyatini bilish mumkin emas. Agar bilish oddiy kuzatishdangina iborat bo'lsa, u vaqtda biz hodisalarning qonun va qonuniyatlarini aniqlash bilan o'ralmas edik. Shu sababli ham, dalilning asosiy vazifasi moddiy olamni bilishda ishtirok etib, u to'g'risida inkor etib bo'lmaydigan fikrlar tasdiqlanishini berishdir. Olam va uning qonuniyatlarini bilish osonlikcha kechmaydi. Olamni bilish g'oyat murakkab jaravondir. U haqiqiy ilmiy dalilni, ijodni talab etadi. Dalillar farazlarni tahlil qilish uchun ham asosdir. Chunki farazlar hali haqiqiy ilm emas. Farazlar ham bilishning ma'lum chegarasi bo'lsa-da, inson farazlarga asoslanib faoliyat ko'rsatmaydi. Farazlarning haqiqiylikni tekshirish, aniqlash dalillar yordamida amalga oshadi. Farazlarni hayotiylikni tasdiqlash yoki inkor qilish voqeilikning xarakteriga qarab tajriba yoki kuzatish, moddellashtirish, mantiqiy yondoshishlar orqali amalga oshiriladi. Har bir tadqiqot, ma'lumki, farazlarni o'rta tashlash bilan boshlanadi. Bu farazlar tadqiqot negizini tashkil etsa-da, dalilga muhtoj. Ana shu dalil orqali tadqiqot natijasi ko'rinadi. Ta'kidlash lozimki, nazariyalar ham dalillar yordamida o'rta tashlanadi va o'z navbatida isbotlanadi. Nazariyalar dalilsiz, dalillar nazariyasiz bo'lishi mumkin emas. Aks holda nazariyalar inson miyasidagi mulohazalardan iborat bo'lib qolaveradi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqot amalga oshirilishidan avval metodologik jihatdan asoslangan bo'lishi kerak (E.G.Yudin). Aslida tadqiqotni loyihalashtirish bosqichidayoq izlanuvchi mavzu va muammoning dolzarbligi, obyekt, predmet, maqsad, vazifalar, tadqiqot usullari, tadqiqot maqsadiga, ilmiy yangilig, amaliy natijalari, tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati kabi metodologik me'yorlar bilan ish ko'radi, metodologik vositalar jamlanmasini tuzadi va aynan ushbu vositalar (yondashuvlar, usullar, mezonlar) ilmiy natija olish uchun qulay va samarali hisoblanadi. Umumiy va me'yoriy metodologiyada, aniq-ilmiy fan metodologiyasida turli darajali metodologik vositalar - me'yor, aniq o'lcham, standart, mezonlari ishlab chiqilgan. Bu esa paradigma deb ataladi.

Paradigma (grekcha, paradeigma) soʻzining oʻzi keng maʼnoda turmush va fikrlashning biror sohasining fundamental asoslarini aniqlab beruvchi oʻziga xos tuzilishga ega nazariya deb izohlanadi. Pedagogikada paradigma atamasining ikki xil maʼnosini ajratib koʻrsatish mumkin. Birinchidan, bu faylasuf T.Kunning klassik taʼlimotiga yaqin boʻlib, umummilliy tushuncha hisoblangan paradigmalar ilmiy faoliyat modeli, tadqiqot meʼyorlari, mezonlari, standartlari yigʻindisi, paradigma - ilmiy jamiyatdagi aniq fanlar yoki qator fanlarda umumiy tarzda qabul qilingan dunyoni tushuntirishga etakchi yondashuv, bir butun gʻoyalar, qadriyatlar yigʻindisi. E.V.Berejkova, V.V.Krayevskiy, N.A.Korshunova kabi olimlar ham xuddi shunday nuqtai nazarga asoslanadilar. Xususan, E.V.Berejkova va V.V.Krayevskiy lar tomonidan paradigma tushunchasiga shunday taʼrif berilgan: “Paradigma - fanning obykti emas, uning oʻzi nazariy standartlar, metodologik meʼyorlar, qadriyatli mezonlar sifatidagi ilmiy faoliyat. Paradigma - aniq vaqt doirasida ilmiy jamoatchilikka muammolarni qoʻyish va ularni hal etish modeli sifatida taqdim etiladigan barcha ilmiy yutuqlarga tegishli tadqiqot vazifalarini hal etish namunasi sifatida qabul qilingan nazariya (yoki muammolarni qoʻyish modeli).

Paradigmani ikkinchi tarzda tushunish uni taʼlim tizimini loyihalashning asosi, gʻoya, yondashuv, tayanch modeli yoki taʼlim strategiyasi sifatida izohlanadi. Bunday talqin etishda qoidaga muvofiq taʼlimiy paradigmalar tushunchasidan foydalaniladi va u taʼlimning asosiy yoʻnalganligini aks ettiruvchi atamalar, qoʻyilgan pedagogik gʻoyalarning manbai va usulini oʻziga qoʻshib oladi. Demak, shakllantiruvchi, insonparvar va ezoterik (I.A.Kolesnikov) avtoritar, manipulyativ va qoʻllab-quvvatlovchi (G.B.Kometov), anʼanaviy shakllantiruvchi, anʼanaviy rivojlantiruvchi, shaxsga yoʻnaltirilgan (S.V.Kulnevich) anʼanaviy, ratsional va insonparvar (V.Ya.Pilipovskiy) maʼnaviy va dunyoviy (I.A.Solovsova), pedagogik, androgogik, akmeologik, kognitiv va kommunikativ (Yu.G.Fokin) va boshqa paradigmalar ajratib koʻrsatiladi.

A.Kostinning tasnifiga muvofiq fundamental zamonaviy paradigmalarga quyidagilar kiradi.

- asosida faoliyatli yondashuv turadigan, markazida bilim turadigan, obyektiv-axboriy yondashuvli taʼlim mazmunini tashkil etishning fanga doir modeli;

- asosida faoliyatli yondashuv turadigan texnologik oʻqitish yoki oʻquvchilarning faoliyatiga bogʻliq holdagi tuzilishga muvofiq taʼlim mazmunini tashkil etishning texnologik yoʻnaltirilgan modeli;

- asosida o‘z mavqeini belgilab olish usullari, ta’limning individual yo‘nalganligi turadigan, asosiysi Semantik individual rivojlanish bilan ta’lim mazmunining qo‘shilish usullari bo‘lgan ta’lim mazmunini tashkil etishning shaxsga yo‘naltirilgan, ya’ni antroponimik (P.G Izedrovich bo‘yicha) modeli; - asosida so‘nggi ijtimoiy madaniy mexanizmlarni translyasiya qilish va ta’limiy qadriyatlarini qaytadan tiklash turadigan uyushma, xalq, etnik guruhlarning turli-tuman ijtimoiy-madaniy o‘ziga xosliklari asosida tashkil etiladigan ta’lim mazmunini tanlab olishning ijtimoiy modeli; - ta’limning maqsadli yo‘nalganligi yaxlit tarzda shaxsning rivojlanishini va o‘z-o‘zini rivojlanishiga yordam berish hamda zaruriy shartsharoitlarni yaratishga asoslangan axborotlashtirishga almashtiriladi. Shu nuqtai nazardan dunyoning ehtimoliy modeli, uni o‘zlashtirish darajasini nafaqat uning bilishi, qanchalik darajada tushunishini, ya’ni mazmunini egallaganligini aniqlab beradi; - ta’lim jarayonining ta’lim oluvchilarning ehtiyoj, qiziqish va imkoniyatlari bilan bog‘liqlikda tashkil etilishi, shaxsiy fikriy faoliyatni ta’minlash, mazkur ehtiyoj, qiziqish, imkoniyatlarni namoyon etish uchun zarur sharoitni yaratish asosida ta’lim oluvchiga nisbatan nuqtai nazar o‘zgaradi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasini ishlab chiqishni talab etadigan yangi paradigmalarning paydo bo‘lishi amaliyotchi pedagoglarda ular asosida o‘z faoliyatini qayta qurish ehtiyojini keltirib chiqaradi. Biroq “shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim”, “shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish” tushunchalari mazmuni kundalik, shuningdek ilmiy darajada ham bir xil ma’noni ifoda etmaydi. Shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitishning mavjud konsepsiyasi uning an’anaviy, fanga yo‘naltirilgan o‘qitishdan o‘ziga xosligi va farqi, eng avvalo shundaki, o‘zlashtirilgan bilim va faoliyat usullari faqat birgina maqsadni aks ettirmay, balki insonning “shaxs bo‘lish” ehtiyojini amalga oshirish (A.V.Petrovskiy), “uning subyektivligini shakllantirish”, shaxsning subyektiv tajribasini boyitish (I.S.Yakimanskaya), “shaxsiy vazifalar”ni amalga oshirish (V.V.Serikov), madaniyat kishisi sifatidagi indiv'idning shakllanishi (E.V.Bondarevskaya) sharti, vositasidir. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va o‘qitish jarayonlarini aynanlashtirishga intilish shaxsga o‘qitishning madaniy uyg‘unligi, insoniy inuovfiqligi va hayotiy moslashuvchanlik tavsifi, eng avvalo, didaktik emas, tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirishga yo‘nalganligi bilan bog‘liqdir. Shunday qilib, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim jarayonining asosiy tavsifi uning boshqa maqsadga yo‘nalganligi va ishtirokchilarga boshkacha yondashuvni ifoda etishidadir: talabalarni o‘z hayotiy faoliyat usullari, o‘z individualligini talabga javob beradigan tarzda amalga oshiruvchi o‘quv jarayonining haqiqiy

subyektiga, o'qituvchini esa, talaba faoliyati tashkilotchisi, boshqaruvchisi, talabalar va madaniyat orasidagi bog'lovchi bo'g'in, talabani madaniyatga olib kirish va undagi o'z o'rnini belgilab o'ushni ta'minlovchisiga aylantirishdir.

Ta'limning yangi paradigmasining paydo bo'lishi faqat ijtimoiy iqtisodiy o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lmasdan, u butun madaniy rivojlanish jarayonida yuzaga kelgan. Uning shakllanishida insonparvarlik falsafasi va psixologiyasi (E.Fromm, J.P.Sartr, V.Frankl, N.Berdyayev, A.Maslou, K.Rodjers va boshqalar) asosiy o'rin egallaydi. Mazkur kontsepsiyaning asosiy nuqtai nazari - har bir alohida inson hayotining o'ziga xosligi, har bir shaxs noyob, individual, qadriyat ekanligini e'tirof etish. Insonparvar falsafa va psixologiya o'z-o'zini realizatsivalash, o'z-o'zini rivojlantirish ehtiyojini insonning yuksak ehtiyoji deya e'tirof etib, insonning o'z noyobligini asrash va rivojlantirish, insonning erkinlikka erishish mexanizmi sifatida individual shaxsiy tanlovni amalga oshirishni o'zida namoyon etish, qilingan tanlov uchun javobgarlikni bo'yniga olishda ularni amaiga oshirishning muhim shartini ko'radi. Shuning uchun shaxsning rivojlanishi va insonning shakllanishi boshqalar bilan hamjihatlikda, ishonch, oshkoralik, sevgiga asoslangan insonparvar munosabatlarni o'rnatish jarayonida sodir bo'ladi. Asosida ta'limga yangicha yondashuv yotadigan g'oyalarning rivojlanishida psixologlar ham muhim hissa qo'shishgan: yaqin zonadan rivojlanish va inson rivojlanishida birgalikdagi faoliyatni roli haqidagi ta'limot (L.S.Vigotskiy), shaxsning hayotiy faoliyatdagi vazifalari, fikriy soha, insonning reflektiv imkoniyatlarining rivojlanishi, o'quv faoliyati jarayonida uning psixik rivojlanish qonuniyatlari haqidagi tadqiqotlar (A.N.Leontyev, L.I.Ansiferova, A.V.Petrovskiy, P.Ya.Galperin, V.V.Davidov va boshqalar).

O'z-o'zini tashkillash, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z o'rnini belgilab olish, o'z-o'zini realizatsiyalash, o'z-o'zini aktuallashtirish g'oyalarini sinergetika, insonparvar falsafa va psixologiya tomonidan fanianali suratda e'lon qilinishi mohiyatida quyidagilar aks etadigan ta'limga shaxsga yo'naltirilgan paradigmasining namoyon bo'lishini belgilab berish zamonaviy ijtimoiy-madaniy vaziyatlarda ayniqsa talab etilishini ko'rsatdi: inson murakkab, o'z-o'zini rivojlantiruvchi iizim sifatida qaraladi, har bir shaxsning noyobligi va takrorlanmasügi hamda uning rivojlanish traektoriyasi, o'z qadr-qimmatini e'tirof etiladi.

Zamonaviy pedagogik fanlardagi maqsadiga (ta'limiy, tarbiyaviy), ta'limning bosh maqsadi - madaniyatga yondashuvga, o'quv-tarbiya jarayoni

doirasida hal etiladigan vazifalariga, pedagog va talabalar orasidagi o'zaro ta'sir etish tavsifiga ko'ra paradigmalarni farqlanadi.

Har bir paradigma ma'lum bir gnoseologik, evristik potensial, metodologik "manba"ga ega. Vaqt o'tishi bilan anomaliyalar yig'ilib boradi, ya'ni "ziddiyatlar", "qarama-qarshiliklar", "kelishmovchiliklar", masalan, ma'lumotlar va nazariya, muamrao darajasi va metodologik tashkil etuvchilar imkoniyatlari o'rtasida. "Har qanday urinish paradigmadagi shubhalar hamda normal tadqiqot qoidalarining keyingi harakatlaridan boshlanadi". Paradigma almashinuvi ya'ni "ilmiy inqilob" ro'y beradi. T.Kunning ta'kidlashicha: "Inqiroz ro'y bergan davrda mavjud paradigmadan yangi paradigmaga o'tish chog'ida, undan fanning yangi an'anasi yuzaga kelishi mumkin. Bu jarayon ko'proq qayta tashkillashni eslatadi, u esa sohadagi nazariy umumlashmani, shuningdek, ko'pgina usullar va paradigma ilovalarini o'zgartiradi".

Zamonaviy falsafa fanida, deydi E.V.Xomich, "paradigma" tushunchasi ilmiy izlanishning nazariy-metodologik namunaviy tasvirida keng qo'llaniladi. Falsafa fanida paradigma - bu nazariy, metodologik, aksiologik ko'rsatmalar tizimi bo'lib, modellar, namunalar, sxemalar, ilmiy masalalar sifatida qabul qilingan.

Mantiqda paradigma - nazariy va metodologik holatlar yig'indisi bo'lib, ular fan rivojlanishi mazkur bosqichida ilmiy jam'iyat tomonidan qabul qilingan va namuna, model, ilmiy tadqiqotlar standarti, interpretatsiya, baholash va ilmiy ma'lumotlar tizimi sifatida foydalaniladi, ular taxminlar ko'rinishida masalani idrok qilish uchun ilmiy bilim jarayonida paydo bo'ladi. V.V.Krayevskiyning fikricha, fan umumiy metodologiyada paradigma tushunchasining barcha tavsiflari fan obyektiga emas, balki ilmiy faoliyatning o'ziga taaliuqli jihatlarni birlashtiradi: paradigma - nazariy standartlar, metodologik me'yorlar, mezonlar qiymati birligi sifatidagi ilmiy faoliyat modeli. Ta'limning shaxsga yo'naltirilgan modellariga doir ilmiy loyihalar (insonning ta'lim qadriyati sifatida rivojlanishi; qadriyat sifatida tarbiyalanuvchi, tafakkur, ijod, hayotiy va kasbiy o'z-o'zini anglash, refleksiya, rivojlanish subyekti sifatida; intellektual, kreativ va boshqa maxsus qobiliyatlarga yo'naltirilgan ta'limiy muhitni modellashtirish) pedagogikaning mavjud paradigmasi kontekstida - pedagogik tadqiqot mantiqi va tuzilishida samarali amalga oshirilyapti. Fan metodologiyasi va falsafa bo'yicha ilmiy manbalar tahlili shunday xulosani beradiki, "paradigma" - bu metodologik model, standart, namuna, loyihalash etaloni, amalga oshirish, ekspertiza, jarayon va ilmiy tadqiqot natijalari refleksiya va bahosi. Paradigma ilmiy ratsionallik o'xshashligi emas,

paradigma uning modellarining biri, paradigma - ilmiy reallikning metodologik modeli bo'lib, tizimli-integrativ va me'yoriy vazifani bajaradi: aynan paradigmada turli darajali metodologik me'yorlar va deskriptiv nazariy loyihalar mujassamlashgan, shakllangan, ular me'yoriy-metodologik vazifalar, ya'ni "metodologik etalon" vazifasini bajaradi, bu esa ilmiy faoliyatga "chegarasi"ni belgilab beradi.

Dalillashtirish nazariyasi pozitsiyasidan (A.A.Ivin) me'yorlar, standartlar, namunalar, ideallar, etalonlar, mezonlar, qoidalar, tavsiyalar bilimning baholovchi-normativ turiga kiradi va mavjudlikka nisbatan qadriyatga yo'naltirilgan munosabatni ifodalaydi. "Bahoviy xarakter ifodalariga har qanday turdagi standartlar, namunalar, ideallar kiradi. Metodologik tavsiflarda bahoviy element ko'rib turibdi. Baho tarzidagi tasdiqlashlar maqsadga muvofiqlik, asoslanganlik kabilar bilan tavsiflanadi; ular "haqiqiy" yoki "yolg'on" tarzida tavsiflanmaydi. Insonning har qanday faoliyati uchun belgilangan me'yorlar, shu jumladan ilmiy-tadqiqotga tegishli me'yorlar ham bir-biriga o'xshashdir. Me'yorlar natijalarga sifatli va samarali erishish uchun amalga oshirilishi kerak bo'lgan normalami qayd etadi. Xususan, metodologik me'yorlar (prinsiplar, metodlar, qoidalar, algoritmlar, mezonlar va boshqalar) ilmiy tadqiqotni qanday qilib loyihalashtirish va amalga oshirishni belgilaydi. Agar ilmiy ratsionallikni me'yorlar, mezonlar, ilmiy tadqiqot qoidalari tizimi sifatida ko'rib chiqsak, (V.N.Porus) paradigma ilmiy ratsionallikning me'yoriy-metodologik "yadrosi" sanaladi: paradigma ma'lum bir ijtimoiy-madaniy va ilmiy kontekstlarda ilmiy tadqiqot o'lchami, metodologik standartidir. Dalil-isbotlar nazariyasi pozitsiyasi jihatidan "paradigma" tabiatiga ko'ra yaqqol "normativ"dir. Paradigma preskriptiv komponentning yaqqol ustunligi bilan 68 ilmiy tadqiqotning metodologik modeli. Lekin paradigma tuzilishiga deskriptiv komponentlar ham birlashtirilgan, ular esa metodologik vazifasini bajaradi. Bizning nuqtai nazarimizcha, pedagogik tadqiqot paradigmasining "yadrosi"ni metodologik (ilmiylik prinsiplari, metodologik ta'minot darajasi, mantiqiy-gnoseologik algoritmlar, tadqiqotning metodologik xarakteristikasi, tadqiqot metodlari va b.), mantiqiy-mazmunli (me'vor mantiq'i qoidalari, baho mantiq'i, empirik, kvaziempirik va argumentatsiyaning nazariy usullari va boshqalar) va gumanitar mezonlar tashkil qiladi, statistik va formal mantiqli mezonlarni esa quyi tizim mazmuni hosil qiladi.

Paradigma ilmiy faoliyatning metodologik modeli sifatida doimo "ijtimoiy madaniy o'lchamga" ega (V.S. Stepin). Tadqiqotchi uchun paradigma loyihalash, amalga oshirish va ilmiy tadqiqot natijalari va jarayon sifatidagi

bahosi bosqichlarida metodologik refleksiya uchun asos sanaladi. Aslida paradigma ushbu ma'noda tadqiqotchining "ichki" metodologik refleksiyasi uchun vosita hisoblanadi. Tadqiqotchi refleksiyasi faqat metodologik refleksiyaga borib taqalmaydi: izlanuvchi refleksiyasi obykti sifatida ijtimoiy-madaniy mazmun (ijtimoiy-madaniy sharoitlar va omillar) yuzaga chiqishi kerak, ana shundagina tadqiqotning borishida tub burilish yasaladi. Ilmiy tadqiqotning ideali va me'yor, metodologik chizmalar va mezonlar paradigmasida bir butun qilib birlashtirilgan bo'lib, davr madaniyati, yetakchi dunyoqarash ko'rinishlari va qadriyatlariga bog'liq. Ijtimoiy-madaniy mazmun falsafiy-antropologik, madaniy, ijtimoiy va boshqa yondashuvlar hamda konsepsiyalarda o'z aksini topadi, qayta anglanadi, tushuntiriladi, "moddiylashadi", ular tabiatan metodologik hisoblanmay, metodologik vazifani bajaradi va ilmiy tadqiqot metodologiyasining falsafiy darajasini tashkil etadi.

Paradigma bir nechta asosiy vazifalarni bajaradi: • gnoseologik: paradigma tarkibiga umumiy va aniq-ilmiy nazariyalar birlashtirilgan, ular konseptual fanlar orasidagi borliqni hosil qiladi, borliq ichida esa aniq ilmiy tadqiqot "ochiladi"; konseptual borliq mavjudlikning "ko'ra olish usuli"ni yaratadi (L.A.Mikeshina), konseptual apparatni tashkillashtirish usullari sifatida aniq "izohlash chizmalari"ni o'z ichiga oladi, bu esa tadqiqot strategiyasini ta'minlaydi (E.G.Yudin); • evristik: har bir paradigma ma'lum bir gnoseologik, evristik potensial, metodologik "resurs"ga ega; ijtimoiy-madaniy va ilmiy mazmun o'zgaradi; vaqt o'tishi bilan "ziddiyatlar", "qarama-qarshiliklar", "kelishmovchiliklar" kabi anomalialar yig'ilib qoladi, masalan, dalil va nazariya, muammo darajasi va metodologik tashkil etuvchilar o'rtasida va h.k.; fan bilan uning metodologiyasi doimo rivojlanib boradi va aniqilmiy paradigmalarda oshkorlik kuchiga, deydi V.S.Stepin, tanqidiy ekstrapolyatsiya va ideal lar. yondashuvlar, prinsiplar, tadqiqot. metodlari "moslashuvi" bir ilmiy tartibdan boshqasiga o'tadi, bu esa yangi vektorni hosil qilib, tadqiqotlar uchun yangi imkoniyatlar, yangi sifat yaratadi (masalan, ijtimoiy-gumanitar fanlarda tizimli yondashuvning foydalanilishi); paradigma asosida "qayta dasturlashtirish" sodir bo'ladi, uning "yadro"si qayta shakllantiriladi, ya'ni, paradigma yoki "ilmiy inqilob" rivojlanishi, "ilgarilashi" ro'y beradi); • tizimli-integrativ-normativ. Fan metodologiyasida shakllantirish va metodologik vositalarni tizimlashtirish muammosi mavjud. Aynan paradigmasida metodologik me'yorlar va deskriptiv qurilmalar integrashgan, tuzilgan, yo'naltirilgan, ular esa normativ-metodologik vazifaga ega. Xususan, ilmiy nazariya - bu deskriptiv ilmiy bilim yoki "borliq haqidagi bilim" . Lekin nazariya izohlash va tahmin

qilish tabiatiga ega jihatlar bilan metodologik vazifani ham bajaradi (tabiatan metodologik bo‘lmada): maxsus-ilmiy nazariya - maxsus-ilmiy tadqiqotning alohida xususiyatga ega metodologik ta‘minoti manbasidan biridir. Ko‘proq yuqori darajadagi nazariya konseptual asosga ega bo‘lib, vektor, izlanishning metodologik standarti va alohida ilmiy muammo yechimini taqdim etadi. E.G.Yudinning ta‘kidlashicha: “Ilmiy bilimning ierarxik tashkillashtirishida ish quyidagicha amalga oshiriladi, ya‘ni abstraktlikning yuqori darajadagi bilimi ancha konkret bilimga nisbatan metodologik vazifani bajaradi. Aslida har qanday ilmiy nazariya metodologik vazifalarni bajaradi”; • amq-normativ (“Tadqiqot jarayonida qanday aniq metodologik me‘yorlar (prinsiplar, uslublar, metodologik algoritmlar, mezonlar) ustunlik qiladi?”, “Qanday qilib sifat va samarani loyihalash, amalga oshirish, baholash, jarayon refleksiya hamda ilmiy tadqiqot natijalarini amalga oshirish mumkin?”). Bizning nuqtai nazarimizcha, paradigmaning me‘yoriy vazifasi yetakchilik qiliadi. Ana shu tariqa “paradigma” fanning preskriptiv (me‘yoriy) metodologiyasi kategoriyasi; “pedagogik tadqiqot paradigmasi”, “pedagogikaning me‘yoriy metodologiyasi” kategoriyasi; paradigma ilmiy ratsionallikning metodologik modeli, ijtimoiy-madaniy va ilmiy qadriyat (baho, ideallar)larni integrallashtiruvchi ochiq, dinamik normativ tizim, metodologik me‘yorlar (prinsiplar, uslublar, mezonlar), ma‘lum ijtimoiy-madaniy va ilmiy kontekstlarda ilmiy-pedagogik masalalarni echish uchun metodologik étalon, shuningdek, ta‘lim sohasida ilmiy tadqiqotlarning sifatini boshqarish bo‘yicha metodologik asos sifatida preskriptiv vazifani bajaruvchi nazariy tuzilmalar bo‘lib hizmat qiluvchi. Pedagogik amaliy tadqiqotlar paradigmasining shakllanish manbalari quyidagilar kiradi: fanning psixologik kontsepsiyasi, ilmiy faoliyatning subyektini uning “subyektlik va subyektivlik”ni aniq ifoda etuvchi ilmiy tadqiqotda subyektiv-irratsional natijaga e‘tiborni qaratish (A.V.Yurevich, V.I.Slobodchikov, M.G.Yaroshevskiy); metodologik ta‘minot darajasi kontsepsiyasi va ilmiy tadqiqot refleksiya (V.S.Shvirev, V.A.Lektorskiy, E.G.Yudin); dalillashtirish nazariyasi (I.I.Ivin); “ijtimoiy-madaniy”, insonparvarlashtirish kontsepsiyasi va fanning aksiologizatsiyasi (L.A.Mikeshina, V.S.Stepin, L.A.Mikeshina, V.S.Shvirev va b.); ilmiy reallik turlari kontsepsiyasi (V.S. Stepin); “ochiq” ratsionallik kontsepsiyasi (V.S.Shvirev); “umumiy” va “o‘ziga xos”likni texnik, tabiiy va ijtimoiy-gumanitar paradigmalarda ochuvchi falsafa va fan metodologiyasi kontsepsiyasi (V.M.Rozin, V.S.Shvirev, E.G.Yudin, L.A.Mikeshina, V.S.Stepin); ilmiy ratsionallik modellarini loyihalashtirishga normativ-mezonli, tanqidiy-

refleksiv, tizimli-modelli yondashuv (V.N.Porus, V.S. Shvirev). Tadqiqot paradigmasi va uni tuzish mohivatini anglash uchun eng asosiy yondashuv tizimli-modelli yondashuvdir. V.N.Porusning ta'kidlashicha: "Uning mohiyati shundaki, ilmiy ratsionallikni m a'lum mezonlarning jamlanmasi yoki "to'plam i" sifatida emas, balki tizimosti manbalar va elementlardan tarkib topgan, ilmiy ratsionallik modellari sifatida nisbatli alohidalikka ega dinamik tizim kabi ko'rib chiqish lozim. Ushbu tizimning asosiy tavsifi - uning ochiqligi, qayta tashkillashtirishga yo'naltirilganligidadir. Mazkur ilmiy ratsionallik modeli fanning tarixiy tavsifi va uning metodologik jihatini aniqlash imkoniga egadir". Bir tomondan paradigma qat'iy metodologik mezonlar, m e'yorlar, etalonlar bo'lib, u tafakkuming me'yoriy-mezonli "chegarasini" ("paradigmada birlashtirish"), loyihalash, refleksiya, ilmiy tadqiqot natijalari va jarayon ekspertizasini berib, "yopiq ratsionallik" sanaladi. Paradigma bir vaqtning o'zida ham "ochiq", ham "yopiq" ratsionallik hisoblanadi. V.N.Porus shunday yozadi: "Agar ratsionallik - bu "butun obyekt" bo'lsa, ratsionallik nazariyasi esa quyidagi tavsiflarning qo'- shimcha prinsipidan kelib chiqishi lozim, ular tomonidan ratsionallik model lashtirishning ikki usuli aniqlangan: m e'yoriy-mantiqli ("yopiq ratsionallik") va tanqidiy-refleksiv ("ochiq ratsionallik"). Alohida olib qaralganda, ular ratsionallikning qarama-qarshilikni aniqlashni beradi; shunda ularning uyg'unligi "ratsionaluk paradoksini" beradi. Ular birgalikda olinganda, yordamchi tavsifga ega bo'ladi. Lekin "yopiq" va "ochiq" ratsionalliklar ratsionallikning qandaydir "holati" yoki "fazasi" - statistik va dinamik va hakoza sifatida ifodalanmasligi kerak. Bu "faza"larni ajratmaslik emas, balki ularning mohiyatan birligi - qanday yordamchi prinsip qo'llanilishi asosida yotibdi". Ilmiy ratsionaluk nazariyasida (shakllanish va harakat qilish jarayonlarini anglatuvchi nazariyalar, mezonli tizimlarning o'zgarishi va raqobatlashuvi) yordamchi prinsip, V.N.Porusning fikricha, asosiy hisoblanadi. Shu tariqa, paradigma bir vaqtning o'zida "yopiq" va "ochiq" m e'yoriy tizim bolib, ijtimoiymadaniy kontekst, olamning ilmiy manzarasi va uning metodologiyasi tendensiyalari o'zgarishi munosabati bilan rivojlanishga qodirdir. Pedagogik tadqiqotlarning raantiqiy-gnoseologik modeli. Tadqiqotning mantiqiy-gnoseologik modeli - bu m e'yor, tadqiqot uchun m o'ljal. Aslida ilmiy tadqiqot bir vektorli bosqichli harakat emas. Ilmiy tadqiqot dinamikasida turli vektorli (mantiqiy, metodologik, empirik, nazariy va h.k) muntazam harakat bo'lib, u davriy "refleksiv tasvirlar" bilan ham "gorizontal", ham "vertikal" ko'rnishga egadir: an'anaga ko'ra, tadqiqotning boshlang'ich bosqichi empirik modellarini tuzish sanaladi: tadqiqotchi empirik ma'lumotlarni

aniqlashtiradi, umumlashtiradi, tizimlashtiradi; lekin ma'lumotlarda nazariya ustunlik qiladi (A.A.Ivin); ma'lumotlarni qayta ishlash aniq nazariya yoki konsepsiyaga binoan amalga oshiriladi (ma'lumotlarda "nazariya ustun"); shunga ko'ra, tadqiqotchi hech bo'lmaganda, tanqidiy fikrlab, mavjud nazariyalarni refleksiya qilishi, nazariya maydonini hosil qilishi, gipotezaning mualliflik konsepsiyasini ishlab chiqishi kerak; mualliflik konsepsiyasini ishlab chiqish tadqiqotning kategorial shakllanishini inobatga oladi; parallel ravishda izlanuvchi tadqiqotning metodologik apparatini ham loyihalashtiradi, xususan, tadqiqot mavzusi va muammoning dolzarbligini asoslab beradi; ma'lumotlarni nazariy bayon etmasdan va umumlashtirmasdan muammoning amaliy dolzarbligi va zaruratini isbotlab bo'lmaydi, mavjud konsepsiyalar va nazariyalar tahlilisiz "ilmiy bilish va bilmaslik chegaralarini" aniqlab bo'lmaydi, tadqiqotning ilmiy dolzarb muammosini isbotlash qiyin; parallel ravishda tadqiqotchi muammo, mavzu, obyekt, predmet va tadqiqot maqsadi (metodologik vektor) orasida korrelyasiya darajasini o'rnatmaydi, tajribani loyihalashtiradi va amalga oshiradi, mualliflik konsepsiya, faraz va tadqiqiy ma'lumotlar, boshqa tadqiqotchilarning tajribaviy ma'lumotlari korrelyasiyasini o'rnatadi, goh konsepsiyaga, goh metodik tizimga tuzatish kiritadi, ba'zida tadqiqot predmeti (rakurs), maqsadiga asosli ravishda o'zgartirish kiritadi; bir vaqtning o'zida tadqiqotchining "ong tarzida" deskriptiv empirik (ma'lumotlar) va nazariy (umumiy va maxsus ilmiy konsepsiyalar, nazariyalar) hamda to'yihatlar va metodologik me'yoriy mezonli modellar (paradigma, tadqiqot mantiqi, sifat hossalari, mantiqiy mezonlari) joylashadi; tadqiqotchining anglash obyektlari quyidagi turli jihatlar va vektorlar sanaladi: "metodologik apparat", "empirik model", "ma'lumotlar - nazariya", "mualliflik konsepsiyasi - metodik tizim - ta'lim metodika (texnologiya)si" aloqalari, nazariy va me'yoriy model, tajriba va boshqa isbotlash usullari. Tadqiqotning mantiqiy-gnoseologik modeli - bu aniq ilmiy tadqiqot paradigmasiga kiritilgan me'yoriy modeldir. O'zining tadqiqotining mantiqiy tuzilmasini hosil qilishda tadqiqotchi oraliq natijalarni hisobga olishni ko'zda tutuvchi xususiy tadqiqot masalalari qatorini ham shakllantiradi. Tadqiqot masalasi tizimida maqsadga erishish mantiqini aks ettiradi (1-jadval).

Pedagogik tadqiqotlarning tuzilishi

Tadqiqot masalalari	Mantiqiy-gnoseologik model komponentlari	Tadqiqot natijalari
1-masala: "Muammoning nazariya va amaliyotdagi holatini o'rganish".	Empirik model	Empirik dalillar (pedagogik jarayon sifatini aniqlashtiruvchi sabablar va shart-sharoitlar; fanda muammoning o'rganilganlik darajasi)
2-masala: "Tizimni ilmiy ravishda isbotlash" yoki "Tushunchaning mazmun-mohiyatini yoritib berish".	Nazariy model	Konseptsiya, ahloqiy tizim, tushuncha, jarayonning pedagogik modeli
3-masala: "Tamoyillarni aniqlashtirish" yoki "Metodik vositalarni ishlab chiqish"	Umumiy me'yoriy model	Prinsiplar, sharoitlar, metodlar, shakllar, metodik tizim
4-masala: "Metodikani ishlab chiqish va tajribada sinovdan o'tkazish".	Aniq me'yoriy model (faoliyat loyihasi)	Metodika, texnologiya, dastur, darslik

E.V.Berejnova nuqtai nazaridan, pedagogik tadqiqot mantig'i qo'yilgan muammoni yechish maqsadida uning komponentlari qurilishi ketma-ketligidir. Umumiy holatda amaliy pedagogik tadqiqot mantig'ini quyidagi algoritm (2-jadval) asosida ko'rsatib berish mumkin: "Empirik model (nazariya va amaliyotda tadqiq qilinayotgan muammo holatini aks ettiruvchi pedagogik ma'lumotlar) – nazariy model (tadqiqot obyekti hisoblanadigan "borliq" modeli – falsafiy va psixologik-pedagogik bilimlar integratsiyasiga asoslangan tadqiqot obyekti haqida nazariy (ideal) tasavvur) – aksiologik model (insonparvar qadriyatlar nuqtai

nazaridan amaliyotga murojaat yordamida o'rganilayotgan obyekt haqida nazariy tasavvur bahosi) – me'yoriy model (qanday qilib tadqiqot obyektini o'zgartirish haqidagi umumiy tasavvur, u maksimal darajada uning ideal nazariy modeli bilan mos kelishi kerak; me'yoriy bilim yoki “mos jihat haqidagi bilim”ni aks ettiruvchi prinsiplar, shart-sharoitlar, uslublar, shakllar) – pedagogik faoliyati loyihasi (faoliyatning ma'lum me'yorlari – metodikalar, texnologiyalar)”.

2-jadval

Amaliy pedagogik tadqiqotning mantiqiy tuzilmasi

Tadqiqot bosqichlari	Tadqiqot elementlari			
Tadqiqotni loyihalash	Muammo, mavzu, obyekt, predmet, maqsad			
Tadqiqotni amalga oshirish (tadqiqotning turli uslublaridan foydalangan holda gipotezani ilgari surish va tekshirish)	Empirik tasvir	Quyidagilarni o'z ichiga oluvchi nazariy modelni qurish: boshlang'ich tushunchalar; boshlang'ich konsepsiyalar; komponentlar, tadqiqot obyektini tashkil qiluvchilar; komponentlarni	Bilimga oid tasvirlashdan me'yoriy sohaga o'tish	Pedagogik borliqni qayta tuzish bo'yicha me'yoriy model –umumiy tasavvur bosqichlarini barpo qilish, o'zi ichiga oladi: ishlarning ajratilgan bosqichlari
		aniqlovchi, tadqiqot obyektini tashkil etuvchi shart-sharoitlar		funksiyalari; ish uslublari; ish shakli; ishning natijaviyligi mezonlari
Natijalarni olish va mustahkamlash	Bilimlar: qonuniyatlar, prinsiplar, qoidalar, talablar, metodlar, metodik tizimlar, mezonlar, metodik qo'llanmalar			

Tabiiyki, ilmiy-pedagogik tadqiqot kontekstida deskriptiv nazariy va me'yoriy modellar turlicha asoslanadi.

Pedagogik tadqiqotning mantiqiy-gnoseologik modeli komponentlarini isbotlash metodlarining o'ziga xosliklarini ko'rib chiqamiz.

Deskriptiv empirik model. Ushbu modelda ta'lim amaliyoti va pedagogik nazariya ifodalanadi. Ushbu modelni loyihalashda monitoring, tadqiqotning empirik ma'lumotlari, illyustratsiyalardan foydalaniladi. A.A.Ivinning ta'kidlashicha: “Tajriba - eng sodda kuzatuvdan murakkab ilmiy tajribagacha - doimo nazariy tavsifga ega va bu holda u sof tajriba bo'ia olmaydi”. Shu tariqa, tajriba, dalillar doimo nazariy jihat bilan uyg'un tarzda bo'ladi. Tadqiqotchi-pedagog har doim aniq nazariya nuqtai nazaridan empirik ma'umotlarni tavsiflaydi. Tadqiqot jarayonida tadqiqotchi tomonidan olingan empirik ma'lumotlar, hali dalillar degani emas! Psixologlarning ta'kidlashicha, dalillar kuzatuv natijalari bilan bir xil emas, balki ularni

ma'lum bir talqinga kiritadi. Ilmiy dalil aniq ma'lumotlar sifatida mavjud bo'lmaydi, u doimo ma'lum bir interpretativ tuzilmaga kiritilgan bo'ladi. Har bir olim o'zining interpretativ tuzilmasi, o'zining "shaxsiy fikri"ga ega; u u yoki bu ilmiy paradigma, ideal, an'ananingtarafdori, u yoki bu ilmiy tadqiqot faoliyati metodiga ega hisoblanadi. Bir xil dalillar tadqiqotchining konseptual platformasiga qarab turlicha talqin qilinishi mumkin. A.A.Ivin ta'kidlaydi: "Ayniqsa, ilmdagi inson va jam'iyat haqidagi dalillar murakkabdir. Birinchidan, muammo shundaki, ba'zi dalillar shubhali va hatto juda ishonarsiz ham bo'lib chiqishi mumkin; ikkinchidan, dalilning to'liq ma'nosi va uning aniq mazmuni faqat ma'lum nazariy kontekstda tushunilishi mumkin. Tajriba mutlaq, inkor qilib bo'lmaydigan maqomga ega emas, u turlicha talqin qilinishi va hatto qayta ko'rib chiqilishi mumkin". Shu tariqa dalillar doimo aniq nazariy konstruksiya doirasida mavjud bo'ladi, "nazariy ma'lumotlar bilan to'ldirilgan" hisoblanadi. Empirik model loyihalashtirilgunga qadar tadqiqotchida nazariy asoslar shakllangan bo'limog'i lozim, ular orqali empirik ma'lumotlar, dalillar o'zgaradi va taanadi, bu esa ilmiy tadqiqot jarayonining qat'iy sxemasi (bosqichlari) shartlilikini isbotlaydi: empirik ma'lumotlar - empirik model (dalillar) - nazariy model va boshqalar.

Odatda empirik tasdiqlash induktiv tasdiq sanaladi, empirik argumentlash esa induktiv shaklga ega. Lekin A.A.Ivinning fikricha: "Induktiv umumlashtirish ma'lum ehtiyotkorlik va hushyorlikni talab qiladi. Ularning ishonchli kuchi katta emas, ayniqsa, induksiya bazasi ahamiyatsiz bo'lsa". Ba'zida pedagogik tadqiqotlarda, tadqiqot muammosining amaliy ahamiyatini asoslab turib, talabgorlar to'liq siz induksiya asosida xulosa chiqaradilar: "A" metodikasi "A" pedagogik masala uchun natijasiz". Uning boshqa pedagogik masalalarni hal etishdagi samaradorligi qanday? Ma'lumki, induksiya bazasi bunday qat'iy ravishdagi "tashxis" uchun ahamiyatsiz.

Empirik ma'lumotlar isbotlash jarayonida namuna yoki tasvir sifatida ishlatilishi mumkin. A.A.Ivinning fikricha: "Namunalar va tasvirlar ancha asosü, yoki boshqa dalillarga qaraganda ancha salmoqlidir. Namuna sifatida tanlanadigan dalil yoki shaxsiy hodisa, umumiy tendensiyasini aniq va yyetarli darajada ifoda etishi kerak. Dalil-namunaning mavjudligi jiddiy ravishda uni boshqa dalillardan farqlaydi. Qat'iy aytganda, dalil-namuna hech qachon ishning qandaydir real holatining toza tavsifi bo'la olmaydi. U nafaqat bor narsa, balki qisman va bilvosita bo'lishi mumkin bo'lgan narsa haqida

gapiradi. U tavsif funksiyasi bilan baho (buyruq) funksiyasini birlashtiradi, lekin unda ularning birinchisi yetakchilik qiladi. Misol - bu keyingi umumiashma va tayyor umumlashmani mustahkamlash uchun yo‘naltiriluvchi qism sifatida foydalaniladigan dalil yoki shaxsiy nuqtai nazardir.

Misol doimo turlarga bo‘linadi. Dalil-misol faqat tavsifli tasdiqlash va tavsifli umumlashmalar uchun ishlatiladi. Misollar namunadan farqli ravishda baho va me‘yorni qo‘llashga qodir emas, sababi namuna bahoviy tasdiq bo‘lib, shaxsiy standart, idealni o‘rnatadi. Pedagogik tadqiqotning mantiqiy xatolaridan biri, bu tadqiqotchilar dalilnamunalardan “zaruriyat” yuzaga chiqishiga, namuna, buyruqlarga o‘tishadi. “Namuna misoldan prinsipal ravishda farq qiladi. Misol borliqda o‘z o‘rniga ega ekanligini so‘zlasa, namuna esa kelgusida bo‘lishi kerak bo‘lgan jihat haqida gapiradi. Misol tasviriy tasdiqlanib qo‘llash uchun ishlatilsa, namunaga yo‘llanma bahoni qo‘llashga chaqirilgan. Namuna yoki ideal - bu shaxs yoki shaxslar guruhining fe‘l-atvori bo‘lib, unga ergashish talab etiladi.”. Namunalarning turfa xilligi standartlar sanalib, ular ko‘rsatilgan obyektlar qanday bo‘lishi kerakligini aks ettiruvchi jarayonlar, vaziyatlar, hodisalar sifatida namoyon bo‘ladi. Lekin me‘yorlar, namunalar, ideallar, standartlardan mantiqiy ravishda dalillar ajratib olinmaydi (“Yuma prinsipi”) Misoldalillar ijtimoiy-gumanitar tadqiqotlarda keng qo‘llaniladi.

“Illyustratsiya - bu dalil yoki shaxsiy voqelik bo‘lib, tinglovchining ma‘lum bo‘lgan va qabul qilingan umumiy vaziyatga ishonganlik darajasini mustahkamlashga qaratilgandir. Misol fikrni umumlashtirishga yordam beradi va ushbu umumlashmani mustahkamlaydi. Illyustratsiya mazkur umumiy holatni aniqlashtiradi, bir qator qo‘llanmalar yordamida uning ma‘nosini namoyish etadi, tinglovchi ongida uning ishtiroki samarasini kuchaytiradi”. Agar misol-dalil umumlashtirsa, turlarga ajratsa, u holda tasvir diqqatni aniq detallarga jamlaydi.

Pedagogika fan (pedagogik tadqiqot) sifatida ikki asosiy vazifani bajaradi: ilmiy-nazariy va normativ. Deyarli barcha pedagogik tadqiqotlar deskriptiv tartiblararo nazariy modellar ishlanmasiga yo‘naltirilgan. Shu munosabat bilan akademik V.V.Krayevskiy shunday derdi: “Pedagogik tadqiqotlar sifatini ularning ilmiy-nazariy vazifasini kuchaytirmay turib oshirish mumkin emas. Demak, tan olish kerakki, fanda modelli munosabatlarni inobatga oluvchi nazariy modellarnamoyishlar ishlab chiqilishi zarurdir. U obyekt va konseptual sxema orasidagi maxsus munosabat, ya‘ni, ba‘zi ilmiy

namoyishlar tizimi sifatida yuzaga chiqadi. Mavjudlik modeli - nazariy modelning asosiy belgisi - bu elementlarning aniq mustahkam aloqasini taqdim etadi, borliqning ichki, muhim munosabatini aks ettiruvchi aniq strukturani nazarda tutadi.

Pedagogik tadqiqot mantiq'i deskriptiv empirik va tadqiqot obyektini mavzulararo nazariy modellarini konstruksiyalash, nazariy model bahosi, umumlashgan me'yoriy model, aniq pedagogik me'yor, qoidalar, buyruqlarni konstruksiyalashni nazarda tutadi. Tadqiqotning deskriptiv, aksiologik va me'yoriy (preskriptiv) modellarini asoslashda quyidagi'lar zarur hisoblanadi:

- “Tavsiflardan bahoni mantiqan ajratib boim aydi, baholardan esa tavsiflarni. Tavsifli tasdiqlash odatda “mavjud” so‘zi bilan bog‘liq tarzda ifodalanadi, baholi tasdiqlashlarda ko‘p holatlarda “talab etiladi” so‘zi qo‘llanadi. “Mavjud”dan mantiq yordamida “talab etilgan”ga o‘tib bo‘lmaydi, xuddi shunday “talab etiladi”dan “mavjud”ga”. Aynan D.Yum birinchi bo‘lib “mavjud”dan “talab etilgan”ga mantiqli o‘tish mumkin emasligini ta’kidlab o‘tgan, •

“Yum prinsiplariga ko‘ra, baholar va me'yorlar mantiqandalillardan kelib chiqmaydi. Baholarni tajriba, empirik tasvirlash yordamida tasdiqlash va inkor etish mumkin emas. Baholar kvaziempirik asoslanadi. A.A.Ivinning aytishicha: “Baholashni asoslashning kvaziempirik usullariga turli induktiv mulohazalar kiradi, baholar va xulosalari mavjud bo‘lganlari orasida, ular ham baho sanaladi: to‘liq bo‘lmagan induksiya, analogiya va h.k.”.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning xususiyati shundaki, deyarli barcha amaliy tasdiqlar ikkilamchi, tasviriy-baholi tasdiqlar sanaladi. “Ijtimoiy va gumanitar nazariyalarda ikkilamchi so‘zlar - bu ham shakllantirilgan va mavjud nazariyalar sifatida muhim tarkibiy elementlardir”. Ijtimoiy-gumanitar fanlarda haqiqat - bu nafaqat mavjud narsa, balki bo‘lishi kerak bo‘lgan hodisadir. Tadqiqotchi-pedagog pedagogik voqelikni nafaqat empirik va nazariy tasvirlaydi, balki mumkin bo‘lgan transformatsiyalar taktikasi va strategiyasini inobatga olib, uni voqelikni baholash vositasida qayta tuzadi. Pedagogik tadqiqotlarda nazariy modellarini konstruksiya qilish bosqichida tadqiqotchi ta’lim tizimlari holatini determinatsiya qiluvchi dalillar doirasini aniqlaydi, shuningdek, ularning rivojlanishi qonuniyat va tendensiyalarini yuzaga chiqaradi, bashorat modellarini konstruksiya qiladi, turli darajali ta’lim tizimlari (ta’limning texnologiyalashtirish va gumanitarizatsiyalash; ta’limning internatsionalizatsiya va globallasuvi va h.k.) rivojlanishining

mavjud “ssenariysi”ni aniqlashtiradi. Shu ma’nodan A.A.Ivin shunday ta’kidlaydi: “Yana bir tasviriy-bahoviy tasdiqlar turlari, ilmiy qonunlardan ko‘ra, toza tavsiflar polyusidan uzoq turuvchi, ijtimoiy va gumanitar fanlarda ijtimoiy tuzilma, institutlarning rivojlanish tendensiyalari haqidagi tasdiqlar odatiy hisoblanadi. Tavsifli mazmun qatorida tendensiyalar haqidagi fikr doimo yyetarli yaqqol ifodalangan bahoviy mazmunga ham ega. Ijtimoiy rivojlanish tendensiyalari haqidagi tasdiqlar har doim aniq ahamiyat kasb etadi va hamma vaqt nafaqat tavsifiy, balki bahoviy mazmunga ham ega”.

A.A.Ivinning ta’kidlashicha, ijtimoiy-gumanitar fanlarning aksariyat tushunchalari yaqqol tavsiflariga ega: “fan” (hayotga qaramaqarshi sifatida), “bilim”, “haqiqat” va h.k. “Fanda ishlatiladigan deyarli barcha aniqliklar deskriptiv-preskriptiv sanaladi. Aynan shuning uchun ba’zi obyektlarni tavsiflovchi real aniqliklar bilan obyektidan qandaydir xususiyatlarga egalikni talab qiluvchi nominal aniqliklar o‘rtasida chegara o‘tkazish qiyin” .

Pedagogik jarayon — pedagoglar va talabalarning ta’lim va tarbiya vositalaridan (pedagogik vositalar - metodlar , shaki, texnologiyalar) foydalangan holda ta’lim mundariyasi bo‘yicha maxsus tashkillashtirilgan o‘zaro ta’siri (pedagogik o‘zaro ta’sir) bo‘lib, ta’lim masalalari yechimi, jam iyat va shaxslarning, ularning rivojlanish, o‘z ustidan ishlash bosqichlarida extiyojlarini qondirishdir (V.A.Slastiyonin, I.F.Isaev, E.N.Shiyanov). Ushbu aniqlikda deskriptiv va preskriptiv komponentlarning ikkisi harn yaqqol ifodalangan: deskriptiv komponent (muhim xususiyat): «pedagog va tarbiyalanuvchilarning pedagogik vositalardan foydalangan holda mazmunli asosida maqsadli o ‘zaro hamkorligi»; muhim, obyektiv, invariant ya’ni, qonuniy aloqalar: «pedagogik jarayonning ijtimoiy-madaniy asoslanganligi», “maqsad - ta’lim m undariyasi- pedagogik vositalar” tizimida qonuniy aloqalar”; preskriptiv komponent: ushbu aniqlikda pedagogik o‘zaro ta’sir me’yorlari - subyektivlik prinsiplari, rivojlanish boshchiligi (o‘z ustida ishlash va b.) aks etgan.

Yuqorida aytilgan “pedagogik tadqiqotning deskriptiv-nazariy modeli” kontekstida (E.V.Berejnova, V.V.Krayevskiy) “noaniq qiymatli-me’yoriy komponentli deskriptiv-nazariy model” sifatida ta’riflash to‘g‘ri bo‘ladi. Bunday nazariy modellar, empirik modellar kabi “toza” tavsif hisoblanmaydi, vaholanki, shubhasiz bunday modellarda deskriptiv komponent bosh o‘rinda turadi.

E.V. Berejnova nazariy modelni baholashning to'rt usulini ko'rsatdi: maxsus empirik tadqiqotda nazariy modelning bahosi; voqelik dalillari asosida nazariy modelni uning elementlari va korreksiyasi kelishuvi maqsadida baholash; nazariy modelni an'analar (o'tmish pedagogik tajribasiga murojaat)dan foydalangan holda baholash; xorijiy ta'lim tizimiga yaqinlashishda uning tajribasidan foydalanish orqali nazariy modelni baholash.

Nazariy model bahosi me'yoriy model qurilishida umumiy mo'ljal beradi. Amaliy pedagogik tadqiqot tuzilishida me'yoriy modellar argumentatsiyasi usullari professor E.V. Berejnova ishlarida o'z ifodasini topgan.

Aksiologik komponentni tadqiqotning mantiqiy tuzilishiga kiritish, V.V. Krayevskiyning fikricha, gumanitar tadqiqotning ratsionalmantiqiy sxemasi (paradigmasi) rivojlanishini ta'minladi, u esa subyektiv-shaxsiy jihatga ega bo'ldi. "Paradigma ilgarilashi" ro'y berdi, ya'ni, pedagogik tadqiqot modeli rivojlanishi amalga oshadi.

Savol va topshiriqlar .

1. Paradigma nima? Pedagogik tadqiqot paradigmasi yadrosini nima tashkil etadi?
2. Pedagogik tadqiqotlarning mantiqiy-gnoseologik modeli qanday tuzilishga ega?
3. Deskriptiv empirik model komponentlariga nimalar kiradi?
4. . Empirik ma'lumotlar deganda nima tushuniladi? 5
5. Illstratsiya va misollar va dalillar o'rtasida qanday aloqadorlik mavjud?

4-mavzu: Pedagogik muammoni tanlash va pedagogik tadqiqot mavzularini shakllantirish

Reja:

1. Pedagogik tadqiqotlar muammosi. Pedagogik tadqiqotlar muammosining turlari (informatson, konseptual, kvalimetrik va tashkiliy-metodik) va darajalari (fenomenologik, konseptual, eksperimental).
2. Pedagogik tadqiqotlar mavzularini aniqlashtirishning metodologik me'yorlari.
3. Tadqiqot mavzusining muhim belgilari.

Tayanch tushunchalar: muammo, pedagogik muammo, tadqiqot muammosi, mavzu, tadqiqot mavzusi, tadqiqot natijasi.

Pedagogik tadqiqotlar muammosi. Ilmiy tadqiqot muammoni qo'yishdan boshlanadi. Falsafada muammo anglanish paytida obyektiv paydo bo'luvchi savol yoki savollar jamlanmasi majmui sifatida aniqlanadi, ularning yechimi muhim amaliy yoki nazariy ahamiyatni o'zida aks ettiradi. Muammoning tuzilishida quyidagi savol ko'ndalang turadi: "Avval fanda ma'lum bo'lmagan qaysi jihatni o'rganmoq kerak?" (V.V.Krayevskiy).

Tadqiqot muammosi fan va amaliyot uchun birdek dolzarb bo'lishi kerak. Muammo - bu "bilmaslik haqidagi bilim"dir. Muammo tuzilishi ta'lim amaliyoti (ta'lim va tarbiya) pedagogika fani (didaktika, tarbiya nazariyasi, metodika) holatining obyektiv ilmiy tahlili natijasi hisoblanadi, uning maqsadi ilmiy "bilim" va "bilmaslik" chegaralarini aniqlashdir. Masalan, tadqiqotchilarning muammoni quyidagicha ifodalab beradi: "Didaktik tadqiqotlarning qanday sifat mezonlari mavjud?". Aslida pedagogik tadqiqotlarning sifat mezonlari metodolog olimlar E.V.Berejnova, V.M. Polonskiy, V.V.Krayevskiy, V.I.Zagvyazinskiy, V.A.Slastiyonin kabilar tomonidan tizimlashtirilgan, asoslangan, ishlab chiqilgan. Yuqorida ifodalangan muammo aslida "tadqiqotchining o'zining muammosi", ya'ni u mazkur masala haqida yetarlicha bilimga ega emas.

Ilmiy muammo ta'lim yoki tarbiya amaliyoti, pedagogik nazariyada topilgan ziddiyatlar asosida ifoda etiladi. Ziddiyat - bu "qaramaqarshilik", "mos emaslik", masalan, pedagogik jarayon komponentlari orasida - maqsadi va mazmuni, mazmuni va metodik vositalari bilan.

Qaramaqarshilik va «ziddiyatlar» amaliyotda - ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun hali sabab emas! Amaliyotdagi har qaysi ziddiyat ham fan vositalari yordamida hal bo'lavermaydi. Qolaversa, fan ziddiyatlari yechilmaydi, balki asboblarni ularning yechimi uchun sharoit sifatida ishlab chiqadi. A.M.Novikovning ta'kidlashicha, pedagogik tadqiqot muammosi mantiqan

o'rnatilgan qarama-qarshilikdan sizib chiqadi: faqat fanga oid, ilmiy bilimning yassiligiga olib o'tilgan, fan tilida ifodalangan jihatlardangina ajratib olinadi. Qarama-qarshilik yechimining dastlabki sharti-vositasi ishlab chiqilganda, variant mavjud bo'ladi. Ilmiy ish bilan amaliy masalani ajratib olish muhim. Amaliy masaladan ilmiy muammoga o'tish uchun, ikki tartibni amalga oshirish kerak: berilgan amaliy masalani echish uchun qaysi ilmiy bilimlar kerakligini aniqlash; ushbu bilimlar fanda borligini aniqlash; agar bilimlar bor bo'lib, ularni tanlab olish, tizimlashtirish, foydalanish zarur bo'lsa, u holda ilmiy muammoning o'zi mavjud emas; agar kerakli bilimlar yo'q bo'lsa yoki to'liq boim asa, muammo yoki muammolar majmui yuzaga keladi.

Tadqiqot muammosi dolzarblik, yangilik, nazariy ahamiyat (o'sishga ko'maklashish, nazariy bilimlarni takrorlash emas) va amaliy ahamiyat (ta'limiy amaliyotning real masalalari yechimini topishga yordam berish) talablariga javob berishi lozim.

Ilmiy muammoni tuzish uchun quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish kerak:

- ta'lim amaliyotining tanqidiy tahlilini amalga oshirish (anketalashtirish, testdan o'tkazish, ekspertli baholash uslubi va b.), lining sifati va effektivligini aniqlash, amaliyot holatini determinatsiyalovchi faktorlar, "qarama-qarshiliklar", «ziddiyatlar», kelishmovchiliklarni shakllantirish;

- fanda amaliyot qarama-qarshiliklarni echish vositalari ishlab chiqilganmi, shuni aniqlash (ilmiy tadqiqotlar natijalari tanqidiy tahlili asosida: yondoshuvlar, konsepsiyalar, ta'lim jarayont modellari, ta'lim metodikasi), ilmiy "bilim" va "bilimsizlik" chegaralarini o'matish (nima ishlab chiqilganu, nima ishlab chiqilmagan va "fan xaritasida oq dog'" sifatida nima namoyon bo'lgan);

- tadqiqot obyektiga nisbatan, m a'noviy-kategorial apparatni qo'shgan holda shaxsiy konseptual) pozitsiyani asoslash (tadqiqotchi mavjud konsepsiya yoki nazariyaning adeпти bo'lishi mumkin);

- tadqiqotning muammoli maydonini aniqlash, konkretlashtirish va birinchi navbatda shaxsiy tadqiqotning muammosini shakllantirish; -

shaxsiy ilmiy muammoni dolzarblik mezonlari pozitsiyasi, potensial nazariy va amaliy mazmuni jihatidan tanqidiy refleksiyasini amalga oshirish (Muammo bormi? U dolzarbmi? yechimga egami? Uning yechimiga nazariy va amaliy ehtiyoj bormi? Pedagogik fan zamonaviy rivojlanish bosqichida uning yechimi mavjudmi?).

Muammo ko'pincha so'roq gap shakiida shakllanadi. Muammo tuzilishi mono- va polikomponentli bo'lishi mumkin. Muammoning monokomponentli tuzilishida muammo bitta masaladan iborat bo'ladi («Magistrantlarda pedagogik-metodologik refleksiyani qanday shakllantirish mumkin?»), polikomponent shakiida - bir necha masala («Bo'lajak o'qituvchilarda metodologik madaniyatni

shakllantirish mazmuni va metodlari») muhokama uchun qamrab olinishi mumkin.

Tadqiqot muammosining dolzarbligi. Tadqiqot muammosi dolzarbligi asoslanadi. Tadqiqotchi quyidagi savolga javob berishi talab etiladi: «Nima uchun berilgan muammoni aynan hozirgi vaqtda o'rganish zarur?» (V.V.Krayevskiy), ya'ni, hali loyihalash bosqichida potensial tadqiqot natijalarini zamonaviy kontekstda (kontekst dinamikasini hisobga oigan holda) ahamiyatli ekanligini, pedagogik nazariyani rivojlantirish va ta'lim amaliyoti samaradorligi va sifatni ta'minlashdagi o'rnini asoslab berish.

Tadqiqotning konkret muammosi dolzarbligini asoslash fanda muammoning ishlab chiqish darajasini baholashni nazarda tutadi. Masalan, asl manba (monografiyalar, maqolalar, dissertatsiyalar) tahlili shuni ko'rsatdiki, fanda ta'lim sohasidagi xalqaro ilmiy tadqiqotlar sifatini boshqarish modellari, shuningdek, invariant terminologik ma'noli maydonni ishlab chiqarishga yondoshuvlar ishlab chiqilgan (ishlab chiqilyapti va ma'qullanayapti). Lekin fanda ta'lim sohasida xalqaro ilmiy tadqiqotlarni baholashning invariant mezonlar tizimi ishlab chiqilmagan. Shu munosabat bilan potensial tadqiqot muammosi quyidagi tarzda shakllanishi mumkin: ta'lim va fanning intematsionallashish kontekstida ilmiy-pedagogik tadqiqotlari sifatining invariant bahosi qanday?

Pedagogika bo'yicha dissertatsiyalar tahlili tadqiqot mavzusi va muammosi dolzarbligida bir qator yaqqol kamchiliklarni yuzaga chiqarishga imkoniyat beradi:

- faqat yo'nalishning dolzarbligi asoslanadi, lekin tadqiqot mavzusi dolzarbligi asoslanmagan;

- yo'nalish dolzarbligi va tadqiqot mavzusi ham rasmiy bayon qilinadi, shuning bilan birga yana bir holat borki, unda yo'nalish dolzarbligi bahs-munozarali, lekin tadqiqot mavzusi fanda allaqachon ishlab chiqilgan;

- tadqiqot mavzusining faqat ilmiy dolzarbligi asoslanadi: dalilisbotlar fanda ularning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligiga borib taqaladi («aniqlanmagan,», «yuzaga chiqmagan,», «ochilmagan...»), 83 amaliy dolzarblik esa ochilmay qolyapti («Qay tarzda tadqiqot natijalari ta'lim amaliyotidagi kamchiliklarni bartaraf uchun yordam beradi?»);

- misollar-tasvirlar asosida faqat tadqiqot mavzusi dolzarbligiasoslanadi (masalan, pedagogik jarayon natijadorligi to'g'risidagi statistik ma'lumotlar).

Tadqiqot mavzusi. Tadqiqot mavzusini shakllantirish uchun quyidagi savolga javob topish kerak: «Ilmiy ishni qanday nomlash kerak?». V.V.Krayevskiyning ta'kidlashicha, mavzuni ifoda qilishda muammo aks ettiriladi, bunda mavzu fanda maTimlikdan yangi bilimga harakatni aks ettirishi lozim.

Mavzuni aniqlash uchun ilmiy muammoni yuzaga chiqarish va shakllantirish kerak, uning dolzarbligini isbotlash lozim. Tadqiqot mavzusi - bu qisqa ifodalangan muammodir.

Mantiqiy-metodologik aspektda “mavzu” (“sarlavha”) ilmiy ishning asosiy savolidir (Yu.A.Petrov). Misol: «Ta’lim sohasida xalqaro ilmiy tadqiqotlar sifatining qanday invariant mezonlari mavjud?».

Pedagogik tadqiqotning mavzusini aniqlash metodologik me’yorlari (metodologik kamchiliklar):

« Amorflik, «protsessuallik», «butun olamga xos» tadqiqot mavzusi masshtabi». Ba’zida mavzular “protsessuallik” tarzida shakllanadi: «jarayonni o’rganish», «takomillashishtirish», «tadqiqot», «tayyorlash», «muammolari», «butun olamga xos» tadqiqot mavzusi masshtabi: mavzuning tadqiqot obyekt maydoni (obyekt bilan emas!) bilan o’xshashligi: « O’quvchilarni chet tiliga o’rgatishning samarali metodlari»); tadqiqot mavzusini to’g’ri ifodalash. •

Tadqiqot usullarining tadqiqot mavzulari bilan o’xshashligi: «tahlil», «jarayonni modelashtirish».

Ilmiy tadqiqot mavzusi jiddiy ravishda uning asosiy natijasi bilan aniqlanadi! «Tafakkur madaniyati: ilmiy-pedagogik tadqiqotning metodologik muammosi» nomli fundamental monografiyasida professor Yu.A.Petrov ta’kidlaydi: «Savol tug’iladi: ilmiy ishning mundarijasiga mos sarlavhasini, yakuniy holatda esa - uning asosiy natijasini qanday tanlash mumkin? Buning uchun ish nimadan tashkil topganini aniq tasavvur qilib, uning asosiy natijasi nima ekanligini anglash kerak». Misol uchun tadqiqotning mavzusi «Ta’lim va fan internatsionallashuvi sharoitida amaliy-pedagogik tadqiqotlar sifatining invariant mezonlari» tarzida bo’lsa, asosiy natija - «Ta’lim sohasidagi xalqaro ilmiy tadqiqotlar sifatining invariant mezonlari» ko’rinishida aks etadi.

Tadqiqot mavzusi tasdiqlanguncha tadqiqotning muammoli maydonini aniqlashtirib olish, muammoni identifikatsiyalash va aniqlashtirish, uning fan va amaliyot uchun dolzarbligini asoslash - tadqiqot mavzusini shakllantirish kerak. Ushbu barcha pedagogik jarayonlarni tadqiqotchi mustaqil amalga oshirishi lozim! Balki olimlar, ilmiy maslahatchilar “mavzuni” emas, dissertatsiyalarning “ishchi nomini” tasdiqlashar, sababi ushbu nomlar “ilmiy tadqiqot mavzusiga” aylangunga qadar ko’p bora aniqlashtiriladi? (Hech kimga sir emas: bugun hatto himoyaga tavsiya etilgan dissertatsiyalarning mavzulari ham himoyadan bir necha kun oldin keskin o’zgarishga uchraydi - ta’kid B.X.ga tegishli). Bu jihatni R.Dey obrazli tasvirlab bergan: «Ish yozilgunga qadar sarlavhani o’ylab topish, hali bola tug’ilmasidan avval unga ism berish bilan barobar: sababi siz o’g’il bolaga adashib qizning ismini berib qo’yishingiz mumkin».

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi va zaruratini asoslashga doir misol.

Tadqiqot mavzusi: Umumta'lim maktabi o'quvchi)arida tarixiy tafakkumi modernizatsiyalashgan ta'minot vositasida rivojlantirish.

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Ta'lim=tarbiya jarayonida pedagogik innovatsiyalarni keng miqyosda qo'llash jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi. Ayni paytda interfaol ta'lim muhitini yaratish, o'quvchilarning tafakkuri va dunyoqarashini rivojlantirishning innovatsion metod va texnologiyalarini takomillashtirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, yangi demokratik ta'lim konsepsiyasini yaratish vazifasiga alohida e'tibor qaratildi. "Ta'lim O'zbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchilik faolligini baxsh etadi. O'sib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari, unda namoyon bo'ladi, kasb-kori mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodlarning dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga o'tadi. Yoshlar, ularning iqtidorliligi va bilim olishga chanqoqligidan ta'lim va ma'naviyatni tushunib yetish boshlanadi" degan qat'iy xulosaga kelindi. Mana shu g'oyalar tadrijiy ravishda rivojlantirilib mustaqil mamlakatimizning buyuk kelajagini ta'minlaydigan muhim omil sifatida ta'lim-tarbiya, kadrlar tayyorlash sohasini mutiaqo yangi asosda tashkil etishga kirishildi. Mazkur masalalarni hal etish uchun umumiy o'rta ta'lim tizimi va mazmuni yangilandi, ya'ni I-XI sinflarda o'qitiladigan fanlar bo'yicha uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti (DTS), o'quv dasturlari ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Ta'lim-tarbiya jarayonida ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida zamonaviy o'quv-uslubiy majmualar yaratildi.

Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirishda uzviylik va uzluksizlik hamda fanlararo aloqadorlikni ta'mirlash, mazkur jarayonga kompetent yondashuvni tatbiq etish, globallashtirish sharoitida o'quvchilarning tarixiy ongi va dunyoqarashiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi axborot xurujlaridan muhofaza qilishning muhim omili sifatida ularda axborot iste'moli madaniyatini tarkib toptirish, samatali ta'lim texnologiyalari hamda o'quvchilarni milliy tarixiy merosimizni chuqur va to'liq o'zlashtirishga doir elektron dasturiy vositalarni ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2014 yil 6 fevraldagi PQ-2124-son "O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi Qarori, Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 9 iyuldagi 321 - son "2004-2009 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa

me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Savol va topshiriqlar

1. Tadqiqot muammosining dolzarbligini asoslashda nimalarga alohida e'tibor qaratish zarur?

2. Tadqiqotchining o'zining kognitiv sohasidagi muammo tadqiqot muammosi bo'lib xizmat qilishi mumkinmi?

3. Tadqiqot muammosining dolzarbligini asoslashda hozirgi vaqtda qaysi jihatlariga e'tibor qaratish talab etilmoqda? Mazkur holatga Siz qanday baho berasiz?

4. Tadqiqot mavzusining dolzarbligi o'zida uning zaruriyat ekanligini aks ettiradimi?

5. Tadqiqot mavzularining qayta-qayta e'lon qilinishining sababi nimada deb hisoblaysiz?

5-mavzu: Pedagogik tadqiqotlarning dolzarbligini aniqlash

Reja:

1. Tadqiqot muammosining dolzarbligi. Tadqiqot muammosining dolzarbligini asoslash.
2. Tadqiqot mavzusi va dolzarbligini asoslashda yo'l qo'yiladigan tipik xatoliklar.

Tadqiqot mavzusi. Tadqiqot mavzusini shakllantirish uchun quyidagi savolga javob topish kerak: «Ilmiy ishni qanday nomlash kerak?». V.V.Krayevskiyning ta'kidlashicha, mavzuni ifoda qilishda muammo aks ettiriladi, bunda mavzu fanda maTimlikdan yangi bilimga harakatni aks ettirishi lozim.

Mavzuni aniqlash uchun ilmiy muammoni yuzaga chiqarish va shakllantirish kerak, uning dolzarbligini isbotlash lozim. Tadqiqot mavzusi - bu qisqa ifodalangan muammodir.

Mantiqiy-metodologik aspektida "mavzu" ("sarlavha") ilmiy ishning asosiy savolidir (Yu.A.Petrov). Misol: «Ta'lim sohasida xalqaro ilmiy tadqiqotlar sifatining qanday invariant mezonlari mavjud?».

Pedagogik tadqiqotning mavzusini aniqlash metodologik me'yorlari (metodologik kamchiliklar):

« Amorflik, «protsessuallik», «butun olamga xos» tadqiqot mavzusi masshtabi». Ba'zida mavzular "protsessuallik" tarzida shakllanadi»: «jarayonni

o‘rganish», «takomillashishtirish», «tadqiqot», «tayyorlash», «muammolari», «butun olamga xos» tadqiqot mavzusi masshtabi: mavzuning tadqiqot obyekt maydoni (obyekt bilan emas!) bilan o‘xshashligi: « O‘quvchilarni chet tiliga o‘rgatishning samarali metodlari»); tadqiqot mavzusini to‘g‘ri ifodalash. •

Tadqiqot usullarining tadqiqot mavzulari bilan o‘xshashligi: «tahlil», «jarayonni modelashtirish».

Ilmiy tadqiqot mavzusi jiddiy ravishda uning asosiy natijasi bilan aniqlanadi! «Tafakkur madaniyati: ilmiy-pedagogik tadqiqotning metodologik muammosi» nomli fundamental monografiyasida professor Yu.A.Petrov ta’kidlaydi: «Savol tug‘iladi: ilmiy ishning mundarijasiga mos sarlavhasini, yakuniy holatda esa - uning asosiy natijasini qanday tanlash mumkin? Buning uchun ish nimadan tashkil topganini aniq tasavvur qilib, uning asosiy natijasi nima ekanligini anglash kerak». Misol uchun tadqiqotning mavzusi «Ta’lim va fan internatsionallashuvi sharoitida amaliy-pedagogik tadqiqotlar sifatining invariant mezonlari» tarzida bo‘lsa, asosiy natija - «Ta’lim sohasidagi xalqaro ilmiy tadqiqotlar sifatining invariant mezonlari» ko‘rinishida aks etadi.

Tadqiqot mavzusi tasdiqlanguncha tadqiqotning muammoli maydonini aniqlashtirib olish, muammoni identifikatsiyalash va aniqlashtirish, uning fan va amaliyot uchun dolzarbligini asoslash - tadqiqot mavzusini shakllantirish kerak. Ushbu barcha pedagogik jarayonlarni tadqiqotchi mustaqil amalga oshirishi lozim! Balki olimlar, ilmiy maslahatchilar “mavzuni” emas, dissertatsiyalarning “ishchi nomini” tasdiqlashar, sababi ushbu nomlar “ilmiy tadqiqot mavzusiga” aylangunga qadar ko‘p bora aniqlashtiriladi? (Hech kimga sir emas: bugun hatto himoyaga tavsiya etilgan dissertatsiyalarning mavzulari ham himoyadan bir necha kun oldin keskin o‘zgarishga uchraydi - ta’kid B.X.ga tegishli). Bu jihatni R.Dey obrazli tasvirlab bergan: «Ish yozilgunga qadar sarlavhani o‘ylab topish, hali bola tug‘ilmasidan avval unga ism berish bilan barobar: sababi siz o‘g‘il bolaga adashib qizning ismini berib qo‘yishingiz mumkin».

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi va zaruratini asoslashga doir misol. Tadqiqot mavzusi: Umumta’lim maktabi o‘quvchi)arida tarixiy tafakkumi modernizatsiyalashgan ta’minot vositasida rivojlantirish.

Ta’lim=tarbiya jarayonida pedagogik innovatsiyalarni keng miqyosda qo‘llash jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi. Ayni paytda interfaol ta’lim muhitini yaratish, o‘quvchilarning tafakkuri va dunyoqarashini rivojlantirishning innovatsion metod va texnologiyalarini takomillashtirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, yangi demokratik ta’lim konsepsiyasini yaratish vazifasiga alohida e’tibor qaratildi. “Ta’lim O‘zbekiston xalqi ma’naviyatiga yaratuvchilik faolligini baxsh etadi. O‘zib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari, unda namoyon bo‘ladi, kasb-kori

mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodlaming dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga o'tadi. Yoshlar, ulaming iqtidorliligi va bilim olishga chanqoqligidan ta'lim va ma'naviyatni tushunib yetish boshlanadi" degan qat'iy xulosaga kelindi. Mana shu g'oyalar tadrijiy ravishda rivojlantirilib mustaqil mamlakatimizning buyuk kelajagini ta'minlaydigan muhim omil sifatida ta'lim-tarbiya, kadrlar tayyorlash sohasini mutiaqo yangi asosda tashkil etishga kirishildi. Mazkur masalalami hal etish uchun umumiy o'rta ta'lim tizimi va mazmuni yangilandi, ya'ni I-XI sinflarda o'qitiladigan fanlar bo'yicha uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti (DTS), o'quv dasturlari ishlab chiqildi va amaliyotga joriy etildi. Ta'lim-tarbiya jarayonida ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida zamonaviy o'quv-uslubiy majmualar yaratildi.

Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirishda uzviylik va uzluksizlik hamda fanlararo aloqadorlikni ta'mirlash, mazkur jarayonga kompetent yondashuvni tatbiq etish, globallashuv sharoitida o'quvchilarning tarixiy ongi va dunyoqarashiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi axborot xurujlaridan muhofaza qilishning muhim omili sifatida ularda axborot iste'moli madaniyatini tarkib toptirish, samatali ta'lim texnologiyalari hamda o'quvchilarni miliy tarixiy merosimizni chuqur va to'liq o'zlashtirishga doir elektron dasturiy vositalarni ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Savol va topshiriqlar

1. Tadqiqot muammosining dolzarbligini asoslashda nimalarga alohida e'tibor qaratish zarur?
2. Tadqiqotchining o'zining kognitiv sohasidagi muammo tadqiqot muammosi bo'lib xizmat qilishi mumkinmi?
3. Tadqiqot muammosining dolzarbligini asoslashda hozirgi vaqtda qaysi jihatlarga e'tibor qaratish talab etilmoqda? Mazkur holatga Siz qanday baho berasiz?
4. Tadqiqot mavzusining dolzarbligi o'zida uning zaruriyat ekanligini aks ettiradimi?
5. Tadqiqot mavzularining qayta-qayta e'lon qilinishining sababi nimada deb hisoblaysiz?

6-mavzu. Pedagogik tadqiqotlar ob'ekti va predmeti

Reja:

1. Tadqiqot ob'ekti va predmeti maydonini aniqlashtirish.
2. Tadqiqot ob'ekti va predmetining muhim belgilari. Tadqiqot ob'ekti va predmetini aniqlashda yo'l qo'yiladigan tipik xatoliklar.

Tayanch tushunchalar: obyekt, tadqiqot obyekt, obyekt maydoni, predmet, tadqiqot predmeti.

Tadqiqot obyekt va obyekt maydonini aniqlashtirish. Tadqiqot obyektini aniqlash jarayonida, biz nima tadqiq qilinyotganligi haqidagi savolga javob beramiz; tadqiqotning yangi bilimlar qo'lga kiritiladigan mazkur jihati tadqiqot predmetida aks etadi (V.V.Kraevskiy). Tadqiqot predmeti bu obyektning o'rganishining aniq jihatini o'zida ifoda etadi. F.A.Kuzinning fikricha, tadqiqot predmeti - bu muhoakama qilinyotgan tadqiqot obyekt doirasiga qamrab olingan barcha narsahodisalardir.

3-jadval.

Tadqiqot obyekt va obyekt maydoni

Obyekt maydoni va tadqiqot obyektini aniqlashtirish	
Mavzu: Umumta'lim maktabi o'quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirishning didaktik asoslari (5-7 sinf tarix darslari misolida)	
Tadqiqot obyekt maydoni	Tadqiqot obyekt
<i>"Nima tadqiq qilinyapti?" Tadqiqotining "diqqat markazida" voqeelikning qaysi jihati aks etgan?</i>	<i>Obyektiv nima mavjud va bevosita tadqiqotchining e'tibori nimaga qaratilgan?</i>
O'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish yo'llari	O'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning interfaol metodlari
Tarix darslarida o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish yo'llari	Tarix darslarida o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning interfaol metodlari
5-7 sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirish yo'llari	5-7 sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirishning interfaol metodlari

Masalan, ta'limning o'zi turli jihatlar bilan bog'liqlikda tadqiq etilishi mumkin:

- ... qadriyat sifatida;

- ... madaniyat komponenti sifatida;
- ... maqsadli yo'naltirilgan ijtimoiylashuv mexanizmi sifatida;
- ... idrok etish bilan uyg'unlik mexanizmi sifat;
- ... dinamik va statistik tizim;
- ... o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro hamkorligi;
- ...jarayon;
- ... natija;
- ... mustaqil ta'lim;
- ... boshqaruv va loyihalashtirish obyekti;
- ... ta'lim xizmatlari sohasi va b.

Tadqiqot obyekti va predmetining muhim belgilari. Tadqiqot predmetini nima uchun aniq belgilab olish lozim? Predmetning aniq belgilanishi tadqiqotchini noma'lum jihatlarini aniqlashtirish jarayonida behuda urinishlardan xalos etadi, chek-chegarasiz elementlar, hossalalar va munosabatlarga ega empirik obyektlar haqida yangi fikrlarni bayon etishga imkon beradi. Tadqiqot predmetining aniqlashtirilishi ilmiy izlanishning chegarasi va vektorlarini o'rnatishni nazarda tutadi. Tadqiqot predmeti tadqiqotchidan yangi bilimlarni qo'lga kiritish uchun nimalarga e'tibor qaratish lozimligini belgilab beradi.

4-jadval.

Tadqiqot obyekti va predmetining qiyosiy tahlili

Tadqiqot obyekti	Tadqiqot predmeti
Nima tadqiq qilinadi?	<ul style="list-style-type: none"> • Obyektning qaysi jihatlari tadqiq etiladi? • Obyektning tadqiqot doirasiga nimalar kiradi?
Obyekt subyektga bog'liq bo'lmagan hodisa	Predmet tadqiqotchi nimani tadqiq etishni nazarda tutganligini aniqlab beradi.
Obyekt ko'p o'lchamga ega. Haqiqatning ko'p o'lchamligi	Predmet obyektning aniq tadqiq doirasi va yo'nalishini belgilab beradi. Tadqiqotchi-ning maqsadi aynan nimaga qaratilganligini aniqlash o'tirib beradi.
O'nlab tadqiqotlar, obyekt esa bitta	O'nlab tadqiqotlar, obyekt bitta, biroq o'nlab predmet, o'nlab konsepsiyalar, o'nlab haqiqatlar...
O'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishning interfaol metodlari ... sifatida	<p>"O'quvchilarning bilish faolligini oshirish vositasi sifatida".</p> <p>"O'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatining samarali vositasi sifatida".</p>

Tadqiqot obyekti va predmetini aniqlashda yo'l qo'yiladigan tipik xatoliklar. Pedagogik tadqiqotlar obyekti va predmetini aniqlashda yo'l qo'yiladigan maxsus va tipik kamchiliklari:

- pedagogik tadqiqotda obyekt yaxlitlik, lekin ma'lum qamrovni ko'zda tutilgan holda belgilanadi. Tadqiqot predmeti - bu obyektning o'rganishning o'ziga xos jihati, ma'lum bir qamrov doirasi. "lovihasi" bo'lib, ilmiy izlanishning aniq doirasi va vo'nalishini taqozo etadi:

- tadqiqot predmetining metodologik jihatdan to'g'ri belgilanganligi faqat muammoning nazariy tahlili va mos kelishi, tadqiqotning konseptual asoslarini ishlab chiqilganligi bilan bevosita bog'liqdir;

- bitta obyekt turli jihatlar bilan bog'liqlikda o'rganilishi mumkin;

- "Tadqiqot objekti" va "tadqiqotning obyekt sohasi" tushunchalarini farqlash lozim. Bir muammo maydoni doirasida tadqiqotning ko'plab obyektlarini shakllantirish mumkin;

- tadqiqot predmeti va objekti o'rtasidagi vakuumning mavjudligi. Ko'pincha obyekt yoki predmet psixologiya, pedagogik psixologiya sohasi bilan bog'liqlikda aniqlashtiriladi ("... ko'nikmalarini rivojlantirish" yoki "Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning intellektual qobiliyatini rivojlantirish"). Rivojlanish individ psixikasi bilan bog'liq bo'lib, uni tashxis etish - psixologiya va pedagogik psixologiyaning tadqiqot predmetini tashkil etadi. Pedagogika shaxsni rivojlantirish mazmuni, shakl, metod va vositalarini tadqiq etadi. Masalan, falsafal doktori dissertatsiya mavzusi "O'quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirishning didaktik asoslarini takomillashtirish" tarzida tanlansa, pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darjaga talabgor albatta, masalaning didaktik shart-sharoitlari - omillari, mazmuni, shakl, metod va vositalari, amaliy-texnologik tizimini tadqiq etishi talab etiladi;

- tadqiqot predmetini "jarayon" sifatida belgilanishi (masalan, tadqiqot predmeti - o'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish jarayoni). Mazkur holatda jarayon obyektiv tavsifga ega. Muallif tadqiqot obyektini emas, balki predmetini aniqlashtirgan. Qachonki tadqiqot predmeti tadqiqotchining subyektiv nuqtai nazar obyektga nisbatan aniq belgilab olingan bo'lsa, "jarayon" sifatida aniqlashtirilishi mumkin. E.V.Berejnovaning tadqiqot ishi objekti "pedagogika oliy ta'lim muassasasi talabalarini kasbiy tayyorlash jarayoni", tadqiqot predmeti esa, "kasbiy tayyorgarlik jarayonida talabalarda metodologik madaniyatni shakllantirish" tarzida belgilangan. Ana shu tarzda tadqiqot objekti ham, predmeti ham jarayon sifatida aniqlashtirilgan. Shuning bilan birga, tadqiqot predmetida muallifning tadqiqotga doir subyektiv yondashuvini aks ettiruvchi aniq jihat o'z ifodasini topgan;

-tadqiqot objekti yoki predmetini ning nazariy asoslari" tarzida belgilash. Muallif nazariy asoslarni mustaqil ravishda tadqiqot jarayonida aniqlashtiradi.

Mazkur holat pedagogik ta'limotlar tarixida tadqiqot natijasi bo'lib xizmat qilishi mumkin; -

“Predmetning obyektning tarkibiy qismi sifatida” belgilanishi. V.V.Kraevskiyning fikricha, tadqiqot obyekti va predmetini aniqlashtirishda eng keng tarqalgan kamchilik bu predmetni obyektning bir qismi sifatida qabul qilinishidir (masalan, tadqiqot obyekti - “maktab tarbiya tizimi”; predmet - “maktab tarbiya tizimining didaktik yo‘nalishi”).

5-jadval.

Tadqiqot obyekti va predmeti: metodologik xatoliklar

Tipik metodologik xatoliklar	Pedagogik tadqiqot obyekti va predmeti
Predmet obyektning bir qismi sifatida	Obyekt – “ta’lim mazmuni”, predmet – ta’lim mazmunining majburiy komponenti. Mazkur holatda “katta” va “kichik” obyektlar mavjud. Ta’lim mazmunining majburiy komponenti qaysi jihatdan tadqiq etiladi? Tadqiqotning predmeti esa noma’lum bo’lib qolmoqda.
Predmet obyekt sifatida	Predmet – “boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida olam haqidagi tasavvurlarning shakllanishi”. Aslida mazkur holat obyektiv jarayon. Tadqiqot doirasining predmeti esa aniq emas.
Obyekt va predmet boshqa-boshqa fanlar tadqiq doirasi	Pedagogik tadqiqot obyekti – “ijtimoiy-maishiy er-tak” (bolalar folklori), predmet - ... axloqiy tasavvurlarning rivojlanishi (psixologiya).
Obyekt va predmet tadqiqot maqsadi va vazifasi sifatida	Obyekt – “... rivojlantirish konsepsiyasi”, predmet – “rivojlantirishning tashkiliy-metodik asoslari”. Ko‘rinib turibdiki, “konsepsiya”, “nazariya” va “metodika” aslida tadqiqot natijasidir.

Tadqiqot obyekti va predmetini aniqlashtirishga doir misollar.

1. Didaktik tavsifdagi mavzuga doir.

Tadqiqot mavzusi: Umumta’lim maktabi o‘quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan ta’minot vositasida rivojlantirish.

Tadqiqotning obyekti umumta’lim maktablari o‘quvchilarida tarixiy tafakkurni rivojlantirish jarayoni.

Tadqiqotning predmeti umumta’lim maktablari o‘quvchilarida tarixiy tafakkurni rivojlantirishning modernizatsion omillari, didaktik parametrlari va amaliy-texnologik tizimi.

2. Tarbiya nazariyasiga doir.

Tadqiqot mavzusi: Pedagogika oliy ta’lim muassasasi talabalarining ma’naviy madaniyatini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish.

Tadqiqotning obyekti pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarida ma’naviy madaniyatni rivojlantirish jarayoni.

Tadqiqotning predmeti pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarining ma’naviy madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-

pedagogik shart-sharoitlari, amaliy-texnologik va neyrolingvistik dasturlashtirish tizimi.

Savol va topshiriqlar

1. Tadqiqot obyekti va obyekt maydoni tishunchlariga izoh bering.
2. Tadqiqot obyekt maydoni va obyektini aniqlashtirish metodikasini tushuntirib bering.
3. Tadqiqot obyektining o‘ziga xos belgilarini aniqlashtiring.
4. Tadqiqot predmetining o‘ziga xos belgilariga izoh bering.
5. Tadqiqot obyekti va predmetini aniqlashtirishda qanday xatoliklarga yo‘l qo‘yiladi?

7-mavzu. Pedagogik tadqiqotning maqsad va vazifalari

Reja:

1. Tadqiqotning maqsadi – ilmiy izlanishning ideal (bashorat qilinayotgan) natijasi.
2. Tadqiqot maqsadini aniqlashga qo‘yiladigan metodologik talablar.
3. Tadqiqotning ilmiy-nazariy va konstruktivnormativ funksiyalari.

Tadqiqotning maqsadi - ilmiy izlanishning ideal (bashorat qilinayotgan) natijasi. Ilmiy tadqiqotda maqsad muhim o‘rin tutadi. Amerikalik olim Jon Kxo “Har qanday faoliyatda aniq maqsad etmish foiz ijobatdir” deb yozadi. Ilmiy tadqiqot maqsadi izlanuvchining yaratuvchanlik tuyg‘usi, fanning dolzarb muammosi, mavzuga doir axborotlarni aniqlanganligi, ijodiy ilhom, ilmiy til, muammoni yechimini bashorat qila olish kabi imkoniyatlar asosida umumlashtiriladi.

Tadqiqot maqsadi - bu ilmiy izlanishning prognozlashtirilgan (ideal) natijasi, metodologik triadaning tarkibiy qismlaridan biri: maqsad, vosita, natija. Pedagogik tadqiqot maqsadi umumiy ko‘rinishda yangi ilmiy metodik mahsulni o‘zida aks ettirib, tadqiqot so‘nggida yuzaga chiqishi mumkin.

Birinchi bo‘lim da ta’kidlab o‘tilganidek, pedagogika ijtimoiy fan sifatida ikki asosiy vazifani bajaradi: ilmiy-nazariy va konstruktiv-texnik (me‘yoriy). Pedagog-tadqiqotchi ilmiy-nazariy funksiyani amalga oshirar ekan, u pedagogik voqealarni bor holaticha aks ettiradi: tashhis etadi, baholaydi, u yoki bu pedagogik

vositalar, ta'lim modellarning samaradorligi yoki samarasining pastligini izohlaydi (empirik daraja); ta'lim-tarbiya, pedagogik voqelikning mohiyatini anglaydi (“nima mavjud?”); pedagogik qonuniyatlarni o'rnatadi; ijtimoiy-madaniy o'sish darajasini hisobga oigan holda ta'limning komponentlari, darajalari, sohalarini ilmiy nuqtai nazardan asoslaydi; fanlararo aloqadorlik asosida falsafa, yosh va pedagogik psixologiya, pedagogika va boshqa sohalariga oid bilimlarni integrallash vositasida yangi didaktik va tarbiyaviy tizimlarni asoslaydi (nazariy daraja). Lekin pedagogika, tabiiy fanlardan farqli o'laroq nafaqat pedagogik voqelikni aks ettiradi, balki unga qaytadan o'zgartirish kiritish vositalari(me'yorlar)ni ishlab chiqadi.

Konstruktiv-texnik funksiyani bajarish jarayonida tadqiqotchi “zarur bilimlar”ni, ya'ni pedagogik jarayonning natijaviyligini ta'minlovchi me'yoriy, ko'rsatmali-tavsifiy (tamoyillar, usullar, shakllar, metodik qoidalar, tavsiyalar) bilimlarni qo'lga kiritadi.

U yoki bu darajada ilmiy-nazariy va me'yoriy funksiyani ko'plab pedagogik tadqiqotlar bajaradi. Masalan, tadqiqot maqsadi quyidagicha shakllantirilgan: “ta'limning mazmunli komponenti sifatida shaxsiy tajribaning tabiatini aniqlash va uni ta'lim mazmuniga singdirish me'yorlarini ishlab chiqish” (A.V.Zelensova); “aniqlash” mazkur tadqiqotning ilmiy-nazariy, “ishlab chiqish” esa - me'yoriy funksiyasiga taalluqli.

Tadqiqot vazifalari dissertatsiyaning istiqbolli rejasida, mazmunmundarijasida o'z ifodasini topadi. Tadqiqotchining mutaxassisligi, qiziqishi, yaratuvchilik qobiliyati, ijodga intilishi aniq maqsadi va vazifasini belgilashda namoyon bo'ladi. Tadqiqot boshlanishida qo'yilgan maqsad, vazifa ko'lami kam bo'lsada, izlanish jarayonida ko'proq yutuqlarga erishi, yangi konsepsiyalar yaratilishi, qonuniyatlarni ochilishi tajribalarga ega bo'lish mumkin.

Tadqiqot maqsadi, vazifalarda o'rganayotgan voqelik, predmet, uning tarkibi, mohiyati, boshqa voqea-hodisalar bilan bog'liqligi, umumiy qonuniyatlarni, nazariy asoslari, ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlarni; mavjud shart-sharoit asosida tadqiqot obyekti va predmetini aniqlash; ilmiy izlanish metodlarini tanlash, kuzatish olib borish, tajribalar o'tkazishdan; amaliyotga joriy etish, tavsiyalar ishlab chiqish ifodalanadi, belgilanadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalarini aniqlashtirishga doir misollar.

1. Didaktik tavsifdagi mavzuga doir.

Tadqiqot mavzusi: Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan ta'lim vositasida rivojlantirish.

Tadqiqotning maqsadi modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkumi rivojlantirishning konseptual asoslari va amaliy-texnologik tizimini takomillashtirishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkumi rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari va omillarini yoritish;

kompetent yondashuv asosida umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkumi rivojlantirishning tashkiliy-texnologik jihatlari asoslash;

tarixiy tafakkumi rivojlantirishning modernizatsion yo'nalishi sifatida o'quvchilarda axborot iste'moli madaniyatini tarkib toptirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish;

umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkumi rivojlantirishning neyropedagogik xususiyatlari va diagnostik ko'rsatkichlarini aniqlash;

falsafiy-antropologik yondashuv asosida umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkuri rivojlantirish texnologiyasini ishlab chiqish va samaradorligini baholash.

2. Tarbiya nazariyasiga doir.

Tadqiqot mavzusi: Pedagogika oliy ta'lim muassasasi talabalarining ma'naviy madaniyatini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Tadqiqotning maqsadi pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarida ma'naviy madaniyatni rivojlantirishning amaliy-texnologik tizimi va ijtimoiy-pedagogik mexanizmlarini takomillashtirishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

milliy tafakkur va ma'naviy madaniyatni rivojlantirishning o'zaro aloqadorligini tahlil etish asosida talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishning falsafiy, pedagogik-psixologik omillarini aniqlashtirish;

talabalarining ma'naviy madaniyatini rivojlantirishning darajasini tashxis etish va monitoringini amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirish;

talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishning lokal-modulli texnologiyasini ishlab chiqish va samaradorligini baholash;

talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlantirishning neyro-lingvistik dasturlashtirish texnologiyalarini takomillashtirish;

texnologik sivilizatsiya sharoitida talabalarda kitobxonlik va mutolaa madaniyatini rivojlantirishning lokal-modulli texnologiyasini ishlab chiqish.

Savol va topshiriqlar

1. Tadqiqot maqsadining aniq belgilanishining ahamiyati nimada?

2. Tadqiqot maqsadini aniqlashga qo'yiladigan metodologik talablarni bayon eting.
3. Tadqiqotning ilmiy-nazariy funktsiyalariga nimalar kiradi?
4. Tadqiqotning konstruktiv-normativ funktsiyalarini izohlang.

8-mavzu. Pedagogik tadqiqotlar farazini belgilash

Reja:

1. Tadqiqot gipotezasi – ilmiy dalillashni talab etuvchi farazlar tizimi.
2. Tadqiqot farazining turlari. Tadqiqot farazini aniqlashga qo'yiladigan asosiy talablar.
3. Tadqiqot farazini belgilashda produktiv endashuvning o'rni.

Tayanch tushunchalar: faraz, tadqiqot farazi, dalil, faraz turlari, reproduktivlik.

Ilmiy faraz fan taraqqiyotining, yangi ixtirolaming muhim tarkibiy qismidir. Biror ilmiy ixtiro induksiya, oldindan bashoratsiz, tajribasiz amalga oshmaydi. Ayniqsa pedagogik tadqiqotda xatoga yo'l qo'ymaslik, natijani har tomonlama asosli bo'lishida ilmiy faraz alohida ahamiyatga ega. Oldindan aniq ko'ra olish ilmiy faraz (fanda qabul qilingan faraz)dir. Ilmiy tadqiqot maqsadi, vazifasini aniqlangandan keyin eksperimentalar (tajribalar) o'tkazish uchun muayyan ilmiy faraz bo'lishi, farazga har safar tayanish tadqiqot faoliyatining muayyan qismini tashkil etadi.

Ilmiy faraz oldindan tasavvur qilish, fikriy tajriba, tadqiqotning ichki tizimi, tadqiqotning harakat kuchidir. Ilmiy faraz tajribaga, tipik hayotiy misollarga, mantiqiy analogiya, ilmiy voqelik modeliga kelgusida tajribada tekshiriladigan mavhum nazariyaga asoslanadi. Aniq ilmiy faraz tadqiqot samaradorligini oshiradi, tadqiqot bo'yicha aniq natijaga erishishga yordam beradi.

Tadqiqot avvalidagi ilmiy faraz ishchi faraz hisoblanadi. Yaxshi shakllantirilgan ilmiy faraz muammoni hal etish asosida erishilgan natijalarga ko'ra istiqbolli aniq faraz yaratish imkoniyatini beradi. Muayyan ilmiy faraz chuqur nazariyaga asosan ifodalanadi, unda mavjud voqelik, natijalarining pedagogik qonuniyatlar bilan uyg'unligi, mosligi isbotlanadi.

Tadqiqotda ilmiy faraz isbotlanish shart, dastlabgi ilmiy faraz va eksperimentlar natijasi asosidagi muayyan ilmiy faraz taqqoslanadi.

Pedagogik tadqiqot ilmiy farazi aniq natijaviy dalillar, misollar bilan bog'liq. Har tomonlama tekshirilgan natijaviy misollar, yaratilgan yangilik, bashorat qilish ilmiy farazning asoslangani tadqiqotning mezonidir. Demak, ilmiy farazlar av alo dialektik qonuniyatlar kelib chiqsa, mukammal tajribalarda va eksperimentlarda asoslansa uning mukammalligi ta'minlanadi. Ilmiy farazlar tadqiqot mavzusiga, qo'yilgan maqsadga, vazifalarga mos bo'lishi izlanish samaradorligini oshiradi, izchilligiga erishiladi. Dastlab farazni fanga ma'lum bo'lgan qonun va nazariyalar yordamida izohlashga harakat qilinadi. Faraz empirik tasdig'ini topadi yoki eksperimental tekshirish natijasida rad etiladi. Farazning muhim sharti eksperimentlar va amaliyotda isbotlanishidir.

Ilmiy tadqiqotchi o'zining umumiy g'oyasini bir yoki bir nechta farazda ifodalaydi. Faraz tizimi tadqiqot jarayonining mexanizimidir. Ilmiy farazga qo'yiladigan asosiy talablar:

1. Pedagogik tadqiqotda eng muhimi nima?
2. Tadqiqot obyektining tarkibiy qismi, xususiyati, pedagogik voqelik nimada aks etadi?
3. O'rganilgan jarayon modelining xususiyati qanday?
4. O'rganilayotgan voqelikni mohiyati nimada?
5. Muayyan voqelik qanday hosil bo'ladi?
6. Tadqiqot vaqti, muddati, qanday?
7. Ilmiy farazning tajribada aniqlash uchun qaysi metod va vositalardan foydalaniladi?

Demak, tadqiqot jarayonining hal qiluvchi tarkibiy qismi muayyan ilmiy faraz, uni tajribada, amaliyotda isbotlanishidir.

Faraz -ilmiy asoslangan, lekin aniq isbotlanmagan tahmdir, u nazariy holat yoki uning inkor qilinishi sifatida o'zining xulosaviy tasdig'ini topishi uchun maxsus isbotni talab etadi. Faraz tadqiqotning metodologik tavsifi, nazariyaning elementi sifatida ilmiy bilimni rivojlantirish metodini o'zida aks ettiradi. Maxsus metodologik adabiyotlarda faraz "ehtimoliy bilim" sifatida ta'riflangan. Faraz - bu isbotni talab qiladigan ilmiy tahminlar tizimi. Tadqiqot farazsi fan uchun bahsli, noaniq bo'lgan, isbotlar va tajribaviy-tadqiqiy tekshirishni talab etuvchi, tahminlarni o'z ichiga oladi. Tadqiqotchi quyidagi savolga javob berishi lozim: "Tadqiqot obyektida nima noaniq, unda men boshqalar sezmagani niman ko'rayapman?" (V.V.Krayevskiy). Tadqiqot farazsini aniqlashning asosiy talablariga quyidagilar kiradi:

- faraz tadqiqot obyektiga tegishli bo'lishi kerak (farazning metodologik aniq qo'yilishi faqat tadqiqot obvektini ko'p jihatdan o'rganish bilan bog'liq boiishi lozim);

- faraz fanda o'rnatilgan nazariyalar, yondashuvlarga mos kelishi zarur (bir-biriga qarama-qarshi bo'lmagan talablar); lekin salmoqli evristik potentsialga ega farazlar mavjud nazariy tasavvurlarga qaramaqarshi qo'yiladi: ana shu sababli ilmiy farazning yaqqol belgisi uning nostandartliligi, noaniqligi hisoblanadi. Tadqiqotning metodologik kamchiligi farazning o'z-o'zidan aniqligi, noo'rin belgilanishi sanaladi (masalan, quyidagi gipotetikni holat metodologik noto'g'ri deb hisoblash mumkin: "o'smir yoshidagi o'quvchilarning ekologik faoliyati samarasi ekologik bilimlar va ko'nikmalarning shakllanganlik darajasiga bog'liq"). Shu narsa aniqki, har qanday faoliyatning samarasi subyektda maxsus bilim va ko'nikmalarning shakllanganlik darajasiga bog'liq;

- faraz maxsus tekshiriladigan bo'lmog'i zarur - inkor yoki tasdiq imkonini berishi lozim (masalan, eksperimental tekshiruv vaqtida);

- farazda qonunchilik tabiatiga ega bo'luvchi, o'rganilayotgan pedagogik voqelikka xos zarur invariant aloqalar aks etishi lozim. V.V.Krayevskiyning fikricha, metodologik aniq farazlar quyidagi tasdiqlarni o'z ichiga oladi: pedagogik jarayonni amalga oshirish uchun zarur va yetarli shart-sharoitlar, pedagogik faoliyat turining komponentlari, mezonlar, parametlar, funksiyalar va h.k.

Bizning nuqtai nazarimizcha, faraz quyidagi sxema bo'yicha shakllanganda samarali yondashuv bo'ladi: "Agar...(g'oya va fikr faraz yadrosi sifatida), u holda...(kutilayotgan natija), chunki...(tushuntirish)", u farazning tavsiflovchi, tushuntiruvchi va bashoratlovchi vazifasini amalga oshirishga imkon beradi. Faraz ikki variantda shakllanadi: "agar..., u holda..."; "agar..., u holda..., chunki...".

E.V.Berejnovaning "Amaliy pedagogik tadqiqot tuzilishida fandan amaüyotga o'tishning metodologik shart-sharoitlari" nomli dissertatsiyasida belgilangan gipotetik holatlardan biri: "Amaliy pedagogik tadqiqot tuzilishida fandan amaliyotga o'tish uchun quyidagi metodologik shartlarni inobatga olish zarur: a) o'rganilayotgan obyekt haqidagi hissiy-aniiq bilimlardan fikriy-aniiq bilimlarga o'tish jarayonida harakatlar ketma-ketligiga erishish: o'rganilayotgan obyekt modelining tavsifiy tuzilishi; o'rganilayotgan obyektning nazariy modelini tuzish; mos keluvchi dalillar yordamida nazariy modellarni asoslash; tadqiqot ishining aksiologik jihatini aniqlash; aksiologik jihat bilan bog'liqlikda nazariy modelni baholash; nazariy model, uning asoslanishi va bahosini hisobga

olib me'yoriy modelni tuzish; mos keluvchi dalillarni inobatga olib me'yoriy modelni asoslash; b) kamida uch marta amaliyotga murojaat qilish: tadqiqot obyektini tavsiflash, amaliy modelni baholash va me'yoriy modelni asoslash...». Yana bir misol. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda tabiatga qadriyatli munosabatni shakllantirishda zaruriy pedagogik shart-sharoit sifatida quyidagilar inobatga olinadi: bilishga oid (sodda tadqiqiy, bilish-irratsional), qadriyatga yo'naltirilgan, qayta tashkillashtiriladigan (loyihali, biotexnik), refleksiv ekologik faoliyat; kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ekologik faoliyatida psixologik mexanizmlarning subyektivlashtirilishi, identifikatsiyasi, hissiyotlar, empatiyalar, refleksiyalarning pedagogik dolzarblik kasb etishi.

Tadqiqot farazi shakllanishi jarayoni spiralsimon tabiatga ega: tadqiqotchi ko'p bora ortga qaytib, goh konseptual holatlarni aniqlashtiradi, goh tahlil qiladi va faktik materialni yangi nazariy jihatdan tushuntirib beradi, ba'zida g'oyani aniqlashtiradi.

Pedagogik tadqiqotda ishchi faraz (mavjud ma'lumotli materialni tizimlashtirish maqsadida taxmin) va ilmiy farazni ajratishadi, u salmoqli ma'lumotli material umumlashtirib yig'ilgandan keyin yaratiladi va ilmiy muammoni yechish "loyihasi"ni ishlab chiqish, ba'zi noaniqlik va xatoliklari bilan ilmiy nazariya elementiga aylanishi mumkin bo'lgan gipotetik holatni shakllantirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Savol va topshiriqlar

1. Tadqiqot gipotezasi ilmiy tadqiqot uchun qanday ahamiyat kasb etadi?
2. Tadqiqot farazining qanday turlari mavjud?
3. Tadqiqot farazini aniqlashga qo'yiladigan asosiy taiablarga nimalar kiradi?
4. Tadqiqot farazini beqilashda produktiv yondashuvning o'rnini qanday baholaysiz?

9-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik tamoyillari

Reja:

1. Pedagogik fanlar metodologiyasining umumilmiy tamoyillari.
2. Pedagogik tadqiqotlarning konkret-metodologik tamoyillari.
3. Shaxsiy yondashuv. Faoliyatli yondashuv. Polisub'ektlilik yondashuv. Madaniy yondashuv. Antropologik yondashuv.

Tayanch tushunchalar: tamoyil, umumilmiy tamoyillar, konkret metodologik tamoyillar, yondashuv, shaxsiy-faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv, refleksiv yondashuv, aksiologik yondashuv, kompetent yondashuv, akmeologik yondashuv.

Pedagogik fanlar metodologiyasining umumilmiy tamoyillari. Ilmiy bilishda umumiy metodologiya va xususiy metodologik asos mavjud. Umumiy metodologiya falsafaning dialektik qonunlari, ilmiy bilish haqidagi ta'limotlar, jamiyat taraqqiyotining hozirgi davridagi konsepsiyalar, milliy g'oya, mafkura. Pedagogik fanlar metodologiyasining umumilmiy metodologik tamoyillariga quyidagilar kiradi:

Muvofiqlik tamoyili - ilmiy bilishning mazkur sohasida bilimlarning yangi tamoyillar, g'oyalar konsepsiyalar asosida tizimga solish.

To'ldiruvchanlik tamoyili - tadqiqotning ko'pgina obyektlari mikro dunyoning zarraga o'xshash eng oddiy obyektlaridan tortib inson va jamiyat singari murakkab obyektlarigacha. Qarama-qarshi nazariyalarni birlashtirish asosida to'la tavsiflanishi.

Verifikatsiya tamoyili - mohiyat e'tibori bilan formal mantiqni yetarli asoslash.

Falsafikatsiya tamoyili - mazkur tamoyilga binoan faqat inkor etish orqali tekshirib ko'rish imkoniyati bo'lgan bilim ilmiy bilim bo'lishi mumkin.

Reduksiya tamoyili - ma'lum yaxlitlik tizim murakkabligini uning nisbatan sodda tarkibiy qismlari unsurlari orqali bilishdir.

Yaxlitlik tamoyili - tadqiq qilinayotgan obyektlarning alohida yaxlit xossalari boshqa ob'ektlar bilan o'zaro aloqada bo'lish.

Kontirreduksiya tamoyili - elementar zarralardan tortib to ijtimoiy tabiiy tizimlarga barcha tabiiy obyektlarga, shu jumladan tabiiy tilga amal qilish.

Pedagogik tadqiqotlarning konkret-metodologik tamoyillari. Demokratik jamiyat qurish konsepsiyasi har bir ijtimoiy fanning o'z qonunlaridan, predmetidan kelib chiqadigan xususiy, metodologiyani rivojlanishiga imkoniyat

yaratdi. Avvalo, ilmiy pedagogik tadqiqotda 99 shaxsiy yondashuv, faoliyatli yondashuv, polisu'bekli yondashuv, madaniy yondashuv, antropologik yondashuv, texnologik yondashuv kabi qonsepsiyalar yaratildi. Albatta bu konseptual yondashuvlar davr taqozosi bilan takomillashib boradi. Professor A.Choriev qonuniyatii yondashuv ta'lim-tarbiya jarayonini modemizatsiya qilishning metodologik asosi ekanligini asosiagan. Chunki ta'lim-tarbiya jarayonining o'ziga xos qonuniyati asrlar bo'yi tajribalarda sinalgan, qaror topgan. Har bir fanning o'ziga xos qonuniyati bo'lganidek, pedagogik jarayonning qonuniyati ilmiy tadqiqotning yorqin yo'llanmasi bo'iadi.

Metodologiya metodlar, usullar, majmui sifatida qarashlar, "yondashuvlar", konsepsiyalar uchun ham fanning umumiy qonuniyati nazariy (boshlang'ich) asosi bo'ladi. Har bir qonuniyatni amaliyotida o'ziga xos metod, usullari qoManishi tabiiy hoi. Pedagogik qonuniyatlar o'tgan asming 80-yillarida umumlashtirila boshlandi. Ko'pgina mamlakatlarda ta'lim-tarbiya jaryoniga faqat falsafiy yondashuv mavjud. Muayan qonuniyatlarga asoslanilmagani uchun fanning predmetsizlikda kamsitishga urinishlar ham bo'ldi. Har bir voqeligining o'ziga xos qonuniyati mavjud bo'ladi. Shuning uchun ilmiy tadqiqotda qonuniyatii yondashuv obyektiniing, muammoning muayyan mohiyatini aniqlash, ixtironing nazariy ahamiyatini, tadqiqot samaradorligini oshiradi.

1. O'rganayotgan muammoning tarixiylik, milliylik, umuminsoniylik tamoyili:

- muammoning o'rganilishi tarixiy taraqqiyod, qonsepsiyalar, tajribalar tahlili;
- milliylik, milliy qadriyatlar ustuvorligi, ijtimoiy, iqtisodiy mohiyatini;
- globallashuv sharoitida umuminsoniylik xususiyati, jahonda ilg'or tajribalar, tadqiqotning jahonda ilg'or tajribalar, tadqiqotning jahonshumul ahamiyati tadqiqotning dolzarbligini, nazariy ahamiyatini aniqlash imkoniyatini beradi.

2. Ta'lim-tarbiyaning ijtimoiy xususiyati o'rganayotgan muammoni, ixtironi "davr talabiga, mavjud sharoitga mosligi, optimallik" tamoyili:

- jamiyatni tezkor rivojlanishida ixtironing tutgan o'rni, dolzarbligi va fanga qo'shilgan hissa;

- bozor iqtisodiyoti sharoitida jamiyat buyurtmasi Kadrlar tayyorlash Milliy modelida fanning vazifalariga hozirjavobligi;

- tadqiqot obyektining tipikligi;
- natijaning umumlashganligi kabi tamoyiilar.

3. Ta'lim-tarbiyada nazariyaning amaliyot bilan birligi:

- tadqiqotning nazariy g'oyalarni amalda qo'llanishi, amaliyot asosida nazariy konsepsiyalar yaratilishi;
- amaliyot har qanday bilim, g'oya va ixtironing mezoni ekanligi;
- tadqiqot ishining bilish nazariyasiga asoslanishi;

- insonda, uzluksiz ta'lim-tarbiyada tajribaning murakkabligi, mas'uliyatliligi, mukammal nazariyataganishi;

4. Ta'lim-tarbiya va rivojlanishning o'zaro bog'liqligi tamoyili:

- insonni bir butun, yaxlitlikda o'rganish;

- "ta'limni-tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi, bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasidir" (I.Karimov).

- ta'lim jarayonida rivojlanishni jismoniy, ma'naviy va intellektual o'sishga erishish.

5. Ta'lim-tarbiyaning o'quvchi imkoniyatiga mosligi:

-pedagogik jarayonni insonparvarlashtirish va demokratiklashtirish, individuallashtirish va tabaqallashtirish;

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya, kompetensiyaviy ta'lim, antropogik ta'lim paradigmalari;

- globallashtirish sharoitida yoshlarni har tomonlama kamol toptirish.

6. Tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalash, o'qitish va o'rganish faoliyat uyg'unligi:

- tarbiyalash faoliyatini o'z-o'zini tarbiyalashga yo'llash o'z-o'zini tarbiyalash motivi, ko'nikmasi va madaniyatini shakllantirish imkoniyati;

- o'z-o'zini tarbiyalash samaradorligi;

- tarbiyalanganlik darajasiga bog'liqligi;

- ta'limni ikki tomonlama xususiyati;

- o'rgatish va o'rganish faolligi uyg'unligi; - masofaviy ta'lim-tarbiya jarayoni; 7. Ta'lim-tarbiya maqsadi, mazmuni, metodlari, shakllari va vositalari o'zaro bog'liqligi:

- optimal maqsadga mos mazmun, metodlarni tanlash, qo'llash YUNESKOning pedagogik texnologiyaga bergan bahosida o'z ifodasini topgan;

- intellektual rivojlangan barkamol avlodni, shaxsni tarbiyalash maqsadiga mos ta'lim-tarbiya mazmunini belgilanishi;

- har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish mazmuniga mos metod, vositalarni qo'llash ta'lim-tarbiyaning samarali omili ekanligi;

-pedagogik texnologiyaning usullari shakllari, ta'lim-tarbiyaning mazmuni, mavjud shart-sharoitga bog'liqligi kabilari;

8. Ta'lim-tarbiyada fanlararo bog'liqlik tamoyili: insonni o'rganadigan fanlar nazariy rivojlanishida deferentsiatsiya holati mavjud bo'lsada, ijtimoiy funktsiya amaliyotida integratsiya tabiiy holdir. Tabiiy fanlarning tutash bandida yangi yangi fanlar paydo bolishi, fanning ufqi kengayishi, jamiyat taraqqiyotida imkoniyatini oshishi insonshunoslik fanlarining ham o'zaro bog'liqlik qonuniyati

mavjudligini ko'rsatadi. Jamiyatni ijtimoiy taraqqiyoti, inson, insoniylik, insoniyat, triadasi insonshunoslik fanlari hamkorligini taqozo etadi.

Shaxsiy-faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv yo'nalishida izlanishlar olib borgan tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, shaxsiyfaoliyatga yo'naltirilgan yondashuvda shaxsning va faoliyatning komponentlari bir-biri bilan chambarchas bog'langan bo'ladi, chunki bu yondashuv jarayonida shaxs subyekt sifatida faoliyat ko'rsatadi.

O'z navbatida, turli xil omillar ta'sirida hamda shaxsning o'z faoliyati natijalari ta'sirida uning subyekt sifatida rivojlanishi amalga oshadi.

Shaxsiy-faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvda ta'lim-tarbiya jarayonidagi mavjud omillarni aniqlash asosida mazkur jarayonda vujudga kelayotgan o'zgarishlarni vaziyatlarga ko'ra tahlil qilish zarur bo'lib, bunda ularning mustaqil va erkin fikr bildirishlari, hech qanday hadiksirashlarsiz o'z tushunchalarini ifodalashlari, erkin muloqotga kirishishlari, ya'ni o'z imkoniyatlarini namoyon etishlari uchun zaruriy va etarli shart-sharoitlar yaratiladi.

Shaxsiy-faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishda quyidagi shart-sharoitlar hisobga olinadi: muayyan faoliyatga kirishishining ixtiyoriy ekanligi; qo'yilgan maqsadga erishish vositasini tanlashda ishonch, har bir bolaning imkoniyatlariga ishonish va ularning qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishiga xayrixohlik bildirish; ta'lim vazifalarini belgilashda samarali va oqilona strategiya tanlash; pedagogik ta'sir etish jarayonida yuzaga keladigan salbiy oqibatlarini oldini olish; qiziqish, individual ishtiyoq, xohish-istaklarini hisobga olish va yangi qiziqishlarni paydo qilish.

Shaxsiy faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv pedagogik tadqiqotlarda quyidagi qoidalarga asoslanib joriy etilishi lozim: faol nuqtai nazar, mustaqillik va tashabbuskorlikka tayanish; ta'lim oluvchi bilan muloqotda unga hurmat bilan munosabatda bo'lish; pedagog ta'lim oluvchilarning muvaffaqiyatlaridan quvona bilishi lozim; pedagog muhim muammolarni hat etishda ta'lim oluvchiga yordam berishi kerak; tarbiyaviy vazifalarni bosqichma-bosqich hal etishda pedagog ularni amalga oshirishning har bir ta'lim oluvchiga yuqori darajada foyda keltiradigan variantlarini izlab topishi kerak; guruhda, ta'lim oluvchilarning boshqa jamoalarida ham pedagog insonparvarlik munosabatini shakllantirishi kerak, u ta'lim oluvchilarning kamsitilishiga, ruhi tushib ketishiga yo'l qo'ymasligi zarur.

Pedagogik tadqiqotlarni amalga oshirishga doir **aksiologik yondashuv** pedagogik qadriyatlar negizida amalga oshirildi. Natijada quyidagi individual-shaxsiy qadriyatlar tizimini aniqlashtirildi:

shaxsning ham jamiyatda, ham kasbiy muhitdagi o'zini namoyon etishi bilan bog'liq qadriyatlar (pedagog mehnatining ijtimoiy ahamiyatligi, pedagog

faoliyatining nufuzi, kasbning yaqin shaxsiy doiradagilar tomonidan tan olinishi va h.k.);

muloqotga bo'lgan ehtiyojlarni qondiruvchi va uning doirasini kengaytiruvchi qadriyatlar (bolalar, hamkasblar, mansabdor shaxslar bilan muloqot, bolalarga bo'lgan mehr va g'amxo'rlik, ma'naviy qadriyatlar almashinuvi va h.k.);

shaxsning ijodiy individualligini rivojlantirishga qaratilgan qadriyatlar (kasbiy-ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish imkoniyatlari, jahon madaniyatiga qo'shilish, sevimli mashg'ulot bilan shug'ullanish, doimiy kamolotga intilib borish va h.k.);

o'zini ishga safarbar etishga imkon beruvchi qadriyatlar (pedagog mehnatining ijodiy xarakteri, defektologik kasbning hissiyotga boyligi va maroqliligi, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarga yordam bera olish imkoniyati va h.k.);

Pragmatik (amaliy) ehtiyojlarni qondirishga imkoniyat beruvchi qadriyatlar (davlat tomonidan kafolatlangan ish, ish haqi, ta'til, xizmat pog'onasining oshib borishi va boshqalarga erishish).

Aksiologik yondashuvda quyidagi mezonlarga tayaniladi: ta'lim oluvchining o'z-o'zini rivojlantirishga, o'zini kasbga safarbar etishga, o'z ishini tashkil etishga shayligi; uning o'z-o'zini axloqiy jihatdan tartibga solish layoqati; shaxsning qadriyatli-mazmunli rivojlanish darajasi va o'z ishini tashkil etishi; ta'lim oluvchining yuqori darajadagi mustaqilligi; uning maqsadli faoliyatga kirishishga shayligi; o'zini, o'z shaxsini takomillashtirib borishga qaratilgan ongli xulq-atvori; undagi komillikka intilib borishdagi maqsad va vazifalarning barqarorligi, ularni hayotining mazmuniga aylantirishi; shaxs faoliyatining ijodiy tavsifi; o'zini mutaxassis sifatida shakllantirib borish jarayonining samaradorligi.

Refleksiv yondashuv samarali fikrlashning muhim mexanizmi sifatida yuz berayotgan hodisani baholash, vazifalarni hal qilish usullari va operatsiyalarini izlab topish; ijodiy vazifalarni hal qilish jarayonida o'zini-o'zi tahlil qilish, o'z holati hamda xatti-harakatlarini faol o'ylab ko'rishga imkon beradi. Shu sababli refleksiv yondashuv o'z-o'zini baholash va tashqi tomondan berilgan bahoni anglashni talab etadi.

Refleksiv yondashuv muammoli vaziyatlarni hal qilish chog'ida etakchi faoliyat sifatida namoyon bo'ladi. Fikrlash jarayonida hamda xulq-atvorda bajaradigan funksiyalarining xilma-xilligi hamda xulq-atvorni va harakatlarni tartibga solishda o'ynaydigan rolning ahamiyati refleksiyani ta'lim jarayonlarining juda kerakli unsuri deb hisoblashga asos bo'ladi.

Refleksiv yondashuvning yana bir o'ziga xos jihatlaridan biri ta'lim oluvchilarning tahliliy faoliyatini tashkil etish bo'lib, jismoniy va (yoki) ruhiy rivojlanishida nuqsoni bor bo'lgan bolalar bilishga doir o'z faoliyatini tahlil qilish va obyektiv baholashga undash, tahliliy faoliyat jarayonidagi ijodiy

yondashuvlarni qo'lab-quvvatlash, obyektiv xulosalarni rag'batlantirish va rivojlantirish, amalga oshirilgan tahlillar asosida ijodiy tafakkuming yangilanib borishini nazarda tutadi.

So'nggi yiliarda kompetent yondashuvga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Mazkur jarayon bilimlar (gnostik), ko'nikma va malakalar (faoliyatga yo'naltirilgan komponent), shaxs xususiyatlari (shaxs komponenti)ni o'z ichiga qamrab oladi. Bilimlar - yangi echim ishlab chiqish uchun talab etiladigan tushuncha va tasavvurlarning bilish faoliyati mahsuli sifatida inson ongidagi tizimlangan in'ikosini; ko'nikmalar - shaxsning maqsadga yo'naltirilgan ijodiy faoliyatda aqliy jarayon bosqichlarini tez va to'laqonli amalga oshirish darajasini belgilaydi. Malakalar esa shaxsning ijodiy faoliyat reproduktiv bosqichlarini qisman avtomatlashgan tarzda, aqliy jarayon bosqichlarining faqat dastlabkisini anglagan holda amalga oshira olish darajasini anglatadi.

Kompetensiyaviy yondashuv uch jihatni o'zida aks ettiradi: faoliyatga yo'naltirilgan, kommunikativ va shaxsiy. Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv bilim, ijodiy faoliyat usullari va vositalarini o'zlashtirishni ta'minlaydi. Kommunikativ jihat muloqotni amalga oshirishga doir ko'nikma va malakalarni rivojlantirishni ko'zda tutadi.

Shaxsiy jihat tafakkur yuritish, refleksiya, yo'nalganlikni o'zida aks ettiradi.

Akmeologik yondashuv shaxsning yuqori darajada o'z-o'zini anglay olish, o'z-o'zini namoyon eta olishi hamda o'z-o'zini shakllantirishiga imkon berishi bilan alohida ajralib turadi.

Ma'lumki, inson shaxsi juda murakkab psixologik fenomen bo'lib, u kishining individual hayoti davomida ma'lum konkret omillarning ta'siri ostida asta-sekin tarkib topadi. Shu bois ham, akmeologiya - ulg'aygan shaxsning rivojlanishi va komillikka erishish jarayonini o'rganuvchi maxsus fan hisoblanadi. Akmeologiya (grekcha "akme - cho'qqi, yuqori pog'ona, gurkiratuvchi kuch" ma'nolarini bildiradi) - ilmu-fanning shunday yangi tarmog'iki, u insonni o'z taraqqiyoti dinamikasida, takomili hamda hayot-faoliyatining turli bosqichlarida o'zidagi eng kuchli qobiliyatlarini namoyon qilishining kompleks masalalarini o'rganadi. Ya'ni, u shaxsni o'z takomili jarayonida, ana shu taraqqiyot va yuksalishning obyektiv hamda subyektiv omillari doirasida tadqiq etadi.

Savol va topshiriqlar

1. Pedagogik fanlar metodologiyasining umumilmiy tamoyillariga nimalar kiradi?
2. Pedagogik tadqiqotlarning konkret-metodologik tamoyillariga izoh bering.
3. Shaxsiy-faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvning mohiyatini yoritib bering.
4. Refleksiv yondashuv pedagogik tadqiqotlarda qanday o'rin tutadi?

5. Aksiologik yondashuv pedagogik tadqiqotlar uchun qanday metodologik imkoniyatga ega?
6. Kompetensiyaviy yondashuvning mohiyatini izohlang.
7. Akmeologik yondashuvning pedagogik tadqiqotlar uchun ahamiyatini asoslang.

10-mavzu. Ilmiy izlanuvchining metodologik madaniyati

Reja:

1. Ilmiy izlanuvchining metodologik madaniyati – kasbiy kompetentlikning tarkibiy qismi sifatida.
2. Ilmiy izlanuvchida metodologik madaniyatni tarkib toptirish darajalari.
3. Ilmiy izlanuvchida metododologik madaniyatni shakllantirish shart-sharoitlari.

Tayanch tushunchalar: madaniyat, metodologik madaniyat, daraja, nolevoy daraja, beqaror-empirik daraja, tadqiqotchilik, evristik.

Metodologik madaniyat - bu metodologik bilimlarga asoslangan ilmiy fikrlash madaniyatidir, uning o‘zagi esa metodologik refleksiyaning tashkil etadi (V.V. Kraevskiy). Pedagog-tadqiqotchining metodologik madaniyati - tadqiqotchining qadriyatlarini anglash, tizimli metodologik bilimlar, ilmiy izlanishning jarayoni va natijalarini loyihalashtirish, amalga oshirish va baholashning metodologik ko‘nikmalari, ilmiy muammoning adekvat echimini taqozo etadigan shaxsiy intellektual uslubni integratsiyalashni talab etuvchi kasbiy madaniyat komponentidir. Pedagog-tadqiqotchi metodologik refleksiyaning subyekti (tashabbuskori) bo‘lishi juda muhim.

Metodologik madaniyatning shakllanganlik darajalari:

Nolevoy daraja - metodologik madaniyat elementlari shakllanmagan.

Beqaror-empirik daraja - tasavvur etish darajasida noto‘liq metodologik bilimlar, ayrim metodologik, rasmiy-mantiqiy va vositaxnologik ko‘nikmalar shakllangan; tadqiqot ishining mavzusi dolzarb emas, muammo aniq qo‘yilmagan va shakllantirilmagan; tadqiqot metodologik nuqtai nazardan asoslanmagan, eklektik tusga ega; kategorial apparati mazmuni va tarkibiy tuzilmasi aniq ishlab chiqilmagan, mantiqan noto‘g‘ri; faraz yangi emas; tadqiqot mantiqi

metodologik nuqtai nazardan noto'g'ri va asoslanmagan; tajribaviy ish dasturi nazariy nuqtai nazardan asoslanmagan, texnologik jihatdan ziddiyatga ega; tadqiqot natijalari va xulosalari originallik, yangilik, nazariy mohiyat yo'qligi bilan tavsiflanadi; tadqiqotning alohida bosqichlari, jarayotlarining tartibsiz refleksiya-siga ega, lekin metodologik refleksiyaning subyektini aks ettirmaydi; intellektual-uslubiy doirasi tor; intellektual faoliyatning algoritmik usullari ustuvorligi; "sinash va xato usu!"ning ustuvorligi; av al ishlab chiqilgan tadqiqot vositalarining majmui asosida ilgari surilgan ilmiy muammo echimini aks ettiradi; tadqiqotning evristik potentsiali past - tadqiqot fanda mavjud boigan pedagogik obyektlami o'rganishga qaratilgan, an'anaviy konsepsiya doirasida amalga oshirilgan; yangi natijalarga erishilganlik ehtimoli juda past (tadqiqotchi fanga ma'lum bo'lgan dalillar, qoidalarni deyar'i takrorlayapti).

Evristik daraja - tushunish va qollash darajasida alohida metodologik, mantiqiy, texnologik qobiliyatlar shakllangan; tadqiqotnin,: ilmiy va amaliy dolzarbligi asoslangan; kategorial apparat! mohiyati tarkibiy tuzilmasi aniqlashtiri'gan, lekin mantiqiy xatolarga yo : qo'yilgan; tadqiqotriing metodologik xususiyatlari, mohiyati, xulosalari o'rtasida qat'iy korrelyasiya mavjud emas; gipoteza yuqori evristik potentsialga ega, konseptual yangilik, nostandart yondashuv bilan tasniflanadi; tajribaviy ishning maqsadi asoslangan, lekin uning dasturi texnologik amaliyotga to'liq mos emas; tadqiqot natijalari va xulosalari yangilik va amaliy tavsifga ega; tadqiqotning alohida bosqichlai.. jarayonlarining tartibsiz refleksiya-siga ega, lekin metodologu. refleksiyaning subyektini aks ettirmaydi; variativ intellektual-uslubiy doiraga ega; tadqiqotning yaqqol evristik potentsialga egalishi.

Tadqiqotchilik darajasi - tushunish va qo'llash darajasida tizim; metodologik bilimlar shakllangan, mantiqiy, texnologik, reflectsl qobiliyatlar, alohida metodologik ko'nikmalar shakllangan; tadqiqotning ilmiy va amaliy dolzarbligi asoslangan; kategorial apparati mohiyati tarkibiy tuzilmasi aniqlashtiri'gan, mantiqan to'g'ri; tadqiqotning metodologik xususiyatlari, xulosalari o'rtasida qat'iy korrelyasiya mavjud emas; gipoteza evristik, yangilik, nostandartlik bilan xarakterlanadi, tadqiqot mantiqi metodologik to'g'ri, asoslangan; tajribaviy va eksperimental ishning maqsadga muvofiqligi asoslangan, uning dasturi texnologiklikka zid emas; tadqiqot natijalari yangilik, amaliy va nazariy ahamiyat bilan xarakterlanadi; alohida bosqichlar, tadqiqot jarayonlarining refleksiya-sini amalga oshiradi, lekin metodologik refleksiyaning

subyekti (tashabbuskori) emas; variativ intellektua!- uslubiy repertuar; tadqiqotning yuqori evristik potensialga egaligi.

Integrativ -tushunish va qo'llash darajasida tizimli metodologi? bilimlar shakllangan, mantiqiy, texnologik, refleksiv qobiliyatlar alohida metodologik ko'nikmalar shakllangan; tadqiqotning ilmiy va amaliy dolzarbligi asoslangan; kategorial apparati mohiyati va tarkibi) tuzilmasi aniqlashtiriigan, mantiqan to'g'ri; tadqiqotning metodologik xususiyatlari, xulosalari o'rtasida qat'iy korrelyasiya mavjud emas; gipoteza evristik, yangilik, nostandartlik bilan xarakterlanadi; tadqiqot mantiqi metodologik to'g'ri, asoslangan; tajribaviy yoki eksperimental ishning maqsadga muvofiqligi asoslangan, uning dasturi texnologiklikk;.: zid emas; tadqiqot natijalari yangilik, amaliy va nazariy ahamiyat bilan: xarakterlanadi; alohida bosqichlar, tadqiqot jarayonlarining refleksiyasini amalga oshiradi, lekin metodologik refleksiyaning subyekti (tashabbuskori) emas; variativ intellektual-uslubiy repertuar; tadqiqotning yuqori evristik potensialga egaligi,

Savol va topshiriqlar

1. Ilmiy izlanuvchining metododlogik madaniyaii deganda nima tushiniladi?
2. Ilmiy izlanuvchida metodologik madaniyatni tarkib toptirish darajalariga izoh bering.
3. Ilmiy izlanuvchida metodologik madaniyatni tarkib toptirishning beqaror-empirik darajasini sharhlang.
4. Ilmiy izlanuvchida metodologik madaniyatni tarkib toptirishning tadqiqotchilik darajasini bayon eting.
5. Ilmiy izlanuvchida metodologik madaniyatni tarkib toptirishning evristik darajasini sharhlang

11-mavzu. Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlarini tasniflash muammolari

Reja:

1. Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari tushunchasi.
2. Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari tasnifi va tavsifi.
3. Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlarining imkoniyatlari.

Tayanch tushunchalar: metod, ilmiy-tadqiqot metoslari, tasnif, ilmiy-tadqiqot metodlari tasnifi.

Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari tushunchasi. Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g'oyasi, mazmuni hamda natijalari hisobiga ta'minlanadi. Ijtimoiy va ishlab chiqarish jarayonining keskin rivojlanishi shaxsni har tomonlama kamol toptirish imkonini beruvchi omil hamda pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, jamiyat va shaxs ma'naviyatiga ziyon etkazuvchi holatlarni bartaraf etishni taqozo qiladi. Tarbiya jarayonlarining mohiyatini anglash ularni keng yoki tor doirada o'rganish, mavjud ko'rsatkichlar vositasida ularning sodir bo'lish sabablarini o'rganish, zarur chora-tadbirlarni belgilash ilmiy izlanishlarni tashkil etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Pedagogik izlanishlarning samarali kechishi bir qator obyektiv va subyektiv omillarga bog'liq. Mazkur jarayonda maqsadga muvofiq keluvchi, maqbul. Ayni vaqtda samarali bo'lgan metodlarni tanlay olish ham muhimdir.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, obyektiv va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogiya jarayonining ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish, va bilish usullaridir.

Ayni vaqtda, O'zbekiston Respublikasida pedagogik yo'nalishli olib borilayotgan ilmiy izlanishlar dialektik yondashuvga asoslanadi. Pedagogik hodisa, voqelik va ularning qonuniyatlarini aniqlash; bunday yondashuv pedagogik hodisa va jarayonlarning umumi; aloqasi, ularning izchil, uzluksiz rivojlanishi, bolaning fiziologik rivoji uning psixologik, in-tellektual jihatdan takomilashtirib borishini ta'minlashi, qarama-qarshiliklarning shaxs kamolotini ta'minlashdagi o'zining roli, shuningdek, dialektika kategoriyalarining ahamiyatini e'tirof etadi.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari tasnifi va tavsifi. Ilmiy-tadqiqot metodlari 3 turga bo'linadi: emperik, emperik va nazariy va nazariy. Emperik tadqiqot metodlari.

Emperik tadqiqot metodlari: kuzatish, qiyoslash, hisoblash, o'lchash va eksperiment kiradi.

Kuzatish deb - ma'lum bir obyektning muntazam ravishda bir maqsad yo'lida o'rganish yoki ochish bilan amalga oshiriladigan bilish metodiga aytiladi.

Ilmiy kuzatish quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: obyektning tanlash, maqsad qo'yish, uni tavsiflash, xulosa chiqarish.

Kuzatishda obyektning o'rganish unga aralashuvsiz amalga oshiriladi, bunda faqat obyektning xossasi, o'zgarishlari kuzatiladi va qayd etiladi. Tadqiqot natijalari bizga real mavjud obyektlarning tabiiy xususiyatlari va munosabatlari haqida ma'lumot beradi. Bu natijalar subyektning irodasi, sezgilari va istaklariga bog'liq bo'lmaydi.

Ilmiy kuzatish metodi quyidagi talablarga javob berishi kerak: oldindan ataylab maqsad qo'yish; rejalashtirish; maqsad yo'lida vazifani yo'ltirish, ya'ni obyektning eng ahamiyatli tomonlarini o'rganish; faollik, ya'ni ayni kerakli hodisalarni izlash; muntazamlilik, ya'ni kuzatishni ma'lum bir tizim bo'yicha olib borish.

Ijtimoiy fanlardagi kuzatish metodi o'zining murakkabligi bilan ajralib turadi, chunki bu xolda uning natijasi ko'p miqdorda kuzatuvchining shaxsiga va uning o'rganilayotgan hodisalarga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

Kuzatish natijalari diagrammalar, sxemalar, jadvallar, bayonnomalar, kino va foto xujjatlar sifatida rasmiylashtiriladi.

Qiyoslash metodi bilishning keng tarqalgan metodiga kiradi va "hamma narsa qiyoslanganda bilinadi" tamoyiliga tayanadi. Qiyoslash natijasida bir qancha obyektlar uchun umumiy bo'lgan va faqat o'ziga xos jihatlar aniqlanadi. Qiyoslash qonuniyatlar va qonunlarni bi'ishda bir qadamdir. Qiyoslash umumli bo'lishi uchun ikkita talabga rioya qilish zarur:

1. Qiyoslash uchun ular o'rtasida muayyan obyektiv umumiylik bo'lgan obyektiga tanlanishi kerak.

2. Taqqoslash jarayoni eng ahamiyati belgilar va xossalarni bo'yicha aniqlash oshirilishi zarur.

Qiyoslash asosida olingan natijalar "kattaroq, kichikroq yoki teng" degan javoblar bilan xulosa qilinadi.

Hisoblash deb - tor texnik ma'noda berilgan majmua yoki to'plamdagi bir tipdagi obyektlar sonini aniqlash jarayoniga aytiladi. Hisoblashni amalga oshirish

uchun farqni aniqlash, xar bir diskret obyektни ko‘ra bilish lozim. Hisoblashning natijalari bo‘lib sonlar xisoblanadi. Ular EHM da tahlil qilish uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

O‘lchash deb - ma‘lum bir kattalikni o‘lchov birligidagi etalonga nisbatan raqam sonidagi qiymatini aniqlashdan iborat bo‘lgan fizik jarayonga aytiladi. O‘lchashda quyidagi komponentlarning bo‘lishi talab etiladi: o‘lchash obyekti; etalon; o‘lchov asbobi; O‘lchash metodi.

Qiyoslashdan farqli o‘laroq, o‘lchash bilishning ancha aniq vositasi hisoblanadi. Bunda atrof-borliqdagi obyektlar haqida yuqori aniqlikdagi ma‘lumot olinadi. O‘lchash metodi eksperiment va nazariya orasidagi bevosita bog‘lanishni va ilmiy tadqiqotlarning yuqori darajadagi aniqligi va to‘g‘riligini ta‘minlaydi. O‘lchash xaqidagi fan metrologiya deb ataladi. Hisoblash bilan o‘lchash miqdoriy ma‘lumot o‘shning asosiy metodlaridir. Ularning natijalari sonlardir. Hisoblash nazariy jihatdan xatolarsiz bo‘ladi, aroq, o‘lchash behato boim aydi. O‘lchashning aniqlik darajasi ilmiy tadqiqot darajasini belgilaydi.

Eksperiment deb - aniq belgilangan sharoitda ma‘lum bir xodisani aniq maqsad yo‘lida o‘rganish uchun qo‘yilgan tajribaga aytiladi.

Bunda tadqiqotchiga bo‘layotgan o‘zgarishlarni qadam-baqadam kuzatish, xodisalarga turli vositalar bilan ta‘sir ko‘rsatish, ularni avvalgi sharoitda takrorlash imkoniyati tug‘iladi. Eksperimentda kuzatish, qiyoslash va o‘lchash metodlaridan foydalaniladi. Bunda bir yoki bir nechta omillarni boshqalarga ko‘rsatgan ta‘siri o‘rganiladi. Eksperiment ilmiy jihatdan asoslanishi va uning xatosi aniqlanishi lozim.

Metodologik nuqtai nazardan eksperiment ilmiy-tadqiqotni sust faoliyatdan faol faoliyatga o‘tishini ta‘minlaydi. Eksperimentda obyektни o‘rganish sharoitini o‘zgartirish, uni sof xolda bajarish, qaytarish, hamda soddalashtirilgan, kichiklashtirilgan modellarda o‘rganish mumkin.

Emperik tadqiqot metodlari farazni dalillash uchun asos bo‘lib qolmay, balki yangi ilmiy kashfiyotlar, qonunlar va boshqalarni ochish manbai hisoblanadi. Emperik-nazariy tadqiqot metodlari. Ushbu metodlarga tahlil, sintez, induksiya, deduksiya, modellashtirish metodlari kiradi. Tahlil metodida tadqiqot obyekti fikran yoki jisman tarkibiy qismlarga ajratib o‘rganiladi. Bunda obyektning ayrim tomonlarining mohiyati ularning bog‘liqligi va o‘zaro ta‘siri asosida o‘rganiladi.

Sintez esa - obyektни yaxlit, bir butun sifatida qismlarining birligi va o‘zaro bog‘liqligi asosida o‘rganadi, Sintez tahlil qilingandan keyin murakkab tuzimlarni o‘rganishda qo‘llaniladi.

Tahlil va sintez bir-biriga bog‘liq metodlaridir, ular bir-birini to‘ldiradi. Tahlil va sintezning emperik, gumanitar-nazariy va tuzilmaligenetik metodlari mavjud.

Emperik tahlil va sintez obyektlar bilan yuzaki tanishishga yordam beradi. Bunda obyektning ayrim qismlari ajratiladi, uining xususiyatlari aniqlanadi, oddiy o‘lchashlar va umumiy yuzasidagi narsalar qayd qilinadi. Bu metod tadqiqot obyektini o‘rganishga imkon beradi, lekin, uning mohiyatini ochib berishga kamlik qiladi. Obyektning mohiyatini o‘rganish uchun gumanitar-nazariy tahlil va sintez ishlatiladi. Obyektning mohiyatiga chuqurroq kirib borishda esa tuzilmaviy-genetik tahlil va sintez qo‘l keladi. Bunda tadqiqot obyektini mohiyatining barcha tomonlariga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy va eng muxim metodlar ajratiladi. Deduksiya va induksiya tadqiqot obyektini o‘rganishda va mantiqiy xulosalar chiqarishda o‘ziga xos tahlil va sintez xisoblanadi.

Deduksiya umumiydan xususiya bo‘lgan mantiqiy xulosalarga asoslanadi. U matematika va mexanikaning qonunlarini yaratishda qo‘llaniladi. Induksiya deduksiyaga qarama-qarshi bo‘lib, mantiqiy xulosalar xususiya umumiyga tomon amalga oshiriladi. Bu ikki metodlar ham bir-biri bilan bog‘liq va bir-birini to‘ldiradi. Induksiya taxminiy bilimlar beradi, deduksiya esa, yangi, aniq va to‘g‘ri bilimlarni egallashga zamin yaratadi.

Modellashtirish metodida tadqiqot obyektining asosiy xossalari sun‘iy sistema, ya’ni modelda o‘rganiladi. Model obyekt bilan ko‘p jihatdan o‘xshash bo‘ladi, ular orasida deyarli farq bo‘lmaydi.

Modellashtirishning tuzilmasi quyidagichadir: masalaning qo‘yilishi: modellashtirishni yaratish va tanlash; modellashtirishni o‘rganish; model bo‘yicha olingan bilimlarni originalga ko‘chirish.

Gepotetik metod - gipotezani ishlab chiqishga asoslanadi. U amaliy fanlar uchun asosiy metod xisoblanadi, ilmiy eksperimentda qo‘llaniladi.

Tarixiy metod - obyektning tug‘ilishini, shakllanishi va rivojlanishini xronologik ketma-ketlikda o‘rganishga asoslangan. Texnik soxalarda kam qo‘llaniladi.

Idéallashtirish deb - amaliy jihatdan mavjud bo‘la olmaydigan obyektlarni fikran hayolda qurish jarayoniga aytiladi. Uning maqsadi real obyektlarni ularga tegishli bo‘lgan xossalardan xayolan maxrum qilish va gipotetik xossalarni bilan to‘ldirishdir. Har qanday ideallashtirish faqat ma’lum bir chegarada amalga oshirilishi mumkin.

Nazariy tadqiqot metodlar. Nazariy tadqiqot metodlariga umumlashtirish, aksiomatik va abstraksiyalash metodlari kiradi.

Umumlashtirish deb umumiy holatni shakllanishi va obyektlar majmuasidagi eng ahamiyatli munosabatlarni aniqlash metodiga aytiladi. Umumlashtirish yangi ilmiy tushurichalami hosil bo'lishi va yangi qonun va nazariyalarni shakllanishi uchun vosita hisoblanadi.

Aksiomatik metod - aksiomalarga, ya'ni isbotsiz qabul qilingan muqarrar holatlarga asoslanadi. Unda nazariya, deduksiyadan foydalanilgan holda mantiqiy isbotlar yordamida yaratiladi. Bu ilmiy bilimlarni tashkil etilishi va bir tizimga keltirilishidagi eng talabchan va aniq metoddir. U ko'proq nazariy fanlarni rivojlanishda ishlatiladi.

Abstraksiyalash metodi- obyektning ahamiyatsiz xossalardan uzoqlashtirib, tadqiqodchini qiziqtiruvchi ba'zi bir tomonlarini ajratib olishga asoslanadi. Abstraksiyalash metodi ikki bosqichga bo'linadi. Birinchi bosqichda e'tiborga olinmasa ham bo'ladigan omillar aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda obyektning xossalarga uncha boy bo'lmagan soddalashtirilgan model bilan almashtiriladi.

Abstraktlashtirish sezishdan xayoliy obrazga o'tishdagi bilish jarayonining muhim bosqichidir.

Formatlashtirish - u obyektning biror -bir sun'iy tilning belgisi shaklida tasvirlash orqali o'rgatishga imkon beradi. Ushbu metod muammoni umumiy holda echish imkonini beradi. Bunda obyektning e'tiborli tomonlari matematik termin va tenglamalar bilan ifodalanadi. Keyin ular bilan qoidalar yordamida amallar bajariladi.

Zamonaviy sharoitda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlarni olib borishda quyidagi metodlardan foydalanilmoqda:

1. Pedagogik kuzatish metodi,
2. Suhbat metodi.
3. Anketa metodi.
4. Intervyu metodi.
5. Ta'lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish metodi.
6. Test metodi.
7. Pedagogik tahlil metodi.
8. Bolalar ijodini o'rganish metodi.
9. Pedagogik tajriba metodi.
10. Matematik-statistik metod.

Savol va topshiriqlar

1. Ilmiy-tadqiqot metodlari deganda nima tushuniladi?

2. Ilmiy-tadqiqot metodlarining ahamiyatini tushuntirib bering.
3. Ilmiy-tadqiqot metodlarini tasniflashga doir qanday yondashuvlar mavjud?
4. Ilmiy-tadqiqot metodlarining imkoniyatlarini izohlang.

12-mavzu. Adabiyotlar va arxiv materiallarini o'rganish, kuzatish, suhbat, so'rov, test, eksperiment– empirik tadqiqot metodlari sifatida

Reja:

1. Ilmiy-pedagogik bilimlarning manbalari: birlamchi manbalar, arxiv hujjatlari, dissertatsiya, avtoreferat, maqola va tezislar. Ilmiy pedagogik adabiyatlarni tahlil etish usullari: adabiyotlar ro'yxatini tuzish, konspektlashtirish, tezis yozish, sitatalash, annotatsiya yozish, taqrizlash.
2. Kuzatish – asosiy ilmiy tadqiqot metodlaridan biri sifatida. Kuzatishning turlari. Kuzatishning o'ziga xos xususiyatlari.
3. Tadqiqot metodi sifatida suhbatning muhim xususiyatlari. Suhbat metodini qo'llashga qo'yiladigan metodologik talablar. So'rov metodining asosiy shakllari.
4. Test savollarini tuzish qoidalari. Test metodini qo'llashga qo'yiladigan talablar.
5. Tabiiy eksperiment, laboratoriya eksperimenti, aniqlovchi eksperiment, shakllantiruvchi eksperiment. Eksperimentni amalga oshirish bosqichlari.

Tayanch tushunchalar: ilmiy-pedagogik adabiyotlar, kuzatish, suhbat, so'rov, test, eksperiment.

Adabiyotlar va arxiv materiallarini o'rganish. Ta'lim-tarbiya jarayonining tarixiylik, milliylik va umuminsoniylik qonuniyati pedagogik ilmiy tadqiqotlarning metodologik asosi, yo'riqnomasidir, Faqatgina pedagogik merosni, ta'lim-tarbiya taraqqiyoti tarixini o'rganish emas, pedagogik ilmiy tadqiqotning barcha yo'nalishlari tarixiylik, milliylik va umuminsoniylik qonuniyatiga asoslanadi. Har bir masalaning rivojlanish bosqichlari bo'yicha ilmiy, ommabop adabiyotlarni o'rganmasdan tadqiqotni amalga oshirib bo'lmaydi.

Adabiyotlarni ilmiy tadqiqot mavzusiga doir uch turkumga bo'lish mumkin.

Nazariy metodologik adabiyotlar. Ilmiy tadqiqotning dolzarbligi, ijtimoiy, iqtisodiy zaruriyati, yosh avlodni hayotga, mehnatga, kasbga tayyorlashda ta'lim-tarbiyaning davr talabi, mavjud shart-sharoitga mosligi qonuniyati, mamlakat dasturi, milliy g'oyaga doir adabiyotlarni o'rganishni taqazo etadi.

Ikkinchi turkum ilmiy manba'lar arxiv hujjatlari, fan tarixiga doir adabiyotlardir. Ta'lim-tarbiya tarixi, madaniyatimiz tarixiga doir adabiyotlarning, o'rganilmagan ko'pgina qismi jahonning kutubxonalarida saqlanmoqda. tariximizga doir adabiyotlarning aksariyati olib ketilgan, kuydirilgan, tarixga doir kitob saqlagan xonadonlar qatag'on qilingani ma'lum. Masalan, Meksikalik olimlar Nasafiy, Kasbaviylarning ilmiy merosi mavjudligi, qadimgi Kasbi (bugungi kunda Kasbi qishlog'i) o'rnida ulkan shahar, sakkizta madrasa bo'lgani haqida ommaviy axborotda ma'lumot berdilar. Qolaversa 2014-yil 15-maydagi Samarqandda o'tkazilgan xalqaro konferensiya tarixiy manba'lar yetarli o'rganilmagani e'tirof etildi. Tarixiy adabiyotlarni, manba'larni milliy g'oya tamoyillari asosida pedagogik ilmiy tahlil qilish tadqiqot metodidir. Shuningdek, pedagogik amaliyot ilg'or tajribalarini o'rganish bo'yicha tadqiqot mavzusiga doir maktablarning ta'lim-tarbiya faoliyati haqidagi arxiv hujjatlami o'rganish ilmiy tadqiqot metodlaridan biri. Ta'lim muassasalarining faoliyati haqidagi hujjtlardan mavjud qiyosiy natijalar haqida ilmiy xulosalar chiqariladi.

Uchinchi turkum adabiyotlar: mavzuga doir ilmiy kitoblar, dissertatsiyalar, dissertatsiya avtoreferatlari, ilmiy to'plamlardagi maqola va tezislar, jumallar, ilmiy axborotnomalardir. Bugungi globallasuv sharoitida internetda aksariyat adabiyotlar bo'yicha axborotlar berib borilmoqda. Adabiyotlarni o'rganish va undan samarali xuiasalar chiqarish ilmiy tadqiqotchidan izchil izlanishni talab etadi.

Dastlab adabiyotlar ro'yxati tuziladi, asosiy nazariy manbaalar aniqlanadi. Adabiyotlarni o'rganish bo'yicha konspekt, tezis, annotatsiya tuziladi. Maqsadga muvofiq sitatalar yozib olinadi. Sitatalar olganda adabiyotlarning aynan muallifning nomi, nashriyoti, necha sahifaligi va qaysi bobdan olingani ko'rsatiladi. Agar internetdan olingan bo'lsa, manba' va uning sayti aniqlanadi. Demak, adabiyotlar va arxiv xujjatlarining manbalarini maqsadli o'rganish ilmiy pedagogik tadqiqotning samaradorlik shartidir.

Konspektlarni tuzish - materiallarni o'rganishning yagona usulidir. Ammo katta ahamiyatga ega bo'lgan konspekt turlari ham mavjud. Bu kitob materialining haqiqiy konspektidir. Ular tadqiqotchiga sitatalardan ko'ra ko'proq foyda beradi.

Konspektlashtirishning asosiy metodlariga quyidagilar kiradi:

Qoida (tezis) - muallif tomonidan isbotlanadigan yoki inkor etiladigan asosiy fikrlar, g'oya va qonunlarning majmuidir. Qoidalar ichida haqiqiy materiallar bo'lishi shart emas, lekin har bir qoidadan so'ng varoqning pastki chet qismida kitobda keltirilayotgan omillarning qisqa ro'yxati bo'lishi zarur.

Cpizma (model) - minimal darajada ishlatilgan so'zlar vositasida berilgan muallifning fikri, g'oyalari tasnifi va isbotidir.

Lug'at - mazkur kitobdagi atama va tushunchalardir. Qoida hamda sxemalardan farqli ravishda terminlarning lug'atini kitobni o'qib bo'lgandan so'ng emas, o'qish mobaynida tuzish kerak, chunki ular materialni o'zlashtirishda foydalanishga kerak bo'ladi. Barcha yangi so'zlar, terminlar, tushunchalar yozilgan bunday lug'at o'qish mobaynida xato qilishdan hamda to'xtalishlardan saqlaydi.

Jadval va diagrammalar - raqamlarni tahlil qilishda o'qib bosib boimaydigan qo'llanma hisoblanib, mazkur kitob materiallari asosida tuzilgan bo'ladi, shu bilan birga ular muallif tomonidan keltirilgan turli ma'lumotlarni eslab qolish imkonini oshiradi. Iqtiboslar - shaxsiy ish, maqola, doklادلarni tuzishda boshqa yozish turlaridan farqli o'laroq ma'lumotnoma hamda bibliografik material sifatiga ega bo'lgan tushunchadir.

Iqtiboslarni aniq, to'liq, qo'shtimoq ichiga olib yozish kerak, shuningdek kitobning muallifi, qaysi bo'lim, nashriyotnoma, kitob chiqqan joyi, yili hamda betlari ko'rsatilishi zarur.

Pedagogik kuzatish metodi. Uni qo'llash jarayonida, ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holat aniqlanadi, tajriba avval va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'ladi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, o'quvchi shaxsini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Pedagogik kuzatuvni tashkil etishda xatoga yo'l qo'ymaslik muhimdir. Buning uchun tadqiqotchidan quyidagilar talab etiladi:

- 1) kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik;
- 2) kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish;
- 3) kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish;

4)har bir holatning mohiyatini sinchiklab o‘rganish;

5)xulosa chiqarishga shoshilmaslik.

Pedagogik tadqiqotning asosiy yo‘llari, usullaridan biri kuzatish metodidir. Kuzatish ilmiy tadqiqot metodi aniq maqsadga qaratilgan, reja asosida pedagogik voqeylikni, jarayonni mohiyatini, qonuniyatlarini aniqlash yo‘llari, usullaridir. Oddiy kuzatishdan ilmiy tadqiqot kuzatishi quyidagi xususitlari bilan farq qiladi.

1. Ilmiy kuzatish aniq maqsadga qaratilgan ma’lum g‘oya, ilmiy faraz asosida tashkil etiladi. Masalan, u yoki bu ijtimoiy guruhda mafkuraviy immunitetni shakllanganlik holatini aniqlash, o‘tkazilgan tajriba natijalarini baholash, tarbiyaviy tadbirlarni ta’sir imkoniyatlarini aniqlash, ilmiy faraz isbotini aniqlash bo‘lishi mumkin.

2. Ilmiy kuzatishni reja asosida tizimli tashkil etilishi. Tadqiqotchi qo‘ygan maqsadi bo‘yicha kuzatish dasturini tuzadi, vaqtni belgilaydi, kuzatish vositalarini aniqlaydi, natijalarni umumlashtiradi. Kuzatish metodidan samarali foydalanish uchun tadqiqotchi amaliy faraz, dalil mezon va olinadigan natija bir biriga mosligiga e’tibor berishi zarur.

3. Obyektivlik ilmiy kuzatish metodining asosiy tamoyilidir. Voqeylik hodisalarni bor holatini yozib borish, texnika vositalari: magnitafon, ko‘rsatuv vositalaridan foydalanish takroran kuzatish imkonini beradi. Ilmiy kuzatishning o‘ziga xos xususiyati tabiiy muayan pedagogik jarayonni xolisona tahlil etishda. Chunki, pedagogik kuzatishni tashkil etishda subyektiv holatlar uchrashi mumkin. Subyektivlikka, pedagogik voqe’likni hohish istak asosida tahlil etish, xulosani ilmiy qiymatini tushiradi. Fanda kuzatish metodining bir necha usullari mavjud. Pedagogik ilmiy tadqiqotda kuzatish obyekti uzluksiz ta’lim-tarbiya jarayoni, yoshlar, pedagoglar, ota onalar faoliyati, muayyan pedagogik vaziyatlardir. Masalan, kuzatish obyektining mavjud vaziyatda holati:

- vaziyatdagi holatning asosiy sababi psixik voqe’lik;

- kuzatish obyektining jamoada tutgan o‘rni, jamoaga munosabati;

- so‘z va amaliy faoliyatning bog‘liqligi;

-ma’naviy-axloqiy, estetik, emotsional darajasi;

- nutqi, mimikasi, o‘zini tutish xususiyati, ulami boshqa vaziyatdagi holati kabilar hisobga olinadi.

Kuzatishda mavjud holat, voqe’lik tezda yozib borilishi shart, ayrim qirralari, dalillar vaqtida yozib borilmasa yoddan ko‘tarilishi mumkin.

Avvalo, ilmiy pedagogik kuzatishda o‘rganayotgan obyektning qo‘yilgan maqsad bo‘yicha mavjud sharoitda ichki holati, faoliyati; ikkinchidan, ichki va

tashqi holatining uyg'unligi, faoliyatda namoyon bo'lishi; Uchinchidan, faoliyatni izchilligi, uzviy holati aniqlanadi.

Ilmiy kuzatish bevosita va bilvosita tashkil etilishi mumkin. Bevosita kuzatishda ilmiy izlanuvchi o'zi amalga oshiradi, har xil vaziyatda izchil kuzatish natijasini yozib boradi. Bilvosita ilmiy tadqiqotda yordamchilarning qatnashishi, mutaxassislar ishtiroki ularni tadqiqot maqsadini xabardorligi muhimdir. Tadqiqotda hamkasblar, talabalar, maktabdan tashqari ta'lim muassasasi xodimlari qatnashishi mumkin. Shuningdek, o'z-o'zini kuzatish, yuqori sinf o'quvchilari o'rtamoxsus ta'lim, oliy o'quv yurti talabalari orqali tadqiqot maqsadiga ko'ra amalga oshiriladi.

Pedagogik ilmiy tadqiqot faraziga ko'ra ilmiy kuzatish ochiq va yopiq shaklda olib borilishi mumkin. Ko'pgina hollarda ochiq kuzatishda tadqiqot maqsadi aniqlanganda tashqi kuzatishda obyektiv holat o'zgarishi mumkin. Pedagogik ilmiy kuzatish qisqa va uzoq muddatli bo'lishi mumkin. Qisqa muddatli ma'lum soatda, daqiqalarda o'tkazilishi mumkin, tadqiqot maqsadida tezkorlik, ayrim holatlarda qo'llaniladi. Uzoq muddatli ilmiy kuzatish bir necha yilgacha bo'lish, ijtimoiy munosabatlar rivojini aniqlashda, kompleks muammolarni aniqlashda qo'llaniladi. Bunday kuzatishni voqe'likning sababini aniqlash, prognozlash, o'zlashtirishni yaxshilash masalalarida qo'llaniladi.

Ilmiy kuzatish metodi eng ko'p qo'llaniladigan va murakkab metoddir. Shuning uchun o'tkazishga alohida tayyorgarlik ko'rish, iloji boricha oldindan mashq qilib ma'lum ko'nikmaga ega bo'lish zarur. Ya'ni, aniq reja asosida tashkil etish, konsepsiya, ilmiy faraz, tadqiqotchining fikriy tajribasi o'qituvchi va o'quvchilar munosabati hisobga olinadi. Kuzatish jarayonida dalil aniq qayt etilishi, ishtirokchilar va vaqti aniq ko'rsatilishi shart. Kuzatish natijalarini tahlil etish, qiyoslash, umumlashtirish tadqiqotchiga aniq xulosa qilish imkoniyatini beradi.

Suhbat metodi. Bu metod pedagogik kuzatish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, muammoning echimini topishga imkon beruvchi pedagogik shartsharoitlarni yaratish, tajribasiz ishlar subyektlari imkoniyatlarini muammo echimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat maqsadga muvofiq holda individual, guruhli harada ommaviy shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to'lato'kis namoyon bilishga erishish muhimdir. Uning samarali bo'lishi uchun quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1) maqsaddan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollar-ning mazmuni aniqlash hamda savollar o'rtasidagi mantiqiylik va izchil-likni ta'minlash;

2) suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;

3) suhbat ishtirokchilarining soni xususida ma'lum to'xtamga kelish;

4) suhbatdosh to'g'risida avvaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;

5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo'lish;

6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun sharoit yaratish;

7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish; 8) olingan ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

Anketa metodi (fransuzcha - tekshirish). Ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, ko'p hollarda, yozma ravishda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa savollari quyidagicha bo'ladi:

1) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);

2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniharli», «salbiy» va hokazo tarzdagi javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

Anketa metodini qo'llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur. Ular quyidagilardir:

1) anketa savollari tadqiq etilayotgan muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;

2) anketa savollari yirik hajmli va noaniq bo'lmasligi kerak;

3) anketa savollari o'quvchilarning dunyoqarashi, yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;

4) anketa savollari respondentlar tomonidan to'la javoblar berilishini ta'minlovchi vaqtni kafolatlay olishi zarur;

5) anketa o'quvchilarning pedagogik va psixologik tavsifnomalarini tuzish manbaiga aylantirib yuborilmasligi zarur;

6) anketa javoblari muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

Anketa metodi ijtimoiy so'rov shaklida sotsiologiya, psixologiyada ham qo'llaniladi. Pedagogik tadqiqotda ta'lim-tarbiya jarayonining ichki

qonuniyatlarini aniqlash, ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish tamoyillarini, yo'llarini, shakllarini ishlab chiqishda anketa-so'rov metodi muhim o'rin tutadi. Pedagogik faoliyatni o'rganish bo'yicha 1899-yilda ilg'or mamlakatlarda 600 o'qituvchi, 1911-yilda 14 ming o'qituvchida so'rovnoma o'tkazilgani ushbu metodning tarixiyligidan dalolat beradi.

Anketa (fransuzcha surishtirish, tergov) ma'lumotlar olish uchun to'ldirilgan varaqa pedagogik ilmiy tadqiqotning muhim metodlaridan biridir. Pedagogik ilmiy tadqiqotning dastlab ishchi ilmiy farazi, rejasi tuzilgandan keyin anketa so'rovnoma ishlab chiqiladi. So'rovnomada avvalo, axborot olishdan boshlanadi, keyin anketa tuziladi. "Intervyu" inglizcha uchrashuv, ikkinchi ma'noda: xabar intervyu va mulohazali intervyu bir yoki bir necha shaxs bilan muhim masala yuzasidan suhbat. Demak, anketa so'rovnomada avvalo tadqiqot obyekti bilan mulohaza, suhbat o'tkazish o'rganilgan muammoga shaxsni yoki ijtimoiy guruhni munosabatini aniqlash mumkin. Suhbatlar umumiy shaklda ham tashkil etilishi, qisqa va batafsil suhbat orqali ijtimoiy guruh yoki shaxsning holati aniqlanadi. Belgilangan mavzuda suhbatda maqsadga muvofiq mulohaza yuritish, tadqiqot obyekti hamkorlikka yo'naltirish mumkin. Shuni e'tiborga olish lozimki, suhbatda ham anketada ham savollar, ochiq, yopiq, yarim ochiq ma'noda mazmunda bo'ladi.

Anketa metodini qollashda mavjud sharoitda uning qulayligi, imkoniyati hisobga olinadi. Muammoning o'rganilganlik darajasini aniqlash izlanuvchiga o'z tadqiqot yo'nalishini belgilashda anketa metodi samarali bo'ladi. Ya'ni, tadqiqot muammosiga doir maqsad, vazifalar bo'yicha anketalarning aniqligi, muhim qirralarni qamrab olingan ilmiy izlanish natijasini kafolatlaydi.

Anketa savollarini tuzishda tadqiqotchidan metodologik madaniyat talab etiladi. Savollarni mantiqan pedagogik qoidalarga, mavjud shart - sharoitga, o'rganilayotgan muammoga, ilmiy farazga inosligi; savollarda qisqa mantiq qoidalarining hisobga olinganligi; savollarni hamma uchun tushunarli bo'lishi; savollarga javoblar ifodalanganligi; ochiq savollarda javob beruvchi fikrini o'zi ifodalashga yo'naltirilganlik; yopiq savollarga alternativ "ha" "yo'q" javoblarida muammoning asosiy mohiyatini ifodalanishi kabilar.

O'quvchilar o'rtasida o'tkaziladigan anketa so'rovnomada savollar soni 8,10 tadan oshmasligi, o'rta maxsus vakasb-xunar ta'limi talabalari uchun mustaqil fikrni ifodalashga yo'laydigan savollar bo'lishi mumkin. O'quvchilar o'rtasida o'tkaziladigan anketa so'rovnomada avvalo 5,6 nafar o'quvchida o'tkazib sinash

mumkin. Agar 6-sinf o'quvchilarida o'tkazilgan anketa savollariga javoblar qiyinlik qilsa tadqiqotchi o'z javobi shaklini tavsiya qilishi mumkin. Masalan:

1. Sizing fikringizcha haqiqiy do'stlik nimada? Ikkita eng muhim fazilatning ostiga chizing.

Do'stona hamkorlik, og'ir sharoitda o'rtog'ini qo'llash.

Bir birini tushunish, hamfikrlilik.

Ishonch va ochiq ko'ngillik.

Haqiqatni o'rtog'iga ochiq ayta olish, talabchanlik.

Sadoqat va olijanoblik.

3. Sizing sinfingiz o'quvchilari o'rtasida do'stlikka nima to'siqlik? Eng muhim illatlar ostiga uch chiziq, ikkinchi darajaliga ikki chiziq, uchinchi darajali illatga bir chiziq qo'ying.

- hasad raqobat, o'zini ustun qo'yishga intilish;

- aldash, yolg'onchilik, bir biriga ishonmaslik;

- faqat o'zi haqida o'ylash;

- bir-birimizni yaxshi bilmaymiz;

- umumiy maqsadimiz yo'q.

Anketa metodi tajriba-sinov ishlarini tashkil etishda yordamchi vosita hisoblanadi. Dastlabki anketa so'rovnomada muammoni obyektiv holatini aniqlash imkoniyati yaratilsa, eksperimentdan keyin o'tkaziladigan anketa so'rovnomada tajriba natijalarini baholashga sharoit yaratiladi.

Anketa so'rovnoma tuzishga qo'yiladigan talablar:

1. Avvalo tadqiqot obyekti, predmeti o'rganayotgan jarayon tarkibini, mezonini aniqlash, kuzatish orqali erishiladigan daraja; maxsus tashkil etiladigan vaziyatda voqelik; anketa so'rovnomadan kutilgan natija. Anketa so'rovnomaga jalb etiladiganlar miqdori, soni, ijtimoiy holati jinsi, yoshi, ma'lumoti, moddiy ta'minoti, yashaydigan manzili: shahar, qishloq, ko'cha va hokozo ko'rsatilishi, anketa o'tkazishga sarf qilinadigan vaqt belgilanishi lozim. Shuningdek, anketa o'tkazish vositalari, jihozi, sharoiti, holati, tipik oila, bola, shaxs turmush tarzi hisobga olinishi;

2. Anketa tadqiqot mazmuni, tarkibi bilan bog'liqligi, savollarga obyektiv javob olish, masalan, Seni matematika darsiga munosabating? Masalasi "Sevgan faningni ayt?", "Sening sevimli o'qituvching?", "Seni sevgan mashg'uloting? savollarida tekshirib ko'rish mumkin. Ma'lumot olish metodikasini yaratish, qanday sharoitda anketa o'tkaziladi, ma'urnotlar qanday olinadi kabilar.

3. Anketa tuzishda javoblarni matematik tahlil qilish, umumlashtirish, matematik statistika va sotsiometriyaga mosligiga erishish; obyektiv javob olish uchun so‘rovnomalar o‘tkazilayotganlar shaxsiga hurmat ifodasi “Sizdan iltimos”, “Marhamat javob bering”, “Sizning fikringiz qanday” va hokozo iltifotli, samimiy murojat aks etishi maqsadga muvofiq. Savollar hammaga tushunarli bo‘lishi, savollarda mantiqiy izchillik, savollarni so‘rovnoma o‘tkaziluvchilar izzat nafsiga tegmaslik kabilar.

4. Anketa oldindan tayyorlanishi, ko‘p nusxada chop etilishi yoki doskada yozilishi.

5. Anketa so‘rovnomaga qancha ko‘p jalb qilinsa shuncha ishonchli javob olish mumkin. Faqat tipik sotsial xususiyatlarni hisobga olish maqsadga muvofiq.

6. Anketa tashkil etishda so‘rovnoma o‘tkazilayotganlar ijodiy munosabati, qiziqishi, kutilayotgan javob mohiyati aniqligi. O‘quvchilar o‘rtasida o‘tkazilayotgan anketa savollarga javob variantlari ko‘rsatilishi mumkin.

Anketa metodi pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari bilan uzviy bog‘liq, bir-birini to‘ldiradi, ta‘lim-tarbiya jarayonlarining qonuniyatlarini aniqlashga, istiqbolini belgilashda muhim o‘rin tutadi.

Intervyu metodi respondent tomonidan tadqiq etilayotgan muammoning u yoki bu jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabat bildirili-shini ta‘minlaydi. Intervyu respondent e‘tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o‘tkaziladi. Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Ta‘lim muassasasi hujjatlarni tahlil qilish metodi. Pedagogik hodisa va dalillarni tekshirish maqsadida ta‘lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi ma‘lumotlarni tekshirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur metod O‘zbekiston Respublikasining «Ta‘lim to‘g‘risida»gi qonuni hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarining ta‘lim muassasalarini amaliyotidagi bajarilish holatini o‘rganish, bu boradagi faollilik darajasi, erishilgan yutuq hamda yo‘l qo‘vilgan kamchiliklarni aniqlash, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish va ta‘lim muassasasi pedagogik tajribasini oshirish maqsadida qo‘llaniladi.

Ta‘lim muassasasi faoliyati mohiyatini yorituvchi hujjatlar quyidagi-iardan iborat: O‘quv mashg‘ulotlarining jadvali, o‘quv dasturi. guruh (yoki sinf) jurnallari, o‘quvchilarning shaxsiy varaqalari, buyruqlar, Pedagogik Kengash yig‘ilishi bayonnomalari yozilgan daftar, Pedagogik Kengash qarorlari, ta‘lim muassasasi smetasi hamda pasporti, tarbiyaviy ishlar rejasi, o‘quv-tarbiya ishlarini tashkil etish borasidagi hisobotlar. ta‘lim muassasasi jihozlari (o‘quv

partalari, stol stullar, yumshoq mebillar va hokazolar) qayd etilgan daftar va hokazolar. Mazkur metod muayyan yo'nalishlarda o'quv-tarbiya ishlari samaradorli-gi darajasi, o'quvchilarda hosil bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi, ilg'or pedagogik tajribalar mazmunini o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Test metodi. Ushbu metod respondentlar tomonidan muayyan fan sohasi yoki faoliyat (shu jumladan, kasbiy faoliyat) bo'yicha o'zlashtirilgan nazariy bilim va amaliy ko'nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test o'z mohiyatiga ko'ra quyidagi savollardan iborat:

2) ochiq turdagi savollar (respondentlarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);

2) yopiq turdagi savollar (respondentlar «ha», «yo'q», «qisman» yoki «ijobiy», «qoniqarli», «salbiy» va hokazo tarzdagi javob variantlarini tanlash orqali savollarga javob beradilar).

3) to'g'ri javob variantlari qayd etilgan savollar (respondentlar o'z yondashuvlariga ko'ra to'g'ri deb topgan javob variantini belgilaydilar).

Test metodini qo'llashda aniqlanishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalami turkum asosida berilishiga e'tibor berish maqsadga muvofiq-dir. Ushbu metodning afzalligi respondentlar javoblarini aniq mezonlar bo'yicha tahlil etish imkoniyati mavjudligi hamda vaqtning tejalishi bilan tavsiflanadi, Biroq, metod ayrim kamchi-likdan ham holi emas. Chunonchi, aksariyat holatlarda javoblar yozma ravishda olinadi, shuningdek, respondent taklif etilayotgan javob variantlardan birini tanlashi zarur. Shu bois respondent o'z fikrini batafsil ifoda etish imkoniyatiga ega emas.

Test metodi pedagogik tadqiqotda sotsiometrik va kvalametric metodlar bilan bog'liq biri ikkinchisini todiradi. Sotsiometriya (yunoncha ijtimoiy o'lchov) ijtimoiy darajaning o'lchovi, mezoni ma'nosida ishlatiladi. Pedagogik tadqiqotda o'quvchi va o'qituvchi oilada o'zaro munosabatlarni barkamol shaxsni shakllantirishdagi imkoniyatlarini aniqlashda mavjud holatni, tajriba natijalarini aniqlashda test metodidan foydalaniladi. Sotsiometriya pedagogik ilmiy tadqiqot metodida munosabatlarni baholash orqali pedagogik, psixologik qonuniyatlar yoki qonuniyatlarni buzilishi, ilg'or tajribalar aniqlanadi. Sotsiometriyada anketa metodi va test metodidan foydalaniladi. Buni o'ziga xosligi ijtimoiy munosabatlarning mohiyati, mazmuni, mezoni, ijtimoiy, iqtisodiy qonun, qoidalar bilan beigilanadi. Jamiyatni insonparvarlashtirish, demokratlashtirish va pedagogikalashtirish bir-biri bilan bog'liqdir. Sotsiometriya pedagogik ilmiy

tadqiqot metodi avvalo, ijtimoiy qonunlar va “inson, insoniylik, insoniyat” uchlik uygʻunligi asosida tashkil etiladi.

Test metodi kvalametric pedagogik ilmiy tadqiqot metodi bilan bogʻliq. Maʼlumki, kasb tarbiyasi, kasbshunoslik, professiogramma pedagogikaning asosiy predmetidir.

Kvalametriya (kvala - “mutaxassislik” metriya - :oʻlchov”) kasbga layoqat, kasb fazilatlarini, mahorat mezonini oʻlchash, baholashdir. Kasbshunoslik muammolarining tadqiqotda kvalametric testlardan foydalaniladi Buning uchun tadqiqot muammosi boʻyicha mezon aniqlanadi, tajriba natijalarini aniqlashda kvalametric testlar qoʻllanilishi samaradorlik ommiidir.

Taʼlim-tarbiya jarayonini testlashtirish, uzluksiz taʼlim, mutaxassislar tayyorlash, ularning kasbiy malakasini baholashda testlardan foydalanish keng ommalashgan. Pedagogik ilmiy tadqiqotda test metodini qoʻllash oʻziga xos xususiyatga ega.

Pedagogik tahlil metodi. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qoʻllashdan koʻzlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik hamda pedagogik yoʻnalishlarda oʻrganilganlik darajasini aniqlashdan iborat boʻlib, tadqiqotchi ilgari surayotgan gʻoyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi.

Bolalar ijodini oʻrganish metodi. Mazkur metod oʻquvchilarning muayyan yoʻnalishlardagi layoqati, qobiliyati, shuningdek, maʼlum fan soha-lari boʻyicha bilim, koʻnikma va malakalari darajasini aniqlash maqsadida qoʻllaniladi. Uni qoʻllashda oʻquvchilarning ijodiy ishlari - kundaliklari, insholari, yozma ishlari, referatlari, hisobotlari muhim vosita boʻlib xizmat qiladi. Metodning afzailigi shundaki, u maʼlum oʻquvchiga xos bolgan individual imkoniyatni koʻra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Bolalar ijodini oʻrganishning quyidagi shakllari mavjud:

- 1) fan olimpiadalari;
- 2) turli mavzulardagi tanlovlar;
- 3) maktab koʻrgazmalari;
- 4) festivallar;
- 5) musobaqalar.

Pedagogik tajriba (eksperiment - lotincha «sinab koʻrish», «tajriba qilib koʻrish») metodi. Pedagogik tajriba metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini oʻrganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, ilgari surilayotgan tavsiyalarning amaliyotda oʻz

in'ikosiga ega bo'la olishi hamda samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Muayyan muammo echimini topishga yo'naltirilgan pedagogik tajriba ma'lum doirada, soni aniq belgilangan respondentlar ishtirokida amalga oshiriladi. Mazkur metoddan foydalanish tadqiqotchi tomonidan ilgari surilayotgan maxsus metodikaning samaradorligini aniqlay hamda unga baho bera olishi zarur.

Eksperimental tadqiqotlar yangi ilmiy bilimlar olishning asosiy usullaridan biridir.

Eksperiment o'tkazishdan bosh maqsad nazariy qoidalarni tekshirish ya'ni ishchi gipotezani tasdiqlash hamda ilmiy tadqiqot mavzusini yanada kengroq va chuqurroq o'rganishdir. Eksperimentlar tabiiy va sun'iy bo'lishi mumkin. Tabiiy eksperimentlar ishlab chiqarish, turmush va h.k.larda ijtimoiy hodisalarni o'rganish maqsadida o'tkaziladi. Sun'iy eksperimentlar esa texnika va boshqa fanlarda keng qo'llaniladi.

O'rganilayotgan obyekt yoki jarayon modelining xususiyatiga, eksperimentlarni tanlash va o'tkazishga bogliq holda ular laboratoriya va ishlab chiqarish turiga bo'linadi. Laboratoriya eksperimentlari maxsus modellashtiruvchi qurilma va stendlarda namunaviy asboblardan va tegishli apparatlar yordamida o'tkaziladi. Ular xarajatni kam qilgan holda qimmatli ilmiy axborotni olish imkonini beradi. Ammo, eksperimental tadqiqotlarning bunday turi hamma vaqt ham jarayon yoki obyekt haqidagi ma'lumotlarni to'liq aks ettira olmaydi. Ishlab chiqarish eksperimentlari atrof muhitdagi turli tasodifiy omillarni hisobga oigan holda, mavjud sharoitlarda o'tkaziladi. Ular laboratoriya eksperimentlariga qaraganda murakkab bo'lib, tajribalar naturalarda (real jarayon yoki obyektlarda) olib borilganligi uchun hajmdor hisoblanadi, shu sababdan o'tkazishdan avval puxta fikrlash va rejalashtirishni talab etadi.

Ekspluatatsiya qilinadigan obyektning turli dala sinovlari ham ishlab chiqarish eksperimentlariga kiradi.

Tegishli metodika va shakl bo'yicha tashkilotlar, muassasalar yoki korxonalaridan tadqiqotchi bo'lgan u yoki bu masala bo'yicha materiallar to'plash ham ishlab chiqarish eksperimentlarining birturi hisoblanadi.

Eksperimental tadqiqotlarni samarali o'tkazish uchun eksperiment metodologiyasi ishlab chiqiladi. U quyidagi asosiy bosqichlarni o'z ichiga oladi:

eksperimentni reja-dasturini ishlab chiqish;

o'lchamlarni baholash va eksperiment o'tkazish vositalarini tanlash; eksperimentni o'tkazish;

eksperiment natijasida olingan ma'lumotlarni ishlab chiqish va tahlil qilish.

Eksperimentning reja dasturi. Eksperimentning reja-dasturiekperimental tadqiqotlarning metodologik asosidir.

Reja-dastur quyidagilami o'z ichiga oladi: tadqiqot mavzularining ro'yxati va ishchi gipotezaning mazmuni; eksperiment metodikasi va uni bajarish uchun zarur materiallar, asboblari, qurilmalar va h.k.lar ro'yxati; bajaruvchilar ro'yxati va ularning kalendar ish rejasi; eksperimentni bajarish uchun harajatlar ro'yxati.

Eksperiment metodikasi deb metodlar, eksperimental tadqiqotlarni maqsadga muvofiq bajarish usullarining majmuiga aytiladi. Umumiy tarzda u o'z ichiga quyidagilami oladi: eksperimentning maqsad va vazifasini; omillarni tanlash va ularning o'zgarish darajasini; vositalar va o'lchashlar intervalini asoslashni; eksperimentning mohiyati va tartibining bayonini; eksperiment natijalarini ishlab chiqish va tahlil qilish usullarini asoslashni.

Eksperimentning maqsad va vazifasi ishchi gipoteza va tegishli nazariy ishlanmani tahlil qilish asosida aniqlanadi. Vazifa aniq bo'lishi, ularning soni uncha ko'p boim asligi lozim: oddiy eksperiment uchun - 3-4, majmuaviy eksperiment uchun esa - 8-10 ta.

O'rganilayotgan jarayon yoki obyektga ta'sir etuvchi omillarni tanlash qabul qilingan ishchi gipotezaga muvofiq nazariy ishlanmalarni tahlil qilish asosida amalga oshiriladi. Barcha omillar mazkur eksperiment uchun avval muhimlik darajasiga ko'ra saralanadi, so'ngra ulardan asosiylari va yordamchilari ajratiladi.

Omillar soni uncha ko'p boMmaganda (3 gacha) ularning muhimlik darajasi bir omilli eksperiment bo'yicha aniqlanadi (bitta omil qolganlar muhim bo'lganda o'zgaradi). Agar omillar soni katta bolsa, yuqorida ko'rib o'tilganidek, ko'p omillik tahlil qo'llaniladi.

O'lchash vositalari eksperimentning maqsad va vazifasidan, o'lchanadigan parametrlar tavsifi va talab etilayotgan aniqlikdan kelib chiqib tanlanadi.

Qoidaga ko'ra, tajribalarda mamlakatimizda va chet ellarda yalpi ishlab chiqariladigan standart o'lchash vositalaridan foydalaniladi. Ayrim hollarda, kamyob o'lchov asboblari va apparatlari qo'lbola tarzda bunyod etiladi.

Eksperimentni o'tkazishning mazmun va tartibi - metodikaning markaziy qismi hisoblanadi. Unda eksperiment o'tkazish jarayoni to'la loyihalashtiriladi:

kuzatish va o'lchash operatsiyalarini amatga oshirishning ketmaketligi tuziladi;

eksperiment o'tkazishning tanlangan vositalarini hisobga oigan holda har bir operatsiya ayrim-ayrim holda mufassal tavsiflanadi. operatsiyalarning sifatini nazorat qilishda qo'llanadigan usullar tavsiflanadi;

kuzatish va o'lchash natijalarini yozish uchun daftar tutiladi.

Eksperimental ma'lumotlarni ishlab chiqish va tahlil qilish usullarini asoslash metodikasi muhim bo'limi hisoblanadi. Eksperiment natijalari namoyish etishning ko'rgazmali shakliga keltirilishi lozim, ya'ni jadvallar, grafik, nomogrammlar va h.k. tarzida, toki ularni qiyoslash va tahlil qilish mumkin bo'lsin. Bunda alohidagi e'tibor natijalarni ishlab chiqishning matematik usullariga ya'ni empirik bog'liqlik, omillar va chiqish parametrlari o'rtasidagi aloqa approksimatsiyasi, mezonlar, ishonchli intervallar o'rnatish va boshqalarga qaratiladi.

Eksperimentning metodikasi ishlab chiqilgandan so'ng, eksperimental tadqiqotning hajmi va mehnat talabliligi aniklanadi. Ular nazariy ishlanmalarning chuqurligi va qabul qilingan o'lchash vositalarining tavsifiy ko'rsatkichlariga ya'ni aniqlik darajasi, ishonchliligi, tezkorligi, harakatlanishi va h.k. ga bog'liq. Tadqiqotning nazariy qismi qanchalik aniq ifodalangan bo'lsa, eksperimentning hajmi va mehnat talabliligi shuncha kam bo'ladi.

Eksperimentni o'tkazish - ilmiy tadqiqotning eng muhim va ancha mehnat talab etadigan bosqichidir.

Eksperimentlar tasdiqlangan reja-dastur va eksperiment metodikasiga muvofiq o'tkaziladi. Tadqiqotchi eksperimentga kirishar ekan, sinovlarni o'tkazish metodikasi va ketma-ketligini tugal aniqlashi lozim.

Eksperimental tadqiqotlar o'tkazish jarayonida quyidagi bir qator asosiy qoidalarga rioya qilish lozim:

eksperimentator o'lchash natijalariga subyektiv ta'sir ko'rsatishga yo'l qo'ymay, tadqiq etilayotgan jarayon yoki obyekt parametrining barcha tavsifini vijdonan qayd etishi lozim;

eksperimentator ehtiyotsizlikka yo'l qo'yishi mumkin emas, chunki bu hol ko'pincha katta xatoliklarga va natijalarni soxtalashtirishga, oqibatda esa, eksperimentlarni takrorlashga olib keladi;

eksperimentator aibatta kuzatish va o'lchash daftarini yuritishi kerak, uni tartibli va hech qanday tuzatishlarsiz to'ldirib borish lozim;

eksperiment jarayonida uni bajaruvchi o'lchash vositalari ishini, ular to'g'ri ko'rsatayotganligini va qurilma, jihoz, stend va h.k.lar ishining barqarorligini hamda atrof muhit holatini muntazam kuzatishi, ish zonasiga begonalarni

kiritmasligi shart. eksperimentator o'lov vositalarini, ular to'g'riligini nazorat qilgan holda ishchi nazoratni muntazam o'tkazishi kerak;

O'lchashlarni o'tkazish bilan bir vaqtda tajribani bajaruvchi olingan natijalarni muntazam ravishda dastlabki ishlab chiqish va tahlil qilishdan o'tkazishi lozim. Bu tadqiq etilayotgan jarayonni nazorat qilish, eksperimentni to'g'rilash, metodikani yaxshilash va eksperiment samaradorligini oshirishga imkon beradi;

eksperimentator texnika xavfsizligi, sanoat sanitariyasi va yong'inni oldini olish bo'yicha yo'riqnomalarning talablariga amal qilishi lozim.

Eksperiment hodisalarini o'rganishda fanning muayyan maqsadga yo'naltirilgan uslubi bo'lib, bu uslub yordamida hodisalar sodir bo'lishi aniq qayd etilgan sharoitlarda tadqiqotchi tomonidan qayta hosil qilinishi va nazorat qilinishi mumkin. Eksperimentni kuzatishga nisbatan bir qator afzalliklari bor. Ilmiy tadqiqot umumiy strukturasi eksperiment alohida o'rin tutadi. Bir tomondan aynan eksperiment ilmiy tadqiqot nazariy va amaliy bosqichlari hamda darajalarini bog'lab turuvchi bo'g'in hisoblanadi. O'z mazmuniga ko'ra, eksperiment doimo dastlabki nazariy bilimlar bilan bog'langan bo'lib, u bir-biriga mos bo'lgan nazariy bilimlar asosida fikr yuritadi. Ko'pincha ilmiy nazariya va farazni asoslab berish yoki inkor etish uning maqsadi bo'lib hisoblanadi. Pedagogik eksperiment ta'lim-tarbiya jarayonining mazmuni, metodi, vositalarini takomillashga qaratilgan har xil optimal shart-sharoitni aniqlash kompleks usullaridir.

Eksperimentning quyidagi umumiy turlari mavjud:

- tadqiqot eksperimenti;
- tekshiruvchi yoki nazorat eksperimenti;
- qayta hosil qiluvchi;
- miqdoriy yoki sifatli;
- tabiiy yoki ijtimoiy eksperiment.

Tadqiqot eksperimenti fanda ma'lum bo'lmagan yangi hodisa yoki ularning yangi kutilmagan xossalari aniqlashga yo'naltirilgan.

Tekshiruvchi nazorat eksperimenti tadqiqot obyekti yoki faraz hisoblanadi. Nazariy farazlarga nisbatan eksperiment tasdiqlash yoki rad etishi mumkin. Eksperimentning o'ziga xos turi fikriy eksperimentdir. Real eksperimentda o'lim ma'lum hodisani qayta hosil qilish, ajratish yoki xossalarni o'rganish uchun uni turlicha real sharoitlarga qo'yib ko'radi. Fikriy eksperimentda bu sharoitlar tasavvur qilinadigan holatlar bo'lib hisoblanadi, lekin tasavvur bunda yaxshi

ma'lum bo'lgan fan qonunlari va mantiq qoidalari bilan boshqariladi, bunday holda olim hissiy obrazlar yoki nazariy modellar yodamida ishlaydi.

Pedagogik tadqiqotda fikriy eksperiment imkoniyatlari va usullari prof. D.Shodievning tadqiqotlarida ilmiy asoslangan. Eksperimental tadqiqot bir necha bosqichlardan iborat. Birinchi bosqich eksperimentni rejalashtirishdir. Eksperimentni o'ziga xos xususiyatlari, prinsiplari asosida mukammal rejalashtirish tadqiqot samaradorligini ta'minlaydi. Unda faraz etakchi g'oya amalga oshirish tizimi kutilayotgan yakuniy natija aniq bo'lishi. Shuningdek, pedagogik qonuniyatlar mavzuning nazariyasi, metodologik tamoyillar eksperimentning mohiyatini ifodalaydi.

Ya'ni, pedagogik eksperimentni rejalashtirishda muammoning ifodalanishi muhim ahamiyatga ega. Masalan, tarbiya muammosi bo'yicha eksperiment uzoq vaqtni talab etadi. Rejalashtirishda eksperimental va nazorat guruhini tanlash, ulami qiyoslash imkoniyati, o'tgan davr bilan qiyoslash shart-sharoit hisobga olinadi. Misol uchun pedagogik tadqiqotda natija aniq lekin, uning shart-sharoiti, omili aniq emas. U holda pedagogik eksperiment muammoning sababini ichki qonuniyatlarini aniqlashga qaratiladi.

Pedagogik tadqiqotda tabiiy va laboratoriya eksperimenti o'ziga xos xususiyatga ega. Tabiiy eksperiment ta'lim tarbiyaning mavjud sharoitdagi holatini tahlil qilish, bir necha guruhlarini tajribasini umumlashtirish, xulosa chiqarish usulidir. Ilmiy farazni asoslanishi (yoki asoslanmasligi) tabiiy eksperiment asosida ham ma'lum natijaga erishiladi. Bu tadqiqotchiga farazni asoslashda aniq qonuniyatlar, tayyor natijalarni beradi. Tabiiy eksperimentda ilmiy faraz asoslanmasa, bir necha variantda nazorat va eksperiment guruhida tajriba o'tkaziladi.

Pedagogik nazariyani rivojlantirishda psixologik, pedagogik laboratoriya eksperimentidan ham foydalaniladi. Laboratoriya eksperimenti alohida shaxsda ham, ijtimoiy guruhda ham o'tkaziladi. Masalan, Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi asosida ta'lim standartlarini ishlab chiqish bo'yicha mamlakatimizni turli mintaqalarida eksperimental maydonchalar tashkil etildi. Ta'lim mazmunini uzluksiz takomillashtirish bo'yicha joylarda eksperiment guruhlar, eksperiment maktablari faoliyat ko'rsatmoqda. Innovatsion pedagogik ioyihalar eksperiment asosida isbotlangani, uning nazariy va amaliy ahamiyatini oshiradi. Masalan, laboratoriya metodi orqali ranglarga shaxsning ta'sirlanishi uning harakatini, didini, qiziqishini aniqlashda muhim vosita bo'ladi.

Eksperiment natijalari mantiqiy va nazariy kategoriyalar, tushunchalar bilan ifodalanadi. Shuningdek, natijalar sifat va son, miqdor bilan ko'rsatiladi, umumlashtiriladi, yaratilgan yangi g'oyalar, voqelik o'ziga xos atamalar bilan atalishi mumkin. Fanda bunday misollar ko'plab uchrashi mumkin.

Pedagogik eksperimentda tayanch g'oya ilmiy tadqiqot samaradorligini ta'miniyadi. Masalan, ijtimoiy gumanitar fanlarni, jumladan, pedagogika va psixologiyaning o'zaro bog'liqligini insonshunoslik qonuniyati tamoyili asosida o'rganish ilmiy tadqiqot tizimlilikini ta'minlaydi. Yoki barkamol shaxs modeli asosida pedagogik tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyatini o'rganish eksperimenti aniq maqsadga qaratilgan bo'ladi.

Pedagogikaning nazariy va amaliy rivojlanishida ilg'or pedagogik tajribalar alohida o'rin tutadi. Tajribalami ilmiy o'rganish o'ziga xos metodik xususiyatga ega. Ilmiy bilishda amaliyot: asosiy omil, harakatlantiruvchi kuch, xaqiqat mezoni va bilish maqsadidir.

Pedagogik tajriba keng ma'noda ta'lim-tarbiya amaliyoti, tor ma'noda pedagoglarning innovatsion faoliyati. Ilg'or pedagogik tajriba pedagogika nazariyasiga doir ta'lim-tarbiya borasidagi samarali metodlar, vositalar texnologiyalarda ifodalanadi. Pedagogik jarayon ijodiy jarayon, malakali, tashabbuskor, o'qituvchi, murabbiylar tajribalari, ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirish faoliyatidir. Ta'lim tarbiya jarayonini demokratlashtirish uzluksiz ta'lim pedagoglarining ijodkorligiga sharoit yaratadi. Shuningdek, mamlakat miqyosida o'tkazilayotgan olimpiada, yil o'qituvchisi tanlovlari ommaviy ijodkorlikni rag'batlantirishga imkon bermoqda.

Ilg'or pedagogik tajribalarni tadqiqotchilar tomonidan o'rganilishi o'ziga xos xususiyatga ega. Ta'lim-tarbiya natijalarini pedagogik qonuniyatlar tamoyillar asosida, samaradorlik mezoni, innovatsiyani dolzarbligi, ilmiy-amaliy ahamiyatini tahlil qilib, baholash tadqiqotchidan yuksak metodologik bilim talab qiladi.

Pedagogik tajriba maxsus tashkil etilgan eksperiment asosida ham bo'lishi mumkin. Ijodkor pedagog erishgan natijalari tajribalari tahlilida metodologik tamoyil alohida o'rin tutadi. Pedagogik tajribaning yangiligi, dolzarbligi, ilmiy amaliy ahamiyati asoslanadi, oldingi an'ana, tizimga qiyoslanadi. Ilg'or pedagogik tajribaning asosiy ko'rsatkichi innovatsion natijasidir. Masalan, o'quvchi laming bilim darajasi, mustaqil o'zlashtirishi, olingan bilimlarni erkin qo'llay olishi, tarbiyalanganlik darajasi, bilish motivi, ezgu maqsadi shakllanganligi.

Ilg'or pedagogik tajribani ilmiy tahlil etishda vaqt tejamkorligi, tajribaning iqtisodiy afealligi alohida o'rin tutadi. Ma'lumki, pedagogik mehnatni ilmiy tashkil etish kam mehnat qilib yuqori natija olishdir. Ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish ijodkor o'qituvchilarni kashf qilish ta'lim-tarbiya nazariyasini va ahamiyatini boyitadi.

Ilmiy tadqiqotchi ijodkor o'qituvchi bilan yangi tajribalarni yaratishi mumkin, birga izlanish ishlarini tashkil etishi, tajriba yakka va jamoa tarzida bo'lishi mumkin. Jamoaningning ilg'or tajribalari maqsadli, kompleks, rejali bo'lishi mumkin. Keyingi yillarda ta'lim muassasalarida metodik kengashlar, birlashmalar ilg'or tajribalarni umumlashtirish markazlariga aylangan. Ilmiy seminarlarda ilg'or tajribalar natijasi, innovatsion loyihalar ilmiy amaliy bahosini, tavsiyasini olmoqda.

Ilg'or pedagogika tajribalarni o'rganish metodi ilmiy tadqiqot muammosidan kelib chiqib har xil usullarda qo'Mlaniladi. Ta'lim-tarbiya amaliyotiga doir dolzarb tadqiqot, muammonisini tanlashda ilg'or pedagogik tajribalarga asoslaniladi, ilmiy farazlar ham ilg'or pedagogik tajribalar asosida shakllanadi. Tadqiqotchi nazariy qarashlami, umumlashtirish, eksperiment o'tkazish uni keng qo'lash, uzluksiz ta'limtarbiya faoliyatida joriy etishda, ilg'or pedagogik tajribalarga tayanadi. Ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish natijasida nazariy va amaliy tavsiyalar yaratiladi.

Pedagogik faoliyat o'z mehnatiga ko'ra ijodiy tavsifga ega. Pedagogik ijodkorlikning asosiy mohiyati pedagogik faoliyatning maqsadi va xarakteri bilan aniqlanadi. Pedagogik ijodkorlik majmui - pedagogik tajribadir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda o'qituvchining o'z pedagogic vazifasiga ijodiy yondashishi, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning yangi shakl, metod va vositalarini izlab topishdir. Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish. unga asoslanib yangi pedagogik hodisa va qonuniyatlarni ochish o'quv-tarbiya jarayoniga yaxshi sifatli o'zgarishlar kiritadi, o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish, yangi turdagi o'quv jarayonini modellashtirish muammolarini yechishga sabab bo'ladi. Pedagogik tajriba o'qituvchining o'quv ishlari jarayonida egallaydigan bilim, ko'nikma va malakalari yig'indisidir. Pedagogik tajribani to'plash pedagogik mahoratning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish omili hisoblanadi.

Pedagogik tajribani to'plash tizimi quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topadi:

1. Maqsadni belgilash.

2. Ma'lumotlarni to'plash.
3. Ma'lumotlarni tahlil etish, umumlashtirish, xulosa qilish.
4. Yutuqlarni aniqlash va amaliy faoliyatga tatbiq etish.

Savol va topshiriqlar

1. Ilmiy-pedagogik bilimlarning manbalariga nimalar kiradi?
2. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahii etish usullarini izohlang.
3. Kuzatishning turlari va uning o'ziga xos xususiyatlarini bayon eting.
4. Suhbat metodini qo'llashga qo'yiladigan metododlogik talablarga nimalar kiradi?
5. So'rov metodining asosiy shakllarini sharhlang.
6. Test savollarini tuzish qoidalarini bayon eting.
7. Test metodini qo'llashga qo'yiladigan talablarni izohlang.
8. Eksperimentning qanday turlari mavjud?
9. Ilg'or pedagogik tajribani o'rganishning o'ziga xosliklarini bayon eting.

13-mavzu. Pedagogik tajriba-sinov ishlari dasturini ishlab chiqish metodikasi

Reja:

1. Pedagogik tajriba-sinov dasturining tuzilishi.
2. Pedagogik tajribasinov ishlari dasturini ishlab chiqish tamoyillari.
3. Pedagogik tajribasinov ishlari dasturini amaliyotga tatbiq etish metodikasi.

Tayanch tushunchalar: tajriba-sinov, dastur, tuzilma, tajribasinov ishlari dasturi, tamoyillar, metodikasi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil etish o'ziga xos murakkab va ma'suiyatüdir. Inson predmetida ayniqsa tajriba-sinov o'tkazish aniq dastur asosida tashkil etilishi, dastur har tomonlama pedagogikapsixologik qonuniyatlar, shart-sharoitni hisobga oladi. Ilmiy tadqiqot dasturi tajriba-sinov ishlarini maqsadli, izchil amalga oshirish mazmuni belgilaydi. Pedagogik tajriba-sinov dasturi mavzuning dolzarbligi, ijtimoiy iqtisodiy ahamiyatini aniqlash, ilmiy farazning haqqoniyligini asoslash qo'lanmasidir. Tadqiqot nazariyasining amalda sinab ko'rish; tadqiqot ilmiy-amaliy imkoniyatini joriy etish, umumlashtirish; bir

necha variantda har xil sharoitda tadqiqot natijasini tekshirib ko‘rish; matematik statistik tahlil qilish va baholash kabi yo‘nalishlardan iborat bo‘ladi.

Ma‘lumki, amaliyot ilmiy bilishning rnezonidir. Ilmiy tadqiqot fanning istiqbolini belgilovchi, mumtoz qonuniyatlarni yorituvchi yoki vaqtinchalik bo‘lishi, ba‘zan takror bo‘lishi ham mumkin. Shuning uchun tajriba-sinov ishlari ana shu imkoniyatlarni hayotda o‘z ifodasini aniqlashdan iborat bo‘ladi. ilmiy farazlarni asoslashda tajriba-sinovlari muhim tarkibiy qismidir. Ilmiy farazlarga asosan tajriba-sinov ishlari tashkil etiladi, ilmiy farazlar amaliyotda sinalsagina nazariy g‘oyaga aylanadi. Ilmiy farazlar tajribalarda asoslanmasa ilmiy tadqiqot yo‘nalishi o‘zgartiriladi, qayta tajriba o‘tkaziladi. Ilmiy tadqiqotning konsepsiyasi muammoning o‘rganilish tarixiy taraqqiyoti, hayotda tipik ko‘rinishlari tajribada sinab ko‘riladi. Amaliy tajriba tadqiqot nazariyasini asoslaydi toidiradi. Shuning uchun tajribasinov ishlari dasturi ilmiy tadqiqotni izchil amalga oshirish tizimi, mexanizmdir. Tadqiqot nazariyasi tajriba-sinov ishlari bir-biri bilan uzviy bog‘liq. Nazariyaning amaliyot bilan bog‘liqligi falsafiy kategoriya tajriba-sinov ishlarining metodologik asosidir.

Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyatini aniqlashda tajriba-sinov ishlari ekspertiza vazifasini bajaradi. Tadqiqot argumenti tajriba-sinov ishlarining natijasiga asosan ifodalanadi. Ilmiy tadqiqotni argumentlash, g‘oyaviy aksioma tajriba-sinov ishlarining har xil variantda, har xil sharoitda o‘tkazilganiga bog‘liq. Pedagogik tadqiqotda subyektiv tavsiyalar o‘tgan asrda ta‘lim-tarbiya tizimini inqirozga olib bordi. Pedagogik tadqiqotlarni argumentlash tajriba-sinov ishlari dasturining tarkibiy qismidir. Bir necha variantda, shart-sharoitda ta‘lim-tarbiya samaradorligini oshirish bo‘yicha tajriba-sinov ishlari tajriba va nazorat guruhlarida sinab ko‘riladi. Uzoq muddatli tajribada har bir bosqichda bajariladigan kuzatish tajriba-sinov ishlar tartibi belgilanadi. Tajriba guruhlarini xususiyatiga ko‘ra bir yoki bir necha bosqichli tajriba-sinov ishlari rejalashtiriladi. Tajriba-sinov ishlari natijalarini umumlashtirishda mantiqiy xulosalar bilan birga matematik statistik tahlil argumentli konsepsiyalar, amaliy qo‘llanmalar yaratish imkoniyatini oshiradi. Tadqiqot yo‘nalisbi pedagogikaning tarkibiy qismlari, mavzuga doir tajriba-sinov ishlari dasturi yaratilishi, tajriba-sinov ishlarini tashkil etishda ham ijodkorlik bo‘lishi mumkin.

Savol va topshiriqlar

1. Pedagogik tajriba-sinov dasturi deganda nimani tushunasiz?
2. Pedagogik tajriba-sinov dasturining tuzilishini izohlang.
3. Pedagogik tajriba-sinov ishlari dasturini ishlab chiqish tamoyillarini bayon eting.
4. Pedagogik tajriba-sinov ishlari dasturini amaliyotga tatbiq etish metodikasini tushuntirib bering.

14-mavzu. Pedagogik ilmiy tadqiqot jarayonini modellashtirish

Reja:

1. Pedagogik modellashtirish – nazariy tadqiqot metodi.
2. Pedagogik jaraèn modeli – statistik tizim sifatida.
3. Ideallashtirish metodining modellashtirish jaraènidagi o‘rni.

Tayanch tushunchalar: model, andoza, modellashtirish, pedagogik model lashtirish, abstraktsiya, ramz, timsol.

Modellashtirish - lotincha modulus – o‘lchov, me‘yor - biror obyektlar tizimining obrazi yoki namunasi. Bilish obyektlarni tadqiq qilish, rnavjud predmet va hodisalarning modellarini yasash, tizimli o‘rganish imkonini beradi. Modellashtirish metodidan hozirgi zamon fanida keng foydalanilmoqda, u ilmiy tadqiqot jarayonini engillashtiradi, ba‘zi hollarda murakkab obyektlarni o‘rganishning yagona vositasiga aylanadi. Bu ayniqsa, mavhum obyektlarni, ta‘lim-tarbiya jarayonini tadqiq etishda muhim ahamiyatga ega. Modellar obyekt xususiyatlarini unda sodir bo‘ladigan jarayonlarni tushuntirib berish uchun qo‘llaniladi.

Modellashtirish tadqiqotchilik faoliyatining yaxlit turkumini aks ettirishga xizmat qiladi. Tadqiqotchi turkum mohiyatini sinchiklab o‘rganib chiqadi. Zero, u yakuniy model sifatida nazariyani xulosa va g‘oyalar biian boyitadi. Demak, modellashtirish tanlangan obyekt turkum ko‘rinishida tasavvur etishga imkon beradi.

Modellashtirish - turli tabiatdagi obyektlarni ularning analoglari asosida mavjud obyekt yoki qaytadan bunyod qilinayotgan obyektlar xususiyatlarini belgilash yoki aniqlashtirish maqsadida tadqiq qilish metodi.

“Model” atamasi qandaydir bir tizimni (namuna, andoza) ifoda etib, uning muayyan xususiyatlarini, boshqa, haqiqiy deb yuritiluvchi tizim bilan aloqasini aks ettirishi kerak va belgilangan ma’noda uni o‘rnini bosishi kerak.

“Model” tushunchasi ilm-fanning ko‘p sohalarida qo‘llaniladi. Model - sxema, fizik konstruksiyalar, belgili shakllar va formulalar ko‘rinishida sun‘iy hosil qilingan obyekt bo‘lib, u tadqiq qilinayotgan obyektga o‘xshash bo‘ladi, uning tuzilishini, xususiyatlarini, obyektning elementlari orasidagi o‘zaro aloqalar va munosabatlami sodda va tushunarli tarzda aks ettiradi. Model - rasm, jadval, chizma kabilar ko‘rinishida tadqiq qilinayotgan obyektga o‘xshash bo‘lgan, uning tuzilishi, xususiyatlari, elementlari orasidagi o‘zaro aloqa va

munosabatlami sodda, kichraytirilgan ko‘rinishda aks ettiruvchi va namoyon etuvchi ramziy hosil qilingan obyekt. Pedagogik ilmiy tadqiqot jarayonini, natijalarini modellashtirish, tizimli tadqiq etish, ifodalash, pedagogik va axborot texnologiyani keng joriy etilishi, ta’lim-tarbiya jarayonini serqirra murakkab, mavhum xususiyatlarini modellashtirish orqali samarali tadqiq etish mumkin.

Modellashtirish o‘zining murakkab kompleks harakteriga ko‘ra, tadqiqot usullariga ko‘proq mansubdir. U bunday tadqiqot usuliki, unda tadqiqotchini qiziqtirgan obyekt shunga o‘xshash boshqa obyekt bilan almashtiriladi. Bunda birinchi obyekt original, ikkinchisi esa model bo‘ladi. Modellashtirish chizmalı, matematik, mantiqiy, belgili shaklda namoyon bo‘lishi mumkin. Model - bilish obyektini o‘rnini bosadigan, amalda obyektlashtirilgan yoki fikran tasavvur qilinadigan narsa. Modelning asosiy vositalarini tanlashga nisbatan modellashtirishning turii xillari ham farqlanadi. EHMning yangi avlodi paydo bo‘lishi bilan fanda komp’yuterli modellashtirish keng miqyosda ommalashdi.

Kompyuterli modellashtirish mantiqiy va matematik modellashtirishdan foydalanishni ham o‘z ichiga oladi. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni modellashtirishda tadqiqot obyektini va uning mantiqiy modeli o‘rtasida o‘xshashlik, muvofiqlik bo‘lishi g‘oyani ifodalash, tadqiqot nazariy darajasini oshirish imkoniyatini beradi. Modellashtirish metodidan keng foydalanish ilmiy tadqiqot jarayonini engillashtiradi, ta’lim-tarbiya obyektini o‘rganishning qulay vositasiga aylanadi. Shuningdek, modellashtirish pedagogik obyekt xususiyatlarini tushuntirib berish uchun ham qo‘llaniladi. Modellashtirish har doim boshqa ilmiy metodlar bilan birga qo‘llaniladi va u eksperiment bilan chambarchas bog‘liq. Pedagogik tizimni tadqiqotida modeli eksperiment qo‘llaniladi. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarda mantiqiy modellashtirishning har xil shakllaridan foydalanish ta’lim-tarbiya jarayonini tizimli ifodalash imkoniyatini beradi. Modelni eksperiment ta’lim-tarbiya muassasalarining loyihasida, ta’lim-tarbiya vositalarini ishlab chiqishda samarali metoddir. Masofali ta’limni yo‘llarini, shakllarini, tizimini yaratishda ham modelni eksperiment qo‘llaniladi.

Savol va topshiriqlar

1. Modellashtirish deganda nima tushiniladi?
2. Model nima va u qanday shakllarda loyihalashtiriladi?
3. Pedagogik modellashtirish tushunchasiga izoh bering.
4. Pedagogik jarayon modeli qanday ko‘rinishga ega?
5. Ideallashtirish metodining modellashtirish jarayonidagi o‘rnini izohlang.

15-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etish va o‘tkazish bosqichlari

Reja:

1. Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etishning mantig‘i va tuzilishi.
2. Tadqiqotni loyihalashtirish. Tadqiqotni amalga oshirish. Olingan natijalarni qayd etish va tahlil etish

Tayanch tushunchalar: mantiq, tuzilish, tadqiqotni loyihalashtirish, tadqiqotni amalga oshirish, natijalarni qayd etish, natijalarni tahlil etish.

Ilmiy tadqiqotning natijasi, samaradorligi, uni tashkil etishga, izchilligiga bog‘liq. Mantiqiy izchillik pedagogik tadqiqot ishining tarkibiy qismlarini uzviyligi o‘zaro bog‘liqligidir. Ular quyidagilardan iborat:

1. Tadqiqot obyekti va predmeti uning dolzarbligi;
2. Tadqiqot maqsadi fan taraqqiyotida tutgan o‘rni, ta‘lim-tarbiya nazariyasini takomillashtirish, mavzu bo‘yicha yangi konsepsiya yaratish, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish;
3. Tadqiqotning muayyan maqsadi, predmeti, ilmiy muammodan kelib chiqadigan vazifalar;
4. Tadqiqotning konseptual asosi, nazariy qoidalari, tadqiqotning etakchi g‘oyasi. Tadqiqotchining ilmiy yo‘nalishi, dastlabki konsepsiyasi unga fanning taraqqiyotida maqsad va vazifalarni aniqlash imkoniyati;
5. Tadqiqot natijasida fanning taraqqiyoti haqida ilmiy faraz. Ilmiy faraz o‘ziga xos dastlabki fikriy tadqiqot, ilmiy faoliyatga yo‘llovchi maqsad, motiv;
6. Ilmiy farazni amalda sinab ko‘ruvchi ishonchli tajriba, natijaga erishadigan tadqiqot metodikasi;
7. Ishlab chiqilgan tadqiqot metodikasi asosida olinadigan ilmiy dalillar, ilmiy tadqiqotning asosiy tarkibiy qismi, tadqiqot natijasida pedagogik nazariya va amaliyotni rivojlanishi darajalarini aniqlash;
8. Ilmiy konsepsiyani ishlab chiqish, asosiy natijalarni alohida ko‘rsatish, g‘oyalar, xulosalarni ilmiy ifodalash;
9. Olingan natijalarni amalda qo‘llash tadqiqotning muhim bosqichi. Aniq metodik tavsiyalar ishlab chiqish, pedagogik qo‘llanmalar yaratish, keng pedagogik ommaga umumlashtirish. Har bir pedagog izlanishi ana shunday ilmiy tadqiqot bosqichlariga amal qilishi, har bir bosqich uzviy bir-biri bilan bog‘liqligi fanning talabidir. Ilmiy tadqiqotning har bir bosqichini o‘ziga xos prinsiplari

mavjud. Ilmiy tadqiqot boshlavchi ana shu xususiyatlarini hisobga olishi tadqiqotchilik madaniyatini egallashi zarur. Yuqoridagi talablardan tashqari har bir ilmiy tadqiqot vazifasi muayyan ijtimoiy tarixiy shartsharoitni hisobga olgan holda tajriba-sinov o'tkaziladi. Shuningdek, tadqiqotchi ilmiy izlanish vazifasining murakkabligi, mazmuni va metodik imkoniyatlarini hisobga o'ladi. Tadqiqot jarayonida u yoki bu bosqichda, faraz kutilmagan kamchilikka uchrashi mumkin. Ana shu kamchiliklarni tuzatish tadqiqotda to'g'ri yo'l tanlash, maqsadga erishish uchun tadqiqotchidan shijoat talab etiladi. Har qanday omadsiz urinish ilmiy izlanishni qulay yo'lini, muhimi, ustivor bosh g'oyani topish, butun muammoni yechimini aniqlaydigan metodikani yaratish. Tadqiqot boshlovchi qoidaga asosan yangi tizim yaratishga urinadi. O'zida yangilikka intilish hissini, ko'nikmasini shakllantirish, yangi konsepsiyalar rivojidan xabardor bo'lish tadqiqotchilik qudratini oshiradi. Muntazam yangi adabiyotni o'rganib borish, konspektlash, ayniqsa, avtoreferat va maqolalarni tahlil qilish, tadqiqot metodikasini takomillashtirish, ijodiy fikrlash, yangi g'oyalar ilgari surish pedagogik tadqiqot izchilligini ta'minlaydi. Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etish va o'tkazish bosqichlarini quyidagi tadqiqot misolida ko'rib chiqamiz.

Tadqiqot mavzusi: Pedagogika oliy ta'lim muassasasi talabalarining ma'naviy madaniyatini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Tajriba-sinov ishlarini muayyan tartibda va dastur asosida tashkil etilishi ushbu jarayonning samaradorligini ta'minladi. Tajriba-sinov ishlari dasturida talabalarning ma'naviy madaniyatini rivojlan-ganligini tashxis etish mezonlari, ko'rsatkichlari hamda diagnostik vositalari aniqlashtirildi.

Talabalarda ma'naviy madaniyatni rivojlanganligini tashxis etish ko'rsatkichlari va usullari

Mezonlar	Ko'rsatkichlar	Diagnostik vositalar
Axboriy kognitiv	O'z-o'zini rivojlantirishga intilish	O'z-o'ziga baho berish testi
	Milliy ma'naviyatimizning takomil bosqichlari va ma'naviy merosimizdan xabardor bo'lish	Tugallanmagan gaplar metodikasi

Shaxsiy-qadriyatga yo'naltirilgan	Ma'naviy merosga qadriyat sifatida qarash va aksiologik yo'nalganlik	"Qadriyatlar" o'yini, "Men hech qachon ...maganman" metodikasi
Hissiy-emotsional	Emotsional yo'nalganlik	Emotsional holatlarda o'z-o'zini nazorat qilishning namoyon bo'lishni o'rganish metodikasi
	Muruvvat va oliyjanoblik hissi	"Xushmuomalilik" va "Oliyjanohlik" metodikalari
	Mas'uliyat hissi	"Yordamchilar", "Bir-biri uchun", "Hamma – ba'zilar – faqat men", "Mas'uliyat hissi" metodikalari
	Vijdoniylik tuyg'usi	"Vijdoniylik shkalasi" metodikasi
Faoliyatli-ijodiy	Ma'naviyatni yuksaltirishga o'z hissasini qo'shish va hamkorlikdagi ijodiy faoliyatga intilish	"SHaxs ijodiy salohiyatini o'z-o'zi tomonidan baholash" metodikasi

1. Umumlashtiruvchi bosqich. Maqsad - barcha o'tkazilgan tajriba-sinov ishiarining yakunini chiqarish.

2. Tahliliy bosqichda tajribasinov ishlari va olingan natijalar tahlil etildi.

3. Izohli bosqich asosida tashkil etilgan tajriba-sinov ishlariga doir tavsiyalar ishlab chiqildi. Muammoni tadqiq etishga yo'naltirilgan amaliy faoliyat bir necha bosqichda amalga oshirildi. Dastlab amalga oshirilishi zarur boigan maqsad va vazifalaming mohiyatiga tayangan holda tajriba-sinov ishiarining umumiy davri va bosqichlari belgiiandi. Bosqichlarning belgilanishida quyidagi tamoyillar ustuvor bo'ldi:

1. Har bir bosqichda aniq maqsad va vazifalaming amalga oshirilishiga erishish.

1. Bosqichlar o'rtasida o'zaro mantiqiy bog'liqlik hamda uzviylikning mavjud bo'lishini ta'minlash. Muammoga doir manbalar mazmunini nazariy jihatdan tahlil etish hamda respondent-talaba va professor-o'qituvchilaming faoliyatini bevosita va bilvosita kuzatish, ular ishtirokida suhbatlar tashkil etish asosida auditoriyadan tashqari ishlar jarayonida talabalarning ma'naviyatini rivojlantirishda quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etishi taxmin qilindi, tajriba-sinov ishlari jarayonida esa ushbu farazning to'g'riligi tasdiqlandi:

Obyektiv omillar: milliy qadriyatlar hamda milliy istiqlol g'oyasi asoslariga tayanilib yaratilgan o'quv manbalari (darsliklar, o'quv va metodik qo'llanmalar, risolalar, ma'ruza matnlari, ko'rsatmali qurollar, metodik ishlanmalar); xalqning boy o'tmishi, madaniy merosi xususida ma'lumot bera olish imkoniyatiga ega bo'lgan yozma manba, badiiy, san'at, ilmiy, ilmiy-ommabop asarlar; me'moriy

yodgorliklar, tarixiy qadamjolar; milliy qadriyatlar va ulaming mazmunida ilgari surilgan yuksak insoniy g'oyalar; ilm-fan, texnika, texnologiya, madaniyat, shu jumladan, sport sohalarida erishilayotgan yutuqlar, yaratilayotgan kashfiyotlar; yurt tabiati, uning o'ziga xosliklari.

Subyektiv omillar: Vatan ozodligi va ravnaqi yo'lida jonini fido qilgan xalq qahramonlarining shaxsi, faoliyatlarning mazmuni vayorqin xotiralari;

ijtimoiy ishlab chiqarish sohalarining turli yo'nalishlarida faoliyat olib borayotgan ishlab chiqarish ilg'orlari, ilm-fan, texnika, texnologiya, madaniyat, shu jumladan, sport sohalarida yutuqlarga erishgan shaxslar va ulartomonidan amalga oshirilgan faoliyat mazmuni; talabalarning ma'naviyatini rivojlantirishga katta hissa qo'shayotgan, o'zining ma'naviy qiyofasi bilan ularga o'rnak bo'layotgan pedagog-xodimlar; ibratli oilalar va ularning a'zolari; namunali mahallalarda istiqomat qiladigan keksa kishilar va ularning hayotiy tajribalari; xalq hurmatiga sazovor bo'lgan davlat arboblarning shaxsi va ular tomonidan amalga oshirilgan ishlar; o'z Vatanidan uzoqda yashayotgan insonlarning taqdiri va ularning hayot yo'llari xususida ma'lumot beruvchi hikoyalar.

Talabalarning ma'naviy madaniyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy faoliyatning quyidagi tamoyillar ustuvorligi asosida tashkil etilishiga alohida e'tibor berildi:

1. Talabalarning ma'naviy madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy zaruriyat sifatida e'tirof etilganligi.
2. Tajriba-sinov ishlarini o'tkazilishidan ko'zlangan maqsadning aniqligi.
3. Asosiy maqsad doirasida tajriba-sinov ishlarining har bir bosqichida amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifalarning aniq belgilanishi, ya'ni, xususiy maqsadlarning aniqlanganligi.
4. Tajriba-sinov ishlarining puxta asoslangan loyiha asosida yo'lga qo'yilishi.
5. Talabalarning ma'naviy madaniyatini rivojlantirishni ta'min etuvchi shart-sharoitning mavjudligi.
6. Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaviy jarayonlarning milliy qadriyatlar hamda milliy istiqloq g'oyasi asoslari bilan boyitilganligi.
7. Oliy ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagoglarning ma'naviy qiyofasi va ularning kasbiy mahorati darajasining inobatga olinganligi.
8. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarining ma'naviy madaniyatini rivojlantirish jarayonining izchil, uzviy, tizimli va maqsadga muvofiq tashkil etilganligi.

9. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining ma'naviy madaniyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning dinamik xususiyat kasb etishi.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etishda talabalarining shaxsiy imkoniyatlarini erkin namoyish eta olish huquqiga egaliklari. Tajriba-sinov ishlari so'ngida tadqiqotga doir empirik materiallarni umumlashtirish asosida pedagogika oliy ta'lim muassasasi talabalarining ma'naviy madaniyatini rivojlanganlik darajasini aniqlashga doir to'rt (bilish-axboriy, qadriyatli-motivatsion, ijtimoiy-psixologik va faoliyatni tashkil etishga doir) guruh mezonlar bo'yicha yakuniy holati hosil qilindi.

AMALIY MASHG'ULOTLAR

1. Pedagogika fani–pedagogik refleksiya ob'ekti sifatida.

Reja:

1. Refleksiya tushunchasining pedagogik-psixoiogik mohiyati
2. Pedagogning refleksiyaga ega bo'lishi qanday ahamiyatga ega?
3. Pedagogik refleksiya–pedagogning shaxs ongi mohiyati, vazifalari, qadriyatlari, qiziqishlari, rag'batlantiruvchi omillar, fikrlash va idrokini rivojlantirishdagi o'rni.

Mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga pedagogik refleksiya va refleksiyaning shaxs ongi mohiyati, vazifalari, qadriyatlari, qiziqishlari, rag'batlantiruvchi omillar, fikrlash va idrokini rivojlantirishdagi o'rni haqida bilim ko'nikma va malakalarini rivojlantirish

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: “Breynstorming” texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

2. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik ta'minoti darajalari va manbalari.

Reja:

1. Pedagogik tadqiqotning metodologik tamoyillari
2. Pedagogik tadqiqotlarning konkret-metodologik tamoyillariga izoh bering.
3. Shaxsiy-faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvning mohiyatini yoritib bering.

Mashg‘ulotning maqsadi: Talabalarga pedagogik tadqiqotlarning metodologik ta‘minoti darajalari, manbalari Pedagogik tadqiqotning metodologik tamoyillari haqida umumiy ma‘lumot berish

Foydalaniladigan ta‘lim texnologiyasi: “Venn diagrammasi”, “Klaster” texnologiyasi bo‘yicha ishlash.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога *posobie dlya pedagoga*-исследователя. – Самара: Изд-во самгни, 1994.

3. Pedagogik tadqiqotlarda tizimli yondashuv.

Reja:

1. Pedagogik tadqiqotlarda tizimli yondashuv va ma'lumotlarni qayta ishlash texnologiyasi
2. Tizimli tahlil tushunchasi.
3. Tizimli tahlilning vazifalari

4. **Mashg‘ulotning maqsadi:** Pedagogik tadqiqotlarda tizimli yondashuv, ma'lumotlarni qayta ishlash texnologiyasi va tizimli tahlil tushunchasi.

haqida umumiy ma‘lumot berish

Foydalaniladigan ta‘lim texnologiyasi: “Klaster” texnologiyasi bo‘yicha ishlash.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога *posobie dlya pedagoga*-исследователя. – Самара: Изд-во самгни, 1994.

4. **Pedagogik tadqiqot muammosi.**

Reja:

1. Muammo tushunchasining mohiyati, turlari va shakllari.
2. Mavzuni tanlash muammo sifatida.
3. Ilmiy muammolarning namoyon bo'lish usullari: predmetga doir va protse-duraga doir muammolar.
4. Ilmiy muammolarning boshqa muammolardan farqlovchi asosiy belgilar.
5. Muammoning echimini topishda dalillarning roli. Dalillarning shakllari.

Mashg'ulotning maqsadi: Tadqiqotchilarga pedagogik tadqiqot muammosi tushunchasining mohiyati, turlari va shakllari haqida bilim ko'nikma va malakalarini rivojlantirish.

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: "T chizma", texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Tўraqulov X.A., Xasanbобев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўraqulov O.X. Илмий таdqiqот асослари. – T.: "Fan va texnologiya" нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога пособие для педагога-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

5. **Ilmiy tadqiqot mavzusini tanlash.**

Reja:

1. Ilmiy tadqiqot mavzusini tanlash
2. Mavzuni tanlashga undovchi ob'ektiv omillar

Mashg'ulotning maqsadi: Magistrlarga Ilmiy tadqiqot mavzusini tanlashga undovchi ob'ektiv omillar haqida ma'lumot berish.

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: "Venn diagrammasi", "Klaster" texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Tўraqulov X.A., Xasanbобев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўraqulov O.X. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога/prosodie dlya pedagoga-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

6. Илмий tadqiqotning dolzarbligini asoslash.

Reja:

1. Tadqiqot muammosining dolzarbligi.
2. Tadqiqot mavzusining dolzarbligi va zaruratini asoslash

Mashg'ulotning maqsadi: Magistrlarga tadqiqot mavzusining dolzarbligi va zaruratini asoslash haqida umumiy ma'lumot berish

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: “Venn diagrammasi”, “Klaster” texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Tўraqulov X.A., Xasanbобев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўraqulov O.X. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога/prosodie dlya pedagoga-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

7. Илмий tadqiqot farazini belgilash.

Reja:

1. Faraz haqida umumiy ma'lumot
2. Илмий tadqiqot farazi

Mashg'ulotning maqsadi: Magistrlarga ilmiy tadqiqot farazi va faraz haqida umumiy ma'lumot berish

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: “Breynstorming” texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Tўraqulov X.A., Xasanbобев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўraqulov O.X. Илмий таdqикот асослари. – T.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога *prosobie dlya pedagoga*-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

8. Илмий таdqикотнинг yangiligini aniqlash.

Reja:

1. Tadqiqotning ilmiy yangiligi
2. Tadqiqotning amaliy natijalari

Mashg'ulotning maqsadi: Magistrarga tadqiqotning ilmiy yangiligini aniqlash, amaliy natijalarini topishga doir bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: “Grafik test”, “Klaster” texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Tўraqulov X.A., Xasanbобев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўraqulov O.X. Илмий таdqикот асослари. – T.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога *prosobie dlya pedagoga*-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

9. Pedagogik tadqiqotning nazariy-amaliy ahamiyatini asoslash.

Reja:

1. Ijod–ilmiy tadqiqotning bosh omili. Individual va jamoaviy ilmiy ijodiy faoliyat.
2. Ilmiy-tadqiqot namoyon bo'lishining asosiy jihatlari.
3. Ilmiy maqola va monografiyalar mazmuniga nisbatan tanqidiy tahlilning ahamiyati.
4. Ilmiy tadqiqotning namoyon bo'lish shakllari, xossalari va amal qilish mexanizmlari.

Mashg‘ulotning maqsadi: Talabalarga ilmiy maqola va monografiyalar mazmuniga nisbatan tanqidiy tahlilning ahamiyati, ilmiy tadqiqotning namoyon bo‘lish shakllari, xossalari va amal qilish mexanizmlari haqida umumiy ma’lumot berish.

Foydalaniladigan ta’lim texnologiyasi: “Grafik test”, “Klaster” texnologiyasi bo‘yicha ishlash.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-просвие для педагога-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

10. Pedagogik tadqiqotlarning mantiqiy-gnoseologik modeli.

Reja:

1. Ilmiy tadqiqotning tiplari.
2. Innovatsion tadqiqotlar. Yoshlarning fundamental, amaliy va innovatsion loyihalari.
3. Xalqaro jamg‘armalarning ilmiy loyihalari va ularda ishtirok etishning ahamiyati.
4. Fan va ishlab chiqarish aloqadorligi, vorisiylik va novatorlik.

Mashg‘ulotning maqsadi: Magistrarga pedagogik tadqiqotlarning mantiqiy-gnoseologik modeli, ilmiy tadqiqotning tiplari haqida ma’lumot berish va bilim ko‘nikma va malakalarini shakllantirish

Foydalaniladigan ta’lim texnologiyasi: “Insert” texnologiyasi bo‘yicha ishlash.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.

3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

11. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik apparati va sifat mezonlari.

Reja:

1. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik apparati haqida umumiy ma'lumot
2. Pedagogik muammoni tanlash
3. Pedagogik tadqiqot mavzularini shakllantirish

Mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga pedagogik tadqiqotlarning metodologik apparati va tadqiqot mavzularini shakllantirish haqida umumiy ma'lumot berish

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: "Tushunchalar tahlili" texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Tўraqulov X.A., Xasanbобев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўraqulov O.X. Илмий тадқиқот асослари. – T.: "Fan va texnologiya" нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

12. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik vositalari.

Reja:

1. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik ta'minoti
2. Pedagogik refleksiyaga doir manbalar.

Mashg'ulotning maqsadi: Magistrlarda pedagogik tadqiqotlarning metodologik vositalari va metodologik ta'minoti haqida bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish.

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: "Tushunchalar tahlili" texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Tўraqulov X.A., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўraqulov O.X. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога *posobie dlya pedagoga*-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

13. Tadqiqotning empirik va nazariy darajalarida qo'llaniladigan metodlar (abstraktlash, analiz, sintez, induksiya, deduksiya, modellashtirish).

Reja:

1. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlarini tasniflash muammolari
2. Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari tushunchasi.
3. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari tasnifi va tavsifi.

Mashg'ulotning maqsadi: Tadqiqotning empirik va nazariy darajalarida qo'llaniladigan metodlar (abstraktlash, analiz, sintez, induksiya, deduksiya, modellashtirish).haqida talabalar bilimini oshirish

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: “T chizma” texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Tўraqulov X.A., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўraqulov O.X. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога *posobie dlya pedagoga*-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

14. Empirik tadqiqot metodlari.

Reja:

1. Kuzatish va qiyoslash metodlari haqida umumiy ma'lumot
2. Hisoblash o'chash va eksperiment tajriba metodlari
3. Emperik tadqiqot metodlari farazni dalillovchi sifatida

Mashg'ulotning maqsadi: Magistr'larga empirik tadqiqot metodlari haqida ularning ilmiy tadqiqotlarda tutgan o'rni haqida umumiy ma'lumot berish.

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: "Grafik test", "Klaster" texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: "Fan va texnologiya" нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-просвие dlya pedagoga-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

15. Nazariy tadqiqot metodlari

Reja:

1. Umumlashtirish metodi haqida umumiy ma'lumot,
2. Aksiomatik metodi haqida umumiy ma'lumot,
3. Abstraksiyalash metodi haqida umumiy ma'lumot,

Mashg'ulotning maqsadi: Talabalarga nazariy tadqiqot metodlari haqida umumiy ma'lumot berish

Foydalaniladigan ta'lim texnologiyasi: "Breynstorming" texnologiyasi bo'yicha ishlash.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: Iqtisodiyot dunyosi, 2018.
2. Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: "Fan va texnologiya" нашриёти, 2011.
3. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога-просвие dlya pedagoga-исследователя. – Самара: Изд-во самгпи, 1994.

MUSTAQIL TA'LIM

Tavsiya etiladigan Mustaqil ta'lim mavzulari

1. Metodologiya tushunchasi.
2. Dialektika elementlari.
3. Ta'lim va tarbiya metodologiyasi.
4. Ziddiyat. Qonun va qonuniyat.
5. Dialektika qonunlari.
6. Metodologiyani tadqiq etish manbalari.
7. Deskriptiv va preskriptiv metodologiya.
8. Pedagogikaning metodologik asoslari.
9. Pedagogikadagi asosiy metodologik yondashuvlar.
10. Metodologik madaniyat – pedagogik faoliyat refleksiyasining natijasi sifatida.
11. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi va metodlari.
12. Metodologiyada “refleksiya” tushunchasi.
13. Metodologik deduksiya.
14. Tadqiqot metodlarini tanlash tamoyillari.
15. Ta'limda metodologik yaxlitlik.
16. Tadqiqot metodlarining metodologik asoslari.

GLOSSARIY

IZOHLI LUG‘AT–GLOSSARIY

Adekvat - bilish nazariyasida narsa va hodisalarning xossa-aloqalarini ularning ob‘yektiv mazmuniga to‘g‘ri keladigan, aniq va mos qilib olish

Akmeologiya - insonning kasb-hunarni egallashida eng yuksak bosqichlarga yetish muammolarini o‘rganuvchi fan

Aporiya - predmet yoki tushunchalarning o‘zida ziddiyatlar mavjudligi sababli muammoni hal qilishning iloji yo‘qligi, chorasiz holat.

Argument - biror fikr, mulohaza yoki mulohazalar tizimini voqelikka bevosita murojaat qilish(kuzatish, eksperiment va hak asosida) yo‘li bilan yoki chinligi avvaldan tasdiqlangan boshqa mulohazalar yordamida asoslab berish.

Bilish nazariyasi - falsafa bo‘limi bo‘lib, insonning dunyoni bilish imkoniyati, o‘zligini anglash jarayoni, bilimlar tabiati va ularning mazkur bilimlarda aks etuvchinarsalar bilan o‘zaro nisbatini o‘rganadi.

Gipoteza(taxmin, faraz) - muayyan obyektiv hodisaning no‘ma‘lum, noaniq sababi haqidagi bilim, ilmiy bilishni rivojlantirish usuli.

Gipotetik mulohaza - chinligi noma‘lum bo‘lgan gipotezalardan va bilimlardan xulosa chiqarishga asoslangan fikr yuritish metodi

Yondashuv - tadqiqot strategiyasi va dasturini xarakterlovchi paradigmatic, sintagmatic va pragmatik tarkiblar va mexanizmlar kompleksidir

Kumulyativizm - fan falsafasidagi metodologik konsepsiya

Relyativizm - inson bilishining nisbiyligini, shartlilikini mutlaqlashtiruvchi falsafiy qarash

Metodologiya - tadqiqotchining nazariy va amaliy faoliyatini tashkil etish, tiklash tamoyillari va usullari tizimi haqida ta‘limot.

Muammo - grekcha “to‘siq” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, keng ma‘noda haletilishi zarur bo‘lgan murakkab nazariy yoki amaliy masala.

Nazariya - tushunchalar va hukmlar kabi voqelikning tafakkurdagi in‘ikosi

Eksperiment - fanda narsa va hodisalarni sezgi-predmet faoliyati bilan tadqiq qilish, o'rganish.

Epistemologiya - falsafa bo'limi bo'lib, bilish jarayonining mohiyati, bilimning voqelikka munosabati, bilish jarayonining umumiy asoslari, uning haqiqatligi, shart-sharoitlari kabi masalalarni tadqiq qiladi.

O'lchash - bilish jarayonida narsaning miqdoriy jihatlarini aniqlash usuli.

Formallashtirish (lot.forma) - bilimlar majmuasi, mazmunini muayyan shakl yordamida sun'iy til belgilari yordamida ifodalash.

Fenomenologizm - falsafiy ta'limot; bevosita bilish obykti sezgilarning o'zidagina iborat degan nuqtai nazarga tayanishadi.

Shovinizm – millatchilikning o'ziga xos shakli, boshqa millatlarni mensimaslik va o'z millatining ularga nisbatan ustunligini asoslashga qaratilgan g'oyaviy-nazariy qarashlar tizimi va amaliyoti

Millatchilik – o'z millatining manfaatlarini boshqa millatlar haq-huquqlaridan yuqori qo'yib hal etishga intiluvchi siyosiy oqim

Davlat – butun mamlakat miqyosidagi hokimiyatning maxsus boshqaruv apparatiga tayanadigan, barcha uchun qonunlar chiqaradigan va suverenitetga ega bo'lgan siyosiy tashkiloti

Modernizm – dindagi zamonaviy fan-texnika yutuqlaridan foydalanishni yoqlab chiquvchi oqim

Traditsionalizm – an'anaviylik. Diniy aqidalarni va konsepsiyalarni fan-texnika va ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlarga qarab qayta ko'rib chiqishni rad etuvchi oqim

Fundamentalizm – ma'lum din vujudga kelgan ilk davriga qaytish va bu yo'l bilan zamonaning barcha muammolarini hal qilish mumkin degan fikrni ilgari surish

Demokratiya – xalq hokimiyati.

Yangi jamiyat – ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot, bozor iqtisodiyotiga asoslangan erkin demokratik jamiyat.

An'ana – jamiyat hayoti turli sohalarining, moddiy va ma'naviy faoliyat shakllarining, kishilar o'rtasidagi aloqalar va munosabatlarning avlodan-

avlodga o'tishi, ajdodlar hayoti, belgilari va xususiyatlarining takrorlanish tarzi.

Urf-odat – kishilar turmushiga singib ketgan, doim takrorlanib turadigan xatti-harakat, ko'pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari va ko'nikmalar.

Mustaqillik – 1) Tazyiqdan, nazoratdan xoli bo'lish, erkinlik; 2) iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy tobe bo'lmaslik. O'zbek tilida Mustaqillik atamasi odatda istiqlol so'zi bilan yaqin ma'noda qo'llaniladi va uzluksizlikni anglatuvchi chuqur, keng qamrovli jarayonni aks ettiradi.

Fenomen – (yun. Phainomenon – yuz beruvchi) – 1) ko'zga ko'rinib turgan hol; 2) noyob, kam uchraydigan hol, yoki buyuk, yagona bo'lgan inson; 3) hissiy bilish, tajribada berilgan ma'lum bir holni anglatuvchi falsafiy atama; hissiy tajriba yordamida payqaladigan va anglanadigan hodisa, jonli mushohada obyektini bildiradigan tushuncha.

Ma'rifat – Ma'rifatning lug'aviy ma'nosi bilish, tanish, bilim demakdir. Boshqacha aytganda ma'rifat bilmoq, kishilarning ong-bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta'lim-tarbiya jarayonidir. Ma'rifat so'zining ko'pchilikdagi ma'nosi maorifdir. Ma'rifat atama sifatida – tabiat, jamiyat va inson mohiyati haqidagi turli-tuman bilimlar, ma'lumotlar majmuasini bildiradi.

E'tiqod – Dunyoqarash. Biror dinga e'tiqod qilish – uni haq deb bilib, uni ta'limotini tan olish.

Tasavvuf – islomdagi diniy-falsafiy oqim. 8 asrda arab mamlakatlarida paydo bo'lgan. Bu ta'limot o'sha davrda savdogarlar va kosiblarning manfaatini ko'zlagan. Tasavvufning asosiy mohiyati inson va uning Xudoga munosabatidir, ya'ni solihning Xudo vasliga yetishishidir.

Komillik – insonning kamolotga erishuv jarayonidagi barkamolligi darajasini ifodalovchi tushuncha. Komillikning har bir davrga xos mezonlari mavjud. Nodonga nisbatan oqil, loqaydga nisbatan sergak, baxilga nisbatan saxiy, tanbalga nisbatan serg'ayrat, qo'rqqoqa nisbatan botirlik kabi xislatlar o'ziga xos o'lchov vositasini o'taydi.

Qadriyat – umumbashariy, umuminsoniy, milliy, mintaqaviy, shaxsiy, diniy turlarga bo'linadi.

Aksiologiya – (yun. «axio» - qadriyat va «logos» - fan, ta'limot) – qadriyatshunoslik; qadriyatlar haqidagi fan.

Milliylik – muayyan xalqqa xos bo'lgan, uni boshqalardan farqini ko'rsatuvchi xususiyatlar majmui. Milliylik millatning tarixi, qadriyatlari, an'analari, madaniyati, yashash tarzida yaqqol namoyon bo'ladi.

Ma'naviyat – (arab. – ma'nolar majmui) – kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlari va tushunchalari majmui.

Umuminsoniy qadriyat – barcha xalqlar uchun ijobiy ahamiyat kasb etuvchi, moddiy va ma'naviy manfaat, mezonlar majmui.

Ehtiyoj – inson talablari asosida paydo bo'ladigan tabiiy xususiyat; jonli mavjudot hayot kechirishining yaqqol shart-sharoitlarga, uning shularga bog'liq ekanligini ifoda etuvchi holat.

Integratsiya – milliy iqtisodiyotlarning sifat jihatidan yangi sharoitlarga ega bo'lishi va, mamlakat taraqqiyoti imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida, ixtiyoriy ravishda birlashishi, bir-birlariga o'zaro ta'sir etishi jarayoni.

Vatanparvarlik – Vatanga nisbatan sadoqat, unga xizmat qilish, yurt tinchligini asrash, Vatan ravnaqi uchun faol bo'lishga undaydigan ijtimoiy, ma'naviy-axloqiy fazilat.

Demokratik institutlar – jamiyatning demokratik tuzumini barpo etishga xizmat qiluvchi omil bo'lib, unga quyidagilar kiradi. 1) Siyosiy partiyalar va ijtimoiy harakatlar. 2) Yuridik maqomga ega bo'lgan muxolifat. 3) Mulkchilik instituti.

Sharqona demokratiya - urf-odat, qadriyatlarga asoslangan o'ziga xos demokratiya.

Siyosiy demokratiya - jamiyat siyosiy tizimini xalqqa yaqinlashtirish, siyosiy adolatsizliklarning oldini olish.

Ijtimoiy demokratiya - bugungi davr demokratiyani islohotlar jarayoniga aylantirish.

Irqchilik – odamlar o'rtasidagi ijtimoiy tengsizlik, bosqinchilik, zo'rvonlik va urushlarni kishilarning turli irqilariga mansubligi bilan oqlashga xizmat qiluvchi g'ayrimilliy ta'limot. Irqchilar insonlarning ijtimoiy mohiyatini ularning biologik – irqiy (ko'zi, sochi va terisining rangi, bosh va

yuz tuzilishi kabi tashqi, ikkinchi darajali jismoniy) belgilar bilan bog‘lab, ularni oliy va quyi, bekamu-ko‘st va noraso irq'larga ajratadilar.

Aqidaparastlik – muayyan sharoitda, biron-bir g‘oya yoki tamoyilga qat’iy ishonch va uni mutlaqlashtirish asosida shakllangan qoida va tartiblarni, boshqa sharoit, holat, vaziyatni hisobga olmagan holda, ko‘r-ko‘rona qo‘llashga urinish. Bu atama faqat salbiy ma’noda qo‘llanib, muayyan olim yoxud oqim tomonidan bayon etilgan qonun va qoidalar ta’sir doirasini sun’iy ravishda kengaytirishga urinishni anglatadi.

Fanatizm – Biron g‘oyaga, shaxsga uning mazmunini, mohiyatini chuqur anglamasdan johillarga ishonish va unga ergashishdir va u hayotda turli sohalarda uchraydi.

Manqurt – «Manqurt» o‘z eli, tarixi, qon-qarindoshini, hatto o‘zi tuqqan onasini ham unutgan, o‘z kelajagini tasavvur eta olmaydigan kishilar va xalqlarning majoziy obrazi. U xalqlarning manqurtlarga aylanishida bosh aybdor davlat va mafkuraga to‘la bo‘ysundirilgan jamiyatdir degan xulosaga keladi. Masalan, Chingiz Aytmatovning «Asrga tatigulik kun» romanida «Manqurt» afsonasidagi shaxs obrazi.

Tafakkur – (arab. – fikrlash, aqliy bilish) – predmet va hodisalarning umumiy, muhim xususiyatlari aniqlaydigan, ular o‘rtasidagi ichki, zaruriy aloqalar, ya’ni qonuniy bog‘lanishlarni aks etadigan bilishning ratsional bosqichi.

Vatan tuyg‘usi – Vatan tuyg‘usi bo‘lgan kishidagina vatanparvarlik jo‘sh uradi. Prezidentimiz Islom Karimov aytganidek: «Vatanga muhabbat hissi odamning qalbida tabiiy ravishda tug‘iladi. YA’ni, inson o‘zligini anglagani, nasl-nasabini bilgani sari yuragida Vatanga muhabbat tuyg‘usini ildiz otib, yuksala boradi. Bu ildiz qanchalik chuqur bo‘lsa, tug‘ilib o‘sgan yurtga muhabbat ham shu qadar cheksiz bo‘ladi».

Targ‘ibot-tashviqot – insonni biror xarakterga rag‘batlantirish va kishida biror narsaga shavq uyg‘otishga yo‘naltirish.

Pragmativ – o‘z amaliy faoliyatida ko‘proq foyda olishni o‘ylaydigan va shunga ko‘proq foyda olishni o‘ylaydigan va shunga ko‘proq ahamiyat berish zarur deb bilguvchi shaxs.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETINING PEDAGOGIKA INSTITUTI

Ro‘yxatga olindi:

№ _____

“__” _____ 2022__ yil

“TASDIQLAYMAN”

_____ 2022 yil

TADQIQIY PEDAGOGIKA

FAN DASTURI

Bilim sohasi: 100000 – Ta’lim
Ta’lim sohasi: 110000 – Ta’lim
Magistratura
mutaxassisligi: 70110101 – Pedagogika nazariyasi va tarixi

Shahrisabz-2022

Fan/modul kodi TPM1304 (magistratura)		O'quv yili 2022-2023	Semestr 3	Kreditlar 4
Fan/modul turi Majburiy		Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4
1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
	Tadqiqiy pedagogika	60	60	120
2.	<p align="center">I. Fanning mazmuni.</p> <p>Fanning maqsadi – magistrantlarni pedagogik tadqiqotlarni tashkil etish va amalga oshirishga tayèrlash, metodologik madaniyatni tarkib toptirish.</p> <p>Fanning vazifalari – magistrnlarning pedagogik tadqiqotlarni tashkil etishning metodologik qoidalarini egallashlarini ta'minlash; ularning tadqiqotlarini tashkil etish va o'tkazish mantig'ini o'zlashtirishlari uchun sharoit yaratish; magistrnlarni magistrlik dissertatsiyasini bajarish jaraènida pedagogik tadqiqotlarni o'tkazishga tayyorlashdan iborat.</p>			
2.	<p align="center">II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari).</p> <p align="center">Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:</p> <p>1-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarning mazmuni va mohiyati Ijtimoiy-gumanitar izlanish sifatida pedagogik tadqiqotlarning o'ziga xosliklari. Pedagogika fani metodologiyasi bilim va faoliyat tizimi sifatida. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik ta'minoti va pedagogik refleksiya doir manbalari.</p> <p>2-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarning asosiy kategoriyalari va tushunchalari Metodologik tadqiqot va maxsus ilmiy tadqiqot. Pedagogik ijodkorlik va uning o'ziga xosliklari. Intuitsiya, zehn va pedagogik tafakkur. Pedagogik izlanish. Innovatsion faoliyat va innovatsion salohiyat. Tadqiqot loyihasi va dasturi.</p> <p>3-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarda ilmiy dalillar va ularning roli Ilmiy dalilning mantiqiy-gnoseologik mohiyati. Pedagogik tadqiqotlarning mantiqiy-gnoseologik modeli. Empirik ma'lumotlar, misollar va ilustratsiyalar. Ilmiy dalillar ilmiy bilimlarning tarkibiy qismi sifatida. Ilmiy dalillarning o'ziga xos xususiyatlari.</p> <p>4-mavzu: Pedagogik muammoni tanlash va pedagogik tadqiqot mavzularini shakllantirish Pedagogik tadqiqotlar muammosi. Pedagogik tadqiqotlar muammosining turlari (informatsion, konseptual, kvalimetrik va tashkiliy-metodik) va darajalari (fenomenologik, konseptual, eksperimental).</p>			

Pedagogik tadqiqotlar mavzularini aniqlashtirishning metodologik me'òrlari. Tadqiqot mavzusining muhim belgilari.

5-mavzu: Pedagogik tadqiqotlarning dolzarbligini aniqlash

Tadqiqot muammosining dolzarbligi. Tadqiqot muammosining dolzarbligini asoslash. Tadqiqot mavzusi va dolzarbligini asoslashda yo'l qo'yiladigan tipik xatoliklar.

6-mavzu. Pedagogik tadqiqotlar ob'ekti va predmeti

Tadqiqot ob'ekti va predmeti maydonini aniqlashtirish. Tadqiqot ob'ekti va predmetining muhim belgilari. Tadqiqot ob'ekti va predmetini aniqlashda yo'l qo'yiladigan tipik xatoliklar.

7-mavzu. Pedagogik tadqiqotning maqsad va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi – ilmiy izlanishning ideal (bashorat qilinaётgan) natijasi. Tadqiqot maqsadini aniqlashga qo'yiladigan metodologik talablar. Tadqiqotning ilmiy-nazariy va konstruktivnormativ funksiyalari.

8-mavzu. Pedagogik tadqiqotlar farazini belgilash

Tadqiqot gipotezasi – ilmiy dalillashni talab etuvchi farazlar tizimi. Tadqiqot farazining turlari. Tadqiqot farazini aniqlashga qo'yiladigan asosiy talablar. Tadqiqot farazini belgilashda produktiv ёndashuvning o'rni.

9-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik tamoyillari

Pedagogik fanlar metodologiyasining umumilmiy tamoyillari. Pedagogik tadqiqotlarning konkret-metodologik tamoyillari. Shaxsiy ёndashuv. Faoliyatli ёndashuv. Polisub'ekti ёndashuv. Madaniy ёndashuv.

Antropologik ёndashuv.

10-mavzu. Ilmiy izlanuvchining metodologik madaniyati

Ilmiy izlanuvchining metodologik madaniyati – kasbiy kompetentlikning tarkibiy qismi sifatida. Ilmiy izlanuvchida metodologik madaniyatni tarkib toptirish darajalari. Ilmiy izlanuvchida metodologik madaniyatni shakllantirish shart-sharoitlari.

11-mavzu. Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlarini tasniflash muammolari

Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari tushunchasi. Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlari tasnifi va tavsifi. Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlarining imkoniyatlari.

12-mavzu. Adabiyotlar va arxiv materiallarini o'rganish, kuzatish, suhbat, so'rov, test, eksperiment – empirik tadqiqot metodlari sifatida

Ilmiy-pedagogik bilimlarning manbalari: birlamchi manbalar, arxiv hujjatlari, dissertatsiya, avtoreferat, maqola va tezislar. Ilmiypedagogik adabiётlarni tahlil etish usullari: adabiётlar ro'yxatini tuzish, konspektlashtirish, tezis ёzish, sitatalash, annotatsiya ёzish, taqrizlash. Kuzatish – asosiy ilmiy tadqiqot metodlaridan biri sifatida. Kuzatishning

turlari. Kuzatishning o'ziga xos xususiyatlari. Tadqiqot metodi sifatida suhbatning muhim xususiyatlari. Suhbat metodini qo'llashga qo'yiladigan metodologik talablar. So'rov metodining asosiy shakllari. Test savollarini tuzish qoidalari. Test metodini qo'llashga qo'yiladigan talablar. Tabiiy eksperiment, laboratoriya eksperimenti, aniqlovchi eksperiment, shakllantiruvchi eksperiment. Eksperimentni amalga oshirish bosqichlari.

13-mavzu. Pedagogik tajriba-sinov ishlari dasturini ishlab chiqish metodikasi

Pedagogik tajriba-sinov dasturining tuzilishi. Pedagogik tajribasinov ishlari dasturini ishlab chiqish tamoyillari. Pedagogik tajribasinov ishlari dasturini amaliyotga tatbiq etish metodikasi.

14-mavzu. Pedagogik ilmiy tadqiqot jaraeni modellashtirish

Pedagogik modellashtirish – nazariy tadqiqot metodi. Pedagogik jaraen modeli – statistik tizim sifatida. Ideallashtirish metodining modellashtirish jaraenidagi o'rni.

15-mavzu. Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etish va o'tkazish bosqichlari

Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etishning mantig'i va tuzilishi. Tadqiqotni loyihalashtirish. Tadqiqotni amalga oshirish. Olingan natijalarni qayd etish va tahlil etish.

III. Amaliy mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Amaliy mashg'ulotlarida magistrlarda pedagogik tadqiqotlarni modellashtirishga doir bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilinadi.

Amaliy mashg'ulotlarining taxminiy tavsiya etiladigan mavzulari:

4. Pedagogika fani – pedagogik refleksiya ob'ekti sifatida.

5. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik ta'minoti darajalari va manbalari.

6. Pedagogik tadqiqotlarda tizimli yondashuv.

7. Pedagogik tadqiqot muammosi.

8. Ilmiy tadqiqot mavzusini tanlash.

9. Ilmiy tadqiqotning dolzarbligini asoslash.

10. Ilmiy tadqiqot farazini belgilash.

11. Ilmiy tadqiqotning yangiligini aniqlash.

12. Pedagogik tadqiqotning nazariy-amaliy ahamiyatini asoslash.

13. Pedagogik tadqiqotlarning mantiqiy-gnoseologik modeli.

14. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik apparati va sifat mezonlari.

15. Pedagogik tadqiqotlarning metodologik vositalari.

16. Tadqiqotning empirik va nazariy darajalarida qo'llaniladigan metodlar (abstraktlash, analiz, sintez, induksiya, deduksiya, modellashtirish).

17. Empirik tadqiqot metodlari.

18. Nazariy tadqiqot metodlari

	<p style="text-align: center;">IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar.</p> <p>Mustaqil ta'lim mazmuni ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar mavzulari asosida shakllantiriladi. Biroq mustaqil ta'lim ko'proq ma'ruza va seminar mashg'ulotlarida o'rganilmagan masalalarni o'z ichiga qamrab oladi. Mustaqil ta'lim asosida o'qib-o'rganilgan masalalar fan bo'yicha oraliq va yakuniy nazorat ishlari savollarida o'z aksini topadi.</p> <p>Mustaqil ta'limni tayèrlashda mazkur fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha mavzularni konspektlashtirish; - adabiyotlar asosida referat yozish; - kitob va maqollalarga annotatsiya yozish; - internet tarmog'idan axborotlar izlash va tahlil etish. <p>Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:</p> <ol style="list-style-type: none"> 17. Metodologiya tushunchasi. 18. Dialektika elementlari. 19. Ta'lim va tarbiya metodologiyasi. 20. Ziddiyat. Qonun va qonuniyat. 21. Dialektika qonunlari. 22. Metodologiyani tadqiq etish manbalari. 23. Deskriptiv va preskriptiv metodologiya. 24. Pedagogikaning metodologik asoslari. 25. Pedagogikadagi asosiy metodologik yondashuvlar. 26. Metodologik madaniyat – pedagogik faoliyat refleksiya sifatida. 27. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi va metodlari. 28. Metodologiyada “refleksiya” tushunchasi. 29. Metodologik deduksiya. 30. Tadqiqot metodlarini tanlash tamoyillari. 31. Ta'limda metodologik yaxlitlik. 32. Tadqiqot metodlarining metodologik asoslari.
<p>3.</p>	<p>V. Fanni o'qitishning natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar).</p> <p>Fanni o'zlashirish natijasida magistrant quyidagi kompetensiyalarga ega bo'ladi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tadqiqotchilik – muammoni aniqlash, uni hal etish yo'llarini izlash, muammoga yechim topish qobiliyati; • informatsion – axborotlar ustida ishlash, axborot hurujlaridan himoyalash, axborot iste'moli madaniyatini egallash; • kommunikativ – lingvistik savodxonlik, adabiy va ilmiy uslub qoidalarini o'zlashtirish, verbal va noverbal nutq ko'nikmalarini o'zlashtirish, o'zaro fikr almashish;

	<ul style="list-style-type: none"> • kreativ – faoliyat èki jaraèn samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud muammolarni ijobiy hal qilishga nisbatan tayèrgarlikni tavsiflovchi qobiliyat. • ma'naviy-axloqiy – jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirish va amal qilish, ma'naviy tahdidlarga qarshi kurashish, ma'naviy targ'ibot va tashviqot ishlarini tashkil etishga tayyorgarlik; • akmeologik – o'ziga va uni o'rab turgan atrof-muhitga ishonch, o'z xohish-istaklari va ehtiyojlarini to'liq anglash, refleksiya, identifikatsiya, interiorizatsiyaga, o'zining qarashlari, e'tiqodi va ustanovkalarini o'zgartirishga qobiliyatlik; • aksiologik – pedagogik voqelikni aksiologik baholash, pedagogik hodisalarni qadriyat sifatida anglash, pedagogik jarayondan zavqlanish, lazzatlanish, mas'uliyat hissini sezish, o'z pedagogik pozitsiyasini anglash va ta'limiy qadriyatlar asosida pedagogik faoliyatga tayyorlik.
4.	<p>VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • interfaol ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish texnologiyasi; • modulli ta'lim texnologiyasi; • muammoli ta'lim texnologiyasi; • kooperativ ta'lim texnologiyasi; • refleksiv ta'lim texnologiyasi; • art-texnologiyalar; • veb-kvest; <p>chizma-tasviriy modellar (mantiqiy graf, freym modeli, tayanch konspekt, semantik tarmoq, intellekt karta).</p>
5.	<p>VII. Kreditlarni olish uchun talablar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruza va amaliy mashg'ulorlarda muntazam qatnashish: munozaralar va o'quv konferensiyasida ishtirok etish; • tayanch konspektlar tuzish; • joriy va oraliq nazorat topshiriqlarini bajarish; mustaqil ish topshiriqlarini bajarish; • yakuniy nazorat topshirish.
6.	<p style="text-align: center;">Asosiy adabiyotlar.</p> <p>4. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: IQTISODIYOT DUNYOSI, 2018.</p> <p>5. Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.</p> <p>6. Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагогов-исследователя. – Самара: Изд-во СамГПИ, 1994.</p>

	<p style="text-align: center;">Qo‘shimcha adabiyotlar.</p> <p>1. Барсков А.Г. Научный метод: возможности и иллюзии. – М., 1994.</p> <p>2. Безрукова, В.С. Педагогика. Проективная педагогика: Учеб. пособие для пед. ин-тов и индустр.-пед. техникумов – Екатеринбург, 1996.</p> <p>3. Брызгалова, С.И. Научно-педагогическое исследование. – Калининград, 1996.</p> <p style="text-align: center;">Axborot manbalari</p> <p>1. www.tdpu.uz</p> <p>2. www.pedagog.uz</p> <p>3. www.Ziyonet.uz</p> <p>4. www.edu.uz</p> <p>5. tdpu-INTRANET. Ped</p>
7.	<p>Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti tomonidan ishlab chiqilgan va instituti Kengashi 2022 yil “__” _____dagi qarori bilan tasdiqlangan</p>
8.	<p>Fan/modul uchun mas’ullar va dastur mualliflari: Z.T.Raximov - Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti professori, pedagogika fanlari doktori (DSc).</p>
9.	<p>Taqrizchilar:</p> <p>Sh. Hamroyev- Qarshi davlat universitetining Pedagogika instituti “Maktabgacha va boshlang`ch ta`lim metodikasi” kafedrasini mudiri, dotsenti</p> <p>Sh.U.Nurillayeva Qarshi davlat universiteti professori, pedagogika fanlari doktori</p>

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

QARSHI DAVLAT UNIVERSITETINING PEDAGOGIKA INSTITUTI

Ro‘yxatga olindi:
№ _____
“ ” _____ 2022 yil

“Tasdiqlayman”

“ ” _____ 2022 yil

TADQIQIY PEDAGOGIKA

FAN ISHCHI DASTURI

(SILLABUS)

Bilim sohasi:	100000 – Ta‘lim		
Ta‘lim sohasi:	110000 – Ta‘lim		
Magistratura mutaxassisligi:	70110101 – Pedagogika nazariyasi va tarixi		
Fanga oid ma‘lumotlar			
Fan/modul kodi:	TPM1304		
O‘quv yili:	2022/2023		
Semestr:	3		
ECTS-kreditlar:	4		
Fan/modul turi:	Majburiy		
Ta‘lim tili:	O‘zbek		
Xaftadagi dars soatlari:	4		
Fanning nomi:	Tadqiqiy pedagogika		
Ma‘ruza mashg‘ulotlari	30		
Amaliy mashg‘ulotlari (soat)	30		
Mustaqil ta‘lim (soat)	60		
Jami yuklama (soat)	120		
Professor-o‘qituvchi:	p.f.d., prof. Raximov Zokir Toshtemirovich		
E-mail / telefon:	raximovzokir@mail.ru / (91)-320-25-89		
Soatlar taqsimoti			
	Jami	Semestr	
			III
Umumiy o‘quv soati	120		120
Auditoriya soati	60		60
Ma‘ruza	30		30
Amaliy	30		30
Mustaqil ta‘lim	60		60

Shahrisabz-2022

Ishchi dastur “Tadqiqiy pedagogika” fanining fan dasturi asosida tuzildi.

Tuzuvchi: p.f.d., prof. **Z. Raximov**

Fanning ishchi dasturi “Maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası yig‘ilishida (bayon №____, «__» ____ 2022 y.) va institut Uslubiy Kengashida (bayon №____, «__» ____ 2022 y.) muhokama etilgan va o‘quv jarayonida foydalanishga tavsiya qilingan.

O‘quv- uslubiy bo‘lim boshlig‘i: _____ G‘aniyev M.

Kafedra mudiri: _____ SH.Hamroyev

FAN ISHCHI DASTURI

(SILLABUSI)

Magistratura bo'limi

70110101 – Pedagogika nazariyasi va tarixi

Umumiy ma'lumotlar		
Fan nomi: Tadqiqiy pedagogika		
Fan kodi: TPM1304 (magistratura)	Kredit miqdori: 4	Semestr: 3
Kafedra nomi: Pedagogika		
Fan o'qituvchisi: p.f.d., prof. Raximov Zokir Toshtemirovich		
Email: raximovzokir@mail.ru		
Fan turi: Majburiy		
Ta'lim shakli:	Kunduzgi	
Baholash shakli:	Imtihon	
Fan tili:	O'zbek	

Fanning qisqacha mazmuni
<p>Fanni o'qitishdan maqsad Fanning maqsadi – magistrantlarni pedagogik tadqiqotlarni tashkil etish va amalga oshirishga tayèrlash, metodologik madaniyatni tarkib toptirish.</p> <p>Fanning vazifalari – magistrnlarning pedagogik tadqiqotlarni tashkil etishning metodologik qoidalarini egallashlarini ta'minlash; ularning tadqiqotlarini tashkil etish va o'tkazish mantig'ini o'zlashtirishlari uchun sharoit yaratish; magistrnlarni magistrlik dissertatsiyasini bajarish jaraenida pedagogik tadqiqotlarni o'tkazishga tayyorlashdan iborat.</p>

Ta'lim natijalari:
<p>Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)</p> <p>Talaba bilish kerak:</p> <ul style="list-style-type: none">Tadqiqiy pedagogika fani magistrnlarning tadqiqiy pedagogik faoliyatning normativ-huquqiy asosi, o'qituvchilik kasbining o'ziga xosligi va uning insonparvarlik xususiyati, o'quv me'yoriy hujjatlar, pedagogik faoliyatni tashkil etishda innovatsion hamda interfaol metodlardan foydalana olish, ta'lim jarayonini rejalashtirish, tashkil etish metodikasi haqida tasavvurga ega bo'lishi; (bilim);Tadqiqiy pedagogika kursini o'zlashtirgan magistrnlarning diqqatini jalb qilish va dars samaradorligini oshirish metodlari va vositalari, mustaqil ta'limlarni tashkil etish va o'tkazish metodikasini, pedagogika

fanlarini o‘qitishning multimedia va interfaol ta’lim texnologiyalarni bilishi va ulardan foydalana olishi; (ko‘nikma).

- Pedagogika fanining didaktik ta’minotini ishlab chiqish, ishlanmalarni tayyorlash, mutaxassislik fanlarining o‘quv-uslubiy majmualarini ishlab chiqish, o‘quv ishlarining tashkil etilishini rejalashtirish, sinfdan tashqari ish shakllariga rahbarlik qilish, o‘qitish jarayonida axborot texnologiyalari va interfaol texnologiyalarni qo‘llash olish kabi ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak (malaka).

Fan mazmuni

Mashg‘ulotlar shakli: ma’ruza (M)

Tartib raqami	3-semestr	Soat miqdori
M1	Pedagogik tadqiqotlarning mazmuni va mohiyati	2
M2	Pedagogik tadqiqotlarning asosiy kategoriyalari va tushunchalari	2
M3	Pedagogik tadqiqotlarda ilmiy dalillar va ularning roli	2
M4	Pedagogik muammoni tanlash va pedagogik tadqiqot mavzularini shakllantirish	2
M5	Pedagogik tadqiqotlarning dolzarbligini aniqlash	2
M6	Pedagogik tadqiqotlar ob’ekti va predmeti	2
M7	Pedagogik tadqiqotning maqsad va vazifalari	2
M8	Pedagogik tadqiqotlar farazini belgilash	2
M9	Pedagogik tadqiqotlarning metodologik tamoyillari	2
M10	Ilmiy izlanuvchining metodologik madaniyati	2
Oraliq nazorat		
M11	Pedagogik ilmiy tadqiqot metodlarini tasniflash muammolari	2
M12	Adabiyotlar va arxiv materiallarini o‘rganish, kuzatish, suhbat, so‘rov, test, eksperiment – empirik tadqiqot metodlari sifatida	2
M13	Pedagogik tajriba-sinov ishlari dasturini ishlab chiqish metodikasi	2
M14	Pedagogik ilmiy tadqiqot jaraenini modellashtirish	2
M15	Pedagogik tadqiqotlarni tashkil etish va o‘tkazish bosqichlari	2
	Jami:	30

Mashg‘ulotlar shakli: amaliy mashg‘ulot (A)		
Tartib raqami	3-semestr	Soat miqdori
A1	Pedagogika fani – pedagogik refleksiya ob’ekti sifatida	2
A2	Pedagogik tadqiqotlarning metodologik ta’minoti darajalari va manbalari.	2
A3	Pedagogik tadqiqotlarda tizimli yondashuv.	2
A4	Pedagogik tadqiqot muammosi.	2
A5	Ilmiy tadqiqot mavzusini tanlash.	2
A6	Ilmiy tadqiqotning dolzarbligini asoslash	2
A7	Ilmiy tadqiqot farazini belgilash.	2
A8	Ilmiy tadqiqotning yangiligini aniqlash.	2
A9	Pedagogik tadqiqotning nazariy-amaliy ahamiyatini asoslash	2
A10	Pedagogik tadqiqotlarning mantiqiy-gnoseologik modeli.	2
Oraliq nazorat		
A11	Pedagogik tadqiqotlarning metodologik apparati va sifat mezonlari.	2
A12	Pedagogik tadqiqotlarning metodologik vositalari.	2
A13	Tadqiqotning empirik va nazariy darajalarida qo‘llaniladigan metodlar (abstraktlash, analiz, sintez, induksiya, deduksiya, modellashtirish).	2
A14	Empirik tadqiqot metodlari.	2
A15	Nazariy tadqiqot metodlari	2
	Jami:	30

MUSTAQIL TA’LIM

Auditoriyadan tashqari vaqtda bajariladigan mustaqil ishlar quyidagi turlarda amalga oshirilishi tavsiya etiladi:

- esse – dolzarb mavzu bo‘yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlarda yozma bayon qilish;
- dokladlar tayyorlash;
- kurs ishi yozish;
- konspekt yozish;
- glossariy tuzish;
- individual va guruhiiy o‘quv loyihasi;
- keys-topshiriqlarini bajarish;

- mavzuli portfoliolar tuzish;
 - axborot-tahliliy materiallar bilan ishlash;
 - manbalar bilan ishlash;
 - infografika tuzish;
 - chizma-tasviriy modellar (intellekt-kart, freym, mantiqiy graf va h.k.) yaratish;
 - multimediali taqdimotlar yaratish;
 - darslarning metodik ishlanmalarini tayyorlash;
 - darsdan tashqari mashg‘ulotlar ishlanmalarini tayyorlash;
- ta’lim yo‘nalishi(mutaxassislik)ning xususiyatidan kelib chiqqan holda mustaqil ishlarning boshqa turlaridan foydalanish mumkin.

Mashg‘ulotlar shakli: mustaqil ta’lim (MT)		
Tartib raqami	3-semestr	Soat miqdori
MT1	Metodologiya tushunchasi.	4
MT2	Dialektika elementlari.	4
MT3	Ta’lim va tarbiya metodologiyasi.	4
MT4	Ziddiyat. Qonun va qonuniyat.	4
MT5	Dialektika qonunlari.	4
MT6	Metodologiyani tadqiq etish manbalari.	4
MT7	Deskriptiv va preskriptiv metodologiya.	4
MT8	Pedagogikaning metodologik asoslari.	4
MT9	Pedagogikadagi asosiy metodologik yondashuvlar.	4
MT10	Metodologik madaniyat – pedagogik faoliyat refleksiyasining natijasi sifatida.	4
MT11	Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi va metodlari.	4
MT12	Metodologiyada “refleksiya” tushunchasi.	4
MT13	Metodologik deduksiya.	4
MT14	Tadqiqot metodlarini tanlash tamoyillari.	4
MT15	Ta’limda metodologik yaxlitlik	2
MT16	Tadqiqot metodlarining metodologik asoslari.	2
	Jami:	60

O‘qitish va o‘rganish usullari

Modul ma’ruzalar va amaliy auditoriya mashg‘ulotlari hamda talabalarning mustaqil ta’lim faoliyati orqali tashkil etiladi. Ma’ruzalarda fanning mavzularini tahlil qilish uchun zarur bo‘lgan nazariy ma’lumotlar beriladi. Amaliy mashg‘ulotlarda fanning muammolari taqdim etiladi va talabalarga ularni hal qilish uchun zarur innovatsion texnologiya va metodlarni qo‘llash bo‘yicha mashq qilish imkoniyati beriladi. Mustaqil ta’lim faoliyatida talabalar mavzularni chuqur o‘rganib, adabiyotlar va ilmiy jurnallar hamda manbalardan foydalangan holda mavzularni tahlil qilishi lozim.

Mashg‘ulot turi	Ajratilgan soat
Ma’ruza	30
Amaliy mashg‘ulot	30
Mustaqil ta’lim	60
Talabalarning jami o‘quv va o‘qitish soatlari	120

Talabalar bilimni baholash mezonlari va kreditlarni olish uchun talablar

Fanga oid nazariy materiallar ma’ruza mashg‘ulotlarini ma’ruzalarda ishtirok etish va kredit-modul platformasi orqali ma’ruzalarni mustahkamlash hamda belgilangan test savollariga javob berish orqali amalga oshiriladi.

Amaliy mashg‘ulotlari bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar hosil qilish va o‘zlashtirish mashg‘ulotlarga to‘liq ishtirok etish va modul platformasi orqali topshiriqlarni bajarish natijasida nazorat qilinadi.

Mustaqil ta’lim mavzulari modul platformasi orqali berilgan mavzular bo‘yicha topshiriqlarni bajarish (test, referat va boshqa usullarda) bajariladi.

Fan bo‘yicha talabalar test usulida oraliq nazorat va og‘zaki (yoki test) usulida yakuniy nazorat topshiradilar.

Talabalar bilimi O‘zbekiston Respublikasi OO‘MTVning 2018 yil 9 avgustdagi 9-2018-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan “Oliy ta’lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholash tizimi to‘g‘risidagi Nizom” asosida baholanadi.

Talabalarning bilimi quyidagi mezonlar asosida:

Talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi, ijodiy fikrlay oladi, mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo‘llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo‘yicha tasavvurga ega deb topilganda - 5 (a‘lo) baho;

Talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo‘llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo‘yicha tasavvurga ega deb topilganda - 4 (yaxshi) baho;

Talaba olgan bilimni amalda qo‘llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo‘yicha tasavvurga ega deb topilganda - 3 (qoniqarli) baho;

Talaba fan dasturini o‘zlashtirmagan, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan (mavzu) bo‘yicha tasavvurga ega emas deb topilganda - 2 (qoniqarsiz) baho bilan baholanadi.

Baholash, oraliq va yakuniy nazorat topshiriqlari (vazifalari) kurs professor-o‘qituvchilari tomonidan ishlab chiqiladi, oldindan moderatsiyadan o‘tkaziladi va kafedra mudiri tomonidan tasdiqlanadi.

Nazorat turi	Ajratilgan ball
Joriy nazorat	20
Oraliq nazorat	30
Yakuniy nazorat	50
Jami:	100

Nazorat turlarini o‘tkazish bo‘yicha tuzilgan topshiriqlarning mazmuni talabaning o‘zlashtirishini xolis, shaffof va aniq baholashga imkon berishi kerak.

Fan (kurs) xususiyatlaridan kelib chiqib baholash va nazorat qilish mezonlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritilishi mumkin.

Asosiy adabiyotlar	
1.	Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. – T.: IQTISODIYOT DUNYOSI, 2018.
2.	Тўрақулов Х.А., Ҳасанбоев Ж.Ж., Усманов Н.Ў., Алқаров И.Ш., Тўрақулов О.Х. Илмий тадқиқот асослари. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2011.
3.	Краивский В.В. Методология педагогического исследования: Пособие для педагога. Posobie dlya pedagoga-issledovatelya. – Самара: Изд-во СамГПИ, 1994.
4.	.Барсков А.Г. Научный метод: возможности и иллюзии. – М., 1994.
5.	.Брызгалова, С.И. Научно-педагогическое исследование. – Калининград, 1996
6.	.Безрукова, В.С. Педагогика. Проективная педагогика: Учеб. пособие для пед. ин-тов и индустр.-пед. техникумов – Екатеринбург, 1996

Tavsiya qilinadigan qo‘shimcha adabiyotlar	
7.	“Ta’lim to’g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasining qonuni. O’RQ-637, 23.09.2020 y.
8.	Mirziyoev Shavkat Miromonovich. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017 yil 14 yanvar / Sh.M. Mirziyoev. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 104 b
9.	Mirziyoev Shavkat Miromonovich. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruza. 2016 yil 7 dekabr /Sh.M.Mirziyoev. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. – 48 b
10.	Mirziyoev Shavkat Miromonovich. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Mazkur kitobdan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2016 yil 1 noyabrdan 24 noyabrga qadar Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri saylovchilari vakillari bilan o‘tkazilgan saylovoldi uchrashuvlarida so‘zlagan nutqlari o‘rin olgan. /Sh.M.Mirziyoev. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2017. – 488 b
11.	Mirziyoev Shavkat Miromonovich. Yangi O‘zbekiston strategiyasi.- Toshkent, 2021. -458 b.19. Niyozov G‘., Axmedova M. E. Pedagogika tarixidan seminar mashg‘ulotlari. – T.: Noshir, 2011

Axborot manbalari

1. www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.physiology.ru/handbooks.html
4. www.curator.ru/e-books/b22.html

TESTLAR

№	Test topshirig'i	To'g'ri javob	Muqobil javob	Muqobil javob	Muqobil javob
1.	“Maktab kreativlikni barbod etyaptimi?” nomli video lavha muallifi	Ken Robinson	Patti Drepeau	Benjamin Blum	Djon Dyui
2.	“Kreativlik” tushunchasi ning lug'aviy ma'nosi	yaratish	yangilik kiritish	o'zgartirish kiritish	shaxs ijodkorligi
3.	Ken Robinsonning fikriga ko'ra, kreativlik ...	o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmui	o'ziga xos tashabbuslar majmui	o'ziga xos qarashlar yig'inisi	o'ziga xos yangicha yonashuvlar majmui
4.	Emebaylning yonashuviga ko'ra, kreativlik ...	yuqori darajada noodatiy ko'nikmalarga ega bo'lish	iqtidorlilikni yuqori darajada namoyon etish	yuqori darajada bilimlarga egalik	innovatsion xarakterdagi harakatlarni tashkil etish
5.	Gardnerning yonashuviga ko'ra, kreativlik ...	o'zida muayyan yangilikni aks ettiruvchi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lgan amaliy harakat	o'zida muayyan yangilikni aks ettiruvchi amaliy harakat	ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lgan amaliy harakat	o'zida innovatsion g'oyalarni aks ettiruvchi amaliy harakat
6.	“Kreativlik” tushunchasi ning g'arbona talqini	yangilik	innovatsiya	evristika	novatsiya
7.	G'arbona kreativlik negizida qanday g'oyalar yotadi	noan'anaviylik, qiziquvchanlik, tasavvur, hazil- mutoyiba tuyg'usi, erkinlik	noan'anaviylik , qiziquvchanlik , tasavvur,	tasavvur, hazil- mutoyiba tuyg'usi, erkinlik	o'ziga xos qarashlar, aniq takliflar, noodatiy tashabbuslar
8.	“Kreativlik” tushunchasi ning sharqona talqini	ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni	nazariy bilimlarning amaliy ifodasi	ezgulikka intilish va uni amalda ifodalash	ezgulikni targ'ib etish va qo'llab-quvvatlash
9.	“Kreativlik” va “ijodkorlik” tushunchalari	turli holatlarni ifodalaydi	bir-biriga antonim	bir-biriga omonim	bir-biriga sinonim

10.	Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra, Tadqiqiy fikrlash ...	masala yuzasidan har tomonlama fikrlash	masala yuzasidan bir yoqlama fikrlash	masalaning mohiyatini chuqur tahlil qilish	masala yuzasidan o'z fikrini bildirish
11.	Har tomonlama fikrlash	o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanish	o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda bir g'oyani turlicha talqin etish	o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda bir g'oyaning amaliy isbotini topish	o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda har bir talabanning fikr bildirishi
12.	Bir tomonlama fikrlash	o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda birgina to'g'ri g'oyaga asoslanish	o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda jamoa tomonidan birgina fikrning bildirilishi	o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda kichik guruh tomonidan birgina fikrning bildirilishi	o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda har bir talabanning bittadan fikr bildirishi
13.	Shaxsning kreativligi nimada namoyon bo'ladi?	uning tafakkuri, muloqoti, his-tuyg'ulari va muayyan faoliyat turlarida	uning tafakkurida	uning muloqotida	uning his-tuyg'ulari va muayyan faoliyat turlarida
14.	E.P.Torrens (1987) testi qanday mezonlarga asoslanadi?	faollik, tezkor fikrlash, o'ziga xos (orginal)lik va takomillash ganlik	tezkor fikrlash va o'ziga xos (orginal)lik	faollik va tezkor fikrlash	tezkor fikrlash, o'ziga xos (orginal)lik va takomillash ganlik
15.	1987 yilda asoslangan shaxsning Tadqiqiy tafakkurga egaligini aniqlovchi test muallifi	E.P.Torrens	R.Dekart	J.Piaje	V.A.Krutetskiy
16.	Pedagogning yangi g'oyalarni yaratish, pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini	pedagogik kreativlik	pedagogik ijokorlik	pedagogik mahorat	pedagogik malaka

	tavsiflovchi qobiliyati				
17.	“Tadqiqiy pedagogika” fanining maqsadi	shaxsni Tadqiqiy o‘qitish, tarbiyalash va rivojlan tirish	Shaxsni har tomonlama rivojlan tirish	Shaxsni malakali mutaxassis etib tayyorlash	Shaxsning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish
18.	“Tadqiqiy pedagogika” fanining obyekti	barcha yosh bosqichlarida Tadqiqiyshaxsni i kasbiy shakllan tirish va rivojlan tirish jarayoni	barcha yosh bosqichlarida shaxs tafakkurini shakllan tirish va rivojlan tirish jarayoni	barcha yosh bosqichlarida shaxsning muloqot qobiliyatini rivojlan tirish jarayoni	barcha yosh bosqichlarida shaxsning axloqiy sifatlarini rivojlan tirish jarayoni
19.	“Tadqiqiy pedagogika” fanining premeti	Ijodkor shaxsni kasbiy shakllantirish, rivojlantirish metodologiyasi, tamoyillari, yetakchi g‘oyalari, yo‘nalishlari, bosqichlari va b.	Ijodkor shaxsni kasbiy shakllantirish, rivojlantirish metodikasi	Ijodkor shaxsni kasbiy shakllantirish, rivojlantirish nazariyasi	Ijodkor shaxsni kasbiy shakllantirish, rivojlantirish texnologiyasi
20.	“Tadqiqiy pedagogika”ning tarkibiy tuzilmasi nimalardan iborat?	Tadqiqiy ta’lim asoslari va ijodkor shaxsni shakllantirish bosqichlari	Tadqiqiy ta’lim asoslari	Ijodkor shaxsni shakllantirish va rivojlantirish bosqichlari	shaxsda tadqiqiy malakalarni rivojlantirish jarayoni
21.	Yangilikning ahamiyati va foydaligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi	ijodkorlik	kreativlik	qobiliyat	tafakkur
22.	Shaxsning ijodiy faoliyatni tashkil etish va uning natijalanganligiga erishishni ta’minlash imkoniyatini belgilovchi individual xususiyati	Tadqiqiy qobiliyat	ijodiy qobiliyat	innovatsion qobiliyat	kommunikativ qobiliyat

23.	Ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning natijalanganligini baholashda namoyon bo'ladigan individual xususiyati	Ijodiy qobiliyat	Tadqiqiy qobiliyat	innovatsion qobiliyat	kommunikativ qobiliyat
24.	Ijodiy yo'nalganlik, mantiqiy fikrlash olish, eruditsiya, boy tasavvurga egalik, hissiyotga boylik, tafakkur tezligiga egalik va b. Ular nimani ifodalaydi?	kreativlik sifatlarini	kreativlikni rivojlantirish tamoyillarini	shaxsning ijodkorlik faoliyatini	shaxsning tafakkuri darajasini
25.	Muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil asosida hal qilishga yo'naltirilgan masalalar tizimi	ijodiy topshiriqlar	amaliy topshiriqlar	nazariy topshiriqlar	ilmiy xarakterdagi topshiriqlar
26.	Shaxsning ijodiy faoliyatda o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyon qilishi va rivojlan tirishi	o'zini o'zi ijodiy faollashtirish	o'zini o'zi ijodiy baholash	o'zini o'zi ijoiy rag'batlan tirish	o'zini o'zi tanqidiy tahlil qilish
27.	E.P.Torrensning shaxs kreativligini aniqlovchi testlarining turlari	2 ta	4 ta	6 ta	8 ta
28.	Butunning turli bosqich yoki darajalarga ajratilishi	tabaqalashtirish	individuallashtirish	guruhlash tirish	toifalash

29.	Muayyan hodisani o'zida qandaydir yakunlangan jarayonni qamrab olgan ma'lum vaqt birliklariga ajratilishi	davrlashtirish	guruhlash tirish	individual lashtirish	toifalash
30.	Ma'lum kreativlik sifatlarining rivojlanishi yakuniga yetgan qandaydir vaqt birligi	kreativlikning rivojlanish davri	kreativlik rivojlanish ning ilk davri	kreativlik rivojlanish ning so'nggi bosqichi	kreativlikning rivojlanish holati
31.	Muayyan kreativlik sifatlarining rivojlanganlik darajasi	kreativlikning rivojlanish bosqichi	kreativlikning rivojlanish davri	kreativlik rivojlanish ning ilk davri	kreativlikning rivojlanish holati
32.	Tadqiqiy sifatlar ni rivojlantirish yo'llari nechta?	4 ta	8 ta	6 ta	2 ta
33.	Pedagog Tadqiqiy potentsiali tarkibiy asoslari	Maqsadli-motivli, mazmunli, faoliyatli va reflektiv baholash	Maqsadli-motivli va mazmunli baholash	faoliyatli va reflektiv baholash	Maqsadli-motivli baholash
34.	Tashabbuskorlik, kreativlik qobiliyatiga egalik, Tadqiqiy faollik, izlanuvchanlik. Ular ...	Pedagogning Tadqiqiy potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar	Pedagogning Tadqiqiy potentsiali darajasini baholovchi mezonlar	Pedagogning Tadqiqiy potentsiali darajasini belgilovchi mezonlar	Pedagogning Tadqiqiy potentsiali darajasini o'lchovchi mezonlar
35.	Katta yoshlilar hamda bolalarning aqliy qobiliyatini o'lchashga xizmat qiladi	Slosson testi	E.P.Torrens testi	Vekslerov shkalasi	M.Montessori
36.	Aqliy qobiliyatni aniqlashga imkon beruvchi individual test	Vekslerov shkalasi	Slosson testi	E.P.Torrens testi	M.Montessori

37.	Noto'g'ri shaklda yoritilgan surat (kartina)ni to'g'ri shaklda ifoda etishga asoslanadi	E.P.Torrens testi	M.Montessori	Vekslerov shkalasi	Slosson testi
38.	Shaxsning tadqiqiy shakllanishi nechta bosqichda kechadi?	3 ta	6 ta	2 ta	8 ta
39.	Tadqiqiy sifatlarni rivojlantirishning 1-yo'li	Tadqiqiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish	amaliy Tadqiqiy harakat ko'nikmalarini rivojlantirish	Tadqiqiy faoliyat jarayonlarni tashkil etish	Tadqiqiy mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish
40.	Tadqiqiy sifatlarni rivojlantirishning 2-yo'li	amaliy Tadqiqiy harakat ko'nikmalarini rivojlantirish	Tadqiqiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish	Tadqiqiy faoliyat jarayonlarni tashkil etish	Tadqiqiy mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish
41.	Tadqiqiy sifatlarni rivojlantirishning 3-yo'li	Tadqiqiy faoliyat jarayonlarni tashkil etish	Tadqiqiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish	amaliy Tadqiqiy harakat ko'nikmalarini rivojlantirish	Tadqiqiy mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish
42.	Tadqiqiy sifatlarni rivojlantirishning 4-yo'li	Tadqiqiy mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish	Tadqiqiy faoliyat jarayonlarni tashkil etish	Tadqiqiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish	amaliy Tadqiqiy harakat ko'nikmalarini rivojlantirish
43.	O'zini tavakkaldan olib qochish, fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish; shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi; boshqalarga tobe bo'lish; har qanday holatda ham	shaxsda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillar	shaxsda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirish yo'llarini belgilovchi omillar	shaxsda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirish metodlarini tanlash imkoniyatiga ega omillar	shaxsda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi sharoitlar

	faqat yutuqni o'ylash. Ular ...				
44.	O'zini tavakkaldan olib qochish	shaxsda kreativlik sifatleri, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillardan biri	shaxsda kreativlik sifatleri, malakalarini rivojlan tirish yo'llarini belgilovchi omillardan biri	shaxsda kreativlik sifatleri, malakalarini rivojlan tirish metolarini tanlash imkoniyatiga ega omillardan biri	shaxsda kreativlik sifatleri, malakalarini rivojlan tirishga xizmat qiluvchi sharoitlardan biri
45.	Tashabbuskorlik, tadqiqiy qobiliyatga egalik, Tadqiqiy faollik, izlanuvchanlik	pedagogning Tadqiqiy potensiali darajasini aniqlovchi mezonlar	pedagogning ijodkorlik potensiali darajasini aniqlovchi mezonlar	pedagogning kompetentlik potensiali darajasini aniqlovchi mezonlar	pedagogning kasbiy mahorati darajasini aniqlovchi mezonlar
46.	Muntazam ravishda turli tashabbuslarni ilgari suradi, tadqiqiy qobiliyatga egaligini izchil namoyib etib boradi, Tadqiqiy jihatdan o'ta faol, izlanuvchan. Bu tadqiqiy potensialning qaysi darajasi?	yuqori	o'rta	past	juda past
47.	Ba'zan u yoki bu tashabbusni ilgari suradi, tadqiqiy qobiliyatga egaligi muntazam bo'lmasa-da, ammo namoyon bo'ladi, Tadqiqiy jihatdan bir qadar faol, izlanuvchan bo'lishga intiladi. Bu tadqiqiy potensialning qaysi darajasi?	o'rta	yuqori	past	juda past

48.	Garchi u yetarlicha asoslanmagan bo'lsa-da, tashabbusni ilgari surshga intiladi, tadqiqiy qobiliyati yetarlicha namoyon bo'lmaydi, izlanuvchan bo'lishga intilmaydi. Bu tadqiqiy potensialning qaysi darajasi?	past	yuqori	o'rta	juda past
49.	Kzikszent mixayli tadqiqiy shaxslarni nechta toifaga ajratadi?	2 ta	4 ta	6 ta	8 ta
50.	Kzikszentmixayli tadqiqiy shaxslarni qanday toifalarga ajratadi?	katta va kichik kreativlar	iqtidorli va qobiliyatlilar	ijodkor va tashabbuskorlar	qobiliyatli va noyob qobiliyatlilar
51.	Katta kreativlar – bu	o'z sohasining yetakchilari	ma'lum soha mutaxassislari	bir necha yillik ish tajribasiga ega mutaxassislar	malaka oshirish kurslarida ta'lim olgan tinglovchilar
52.	Kichik kreativlar kimlar sanaladi?	kreativlik sifatlaridan faqatgina kundalik hayotlarida foydalana-diganlar	kreativlik sifatlaridan aniq maqsadlarda foydalana-diganlar	kreativlik sifatlaridan kasbiy o'sish yo'lida foydalana-diganlar	kreativlik sifatlaridan o'zini namoyon qilish maqsadida foydalana-diganlar
53.	Vekslerov shkalasi nechta qismdan iborat?	2 ta	3 ta	4 ta	5 ta
54.	Vekslerov shkalasi qanday qismlardan iborat?	og'zaki va harakat shkalasidan	topshriq va savollardan	topshiriqlarni bajarish va ularni baholash mezonlaridan	mezon va daraja ko'rsatkichlaridan

55.	E.P.Torrens testlari nechta guruhga ajratiladi?	I va II testlarga	Birinchi va ikkinchi darajali testlarga	Birlamchi va ikkilamchi testlarga	Oddiy va murakkab testlarga
56.	E.P.Torrens (I) testi qanday sifatlarni aniqlashga xizmat qiladi?	tafakkurning tezkorlik; aniqlik; tasavvurning boyligi va o'ziga xosligi sifatlarini aniqlashga	tafakkurning tezkorlik; aniqlashga	tasavvurning boyligi va o'ziga xosligi sifatlarini aniqlashga	shaxsning qanday tafakkur turiga egaligi aniqlashga
57.	Torrens (II) testi nimaga xizmat qiladi?	bolalar va kattalarning ijodiy qobiliyatini aniqlashga	bolalarning ijodiy qobiliyatini aniqlashga	kattalarning ijodiy qobiliyatini aniqlashga	mutaxassislarining ijodiy qobiliyatini aniqlashga
58.	Pedagogik tafakkurni tashxislashda qanday maxsus metodlar qo'llaniladi?	tashxisli vaziyatlar, anketa, reyting, test va b.	tashxisli vaziyatlar	anketa, reyting	tashxisli vaziyatlar, test va b.
59.	Tabiiy imkoniyatlarga asoslanuvchi kreativlik nimani ifodalaydi?	individning o'ziga xos xatti-harakatlarini ifodalaydi	individning o'ziga xos fikrlash qobiliyatiga egaligini ifodalaydi	individning o'ziga xos muloqot qobiliyatiga egaligini ifodalaydi	individning ijtimoiy munosabatlarga kirisha olishini ifodalaydi
60.	Birlamchi (umumiy) kreativlik	Shaxsning ijodkorligini namoyon etuvchi umumiy qobiliyat	Shaxsning ijodkorligini namoyon etuvchi maxsus qobiliyat	Shaxsning ijodkorligini namoyon etuvchi xususiyat	Shaxsning tashabbus korligini ifodalovchi xususiyat
61.	Ixtisoslashgan kreativlik	Ijtimoiy faoliyatning muayyan turi bo'yicha ijodkorlikni namoyon etuvchi qobiliyat	Ijtimoiy faoliyatning bir nechta turi bo'yicha ijodkorlikni namoyon etuvchi qobiliyat	Ijtimoiy faoliyatning ikki turi bo'yicha ijodkorlikni namoyon etuvchi qobiliyat	Ijtimoiy faoliyatning 3 va undan ortiq turi bo'yicha ijodkorlikni namoyon etuvchi qobiliyat
62.	Qanday metod qo'llanilganda talabalar o'quv materialini mazmunan yoki tayanch	guruhlashtirish	reja tuzish	tayanch tushunchalarni aniqlash	turkumlashtirish

	tushunchalar asosida guruhlarga ajratib oladi?				
63.	Tayanch tushunchalarni aniqlash nima?	o'quv materiali mohiyatini anglatuvchi asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsatish	o'quv topshirig'i mohiyatini anglatuvchi asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsatish	ta'lim natijasining mohiyatini anglatuvchi asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsatish	asosiy tushunchalar asosida mavzuni yoritish
64.	Bilimlarni muayyan yo'nalishlar, jihatlar yoki muhim belgilariga muvofiq ajratish nima?	turkumlashtirish	guruhlashtirish	sxemalashtirish	modellashtirish
65.	Bilimlarini mavzu mohiyatini yorituvchi sxema, jadval yoki tasvirlar asosida namoyish etish qanday nomlanadi?	Sxemalashtirish	turkumlashtirish	guruhlashtirish	modellashtirish
66.	O'quv materiali mazmunini o'z fikrlari bilan ifodalash nima?	qayta bayon etish	tasvirlash	tushuntirish	ta'riflash
67.	Mavjud tushunchalarga mazmunan yaqin bo'lgan pedagogik yoki psixologik terminlarni qo'shish nima deb ataladi?	mavjud tushunchalarni boyitish	mavjud tushunchalarni ko'paytirish	mavjud tushunchalarning sonini oshirish	mavjud tushunchalarning sifatini yaxshilash

68.	Mavzu ichida kichik mavzularni hosil qilish – bu...	o‘quv materialini mazmuniga ko‘ra mustaqil kichik mavzularga ajratish	o‘quv materialini murakkabligiga ko‘ra mustaqil kichik mavzularga ajratish	o‘quv materialini nazariy va amaliy jihatiga ko‘ra kichik mavzularga ajratish	o‘quv materialini talabalar imkoniyatiga ko‘ra bir nechta kichik mavzularga ajratish
69.	Talabalarda ijodiy faoliyat malakalari, jamoaviy ijodiy ishlarni tashkil etish ko‘nikmalarini shakllantiruvchi metod	AJIL (Amaliy jamoaviy ijodiy loyihalar)	Klaster	Venn diagrammasi	Baliq skeleti
70.	Talabalarni mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritishga undovchi metod	“Aqliy hujum”	“Debat”	“Bahs-munozara”	“Suhbat”
71.	Talabalarda mavzu yuzasidan muayyan masala mohiyatini tasvirlash va yechish qobiliyatini shakllantiradigan metod	Baliq skeleti	Klaster	Venn diagrammasi	Bumerang
72.	Talabalarda aniq, real yoki sun‘iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish malakalarini shakllantiradigan metod	Keys-stadi	Baliq skeleti	Klaster	Venn diagrammasi
73.	“Kreativlik xaritasi”ning muallifi	Patti Drepeau	E.P.Torrens	V.A.Krutetskiy	R.Dekart

74.	Ta'lim mazmunini shakllan tirish nechta bosqichda kechadi?	3 ta	6 ta	9 ta	2 ta
75.	O'quv materiallari ning asosiy turlari nechta	6 ta	3 ta	9 ta	1 ta
76.	O'quv mashg'ulotlari uchun nechta turdagi didaktik materiallar tayyorlanadi	3 ta	6 ta	9 ta	2 ta
77.	O'quv axborotlarini grafik shakliga o'tkazish	ma'lumotlarni model, sxema, jadval, diagramma, tasvir, klaster, matematik, fizik, geometrik ko'rinishlarida ifodalash	ma'lumotlarni sxemaga solish	ma'lumotlar asosida o'quv jarayonini modellashtirish	ma'lumotlarni qayta ishlash
78.	D.Tollingerova taksonomiya sida o'quv topshiriqlari nechta turga ajratiladi?	5 ta	3 ta	7 ta	9 ta
79.	Individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorligini tavsiflovchi qobiliyati	kreativlik	eruditsiya	intuitsiya	evrika
80.	Kreativlikni tavsiflovchi to'rt holat kim tomonidan asoslangan?	E.P.Torrens	V.A.Krutetskiy	R.Dekart	J.Piaje
81.	Ijodiy yo'nalganlik ... bilimlar asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasi. Ular	kreativlikning	eruditsiyaning	bilimdonlikning	intuitsiyaning

	nimaning sifatлари?				
82.	O'zini tavakkal qilishdan olib qochish ... har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash. Ular qanday omillar?	kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi	kreativlikni rivojlanti-rishga xizmat qiluvchi	qobiliyatni shakllanti-rishga to'sqinlik qiluvchi	intuitsiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi
83.	Pedagog Tadqiqiy potensiali alining tarkibiy asoslari	maqsadli-motivli yondashuv; mazmunli yondashuv; tezkor-faoliyatli yondashuv; refleksiv-baholash	tizimli yondashuv; majmuaviy yondashuv; nazorat; tahlil va baholash	tizimli yondashuv; tizimli tahlil; faoliyatli yondashuv; baholash	majmuaviy yondashuv; innovatsion yondashuv; motivatsion faoliyat; tizimli tahlil
84.	Muammoli xarakterga egalik ... hayotiy faoliyatda orttirgan sifatlarining o'zaro uyg'unligi.	pedagogga xos kreativlik potensialini	pedagogga xos pedagogik mahoratni	pedagogga xos kasbiy sezgirlikni	pedagogga xos pedagogik qobiliyatni
85.	Pedagogning Tadqiqiy potensiali darajasini aniqlovchi mezonlar	tashabbus korlik, tashkilot chilik qobiliyatga egalik, ijtimoiy faollik, izlanuvchanlik	tashabbuskorlik, Tadqiqiy qobiliyatga egalik, Tadqiqiy faollik, izlanuvchanlik	hissiyotga boylilik, Tadqiqiy qobiliyatga egalik, fantaziyaning boyligi, izlanuvchanlik	tashabbuskorlik, Tadqiqiy qobiliyatga egalik, dunyoqarashning kengligi, tirishqoqlik.
86.	Pedagogning pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati	pedagogik kreativlik	pedagogik sezgirlik	pedagogik ijodkorlik	pedagogik novatorlik
87.	O'quv adabiyotlari ning eng muhim shakllari	bosma va elektron	badiiy va ilmiy	nazariy va amaliy ma'lumot larni yorituvchi	murakkab va oddiy
88.	Ta'lim mazmunini shakllantirishni	umumiy nazariy bosqich	o'quv bosqichi	o'quv materialini	o'quv materilini

	ng birinchi bosqichi			o'zlashtirish bosqichi	umumlashtirish bosqichi
89.	Ta'lim mazmunini shakllantirishning ikkinchi bosqichi	o'quv bosqichi	umumiy nazariy bosqich	o'quv materialini o'zlashtirish bosqichi	o'quv materilini umumlashtirish bosqichi
90.	Ta'lim mazmunini shakllantirishning uchinchi bosqichi	o'quv materialini o'zlashtirish bosqichi	umumiy nazariy bosqich	o'quv bosqichi	o'quv materilini umumlashtirish bosqichi
91.	Ta'lim mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydigan meyoriy hujjat	DTS	O'quv dasturi	O'quv rejasi	O'zRning "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni
92.	O'quv yili davomida o'zlashtirilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmini belgilovchi hujjat	O'quv rejasi	O'zRning "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni	DTS	O'quv dasturi
93.	O'quv fani bo'yichaBKM mazmunni, umumiy vaqtni muhim bilimlarni o'rganilishi bo'yicha taqsimlash, mavzularning ketma-ketligini belgilash, o'rganilish darajasini yorituvchi meyoriy hujjat	O'quv dasturi	O'quv rejasi	O'zRning "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni	DTS
94.	Talabalarining ehtiyoj, qiziqish, xohish-	Mualliflik o'quv dasturi	Ishchi o'quv dasturi	Fan dasturi	Tayanch o'quv dastur

	istaklarini inobatga olgan holda o'quv moduli (fani) doirasida muayyan mavzu (masala)ni chuqur o'rganish yoki ma'lum muammoning yechimini topishga yo'naltirilgan o'quv dasturi				
95.	Ta'lim maqsadi, o'quv dasturi, didaktik talablarga ko'ra ilmiy bilimlari beruvchi manba	Darslik	O'quv qo'llanma	Metodik qo'llanma	O'quv-metodik qo'llanma
96.	O'quv materiallarini to'liq yoki qisman qamrab olgan holda kompyuter texnologiyasi yoki Internet axborot tarmog'ida maxsus (alohida) saytda joylashtirilgan elektron nashrlar majmui nima?	EATR (elektron axborot-ta'lim resurslari)	elektron darsliklar	elektron glossariy	elektron o'quv ko'rsatmali materiallar
97.	Xotirada saqlash, qayta yodga tushirishni talab etuvchi topshiriq turi	xabardor bo'lishga oid topshiriq	dalillar (o'lchash, tortish, hisoblash va b.)ni aniqlashga oid topshiriq	ko'chirish (biror joyga uzatish, shaklini o'zgartirish)ga oid topshiriq	umumlashtiruvchi qisqacha ma'lumot, qoralama, mazmun va b.ni ishlab chiqishga doir topshiriq
98.	Raqam va ma'lumotlar bilan ishlashda oddiy fikriy operatsiyalarni	dalillar (o'lchash, tortish, hisoblash va	xabardor bo'lishga oid topshiriq	ko'chirish (biror joyga uzatish, shaklini	umumlashtiruvchi qisqacha ma'lumot, qoralama, mazmun va

	taqozo etuvchi topshiriq turi	b.)ni aniqlashga oid topshiriq		o'zgartirish)ga oid topshiriq	b.ni ishlab chiqishga doir topshiriq
99.	Raqam va ma'lumotlar bilan ishlashda murakkab fikriy operatsiyalarni taqozo etuvchi topshiriq	ko'chirish (biror joyga uzatish, shaklini o'zgartirish)ga oid topshiriq	dalillar (o'lchash, tortish, hisoblash va b.)ni aniqlashga oid topshiriq	xabardor bo'lishga oid topshiriq	umumlashtiruvchi qisqacha ma'lumot, qoralama, mazmun va b.ni ishlab chiqishga doir topshiriq
100.	Ijodiy fikrlashni talab etuvchi topshiriq	amaliy takliflarni ishlab chiqarishga doir topshiriq	ko'chirish (biror joyga uzatish, shaklini o'zgartirish)ga oid topshiriq	dalillar (o'lchash, tortish, hisoblash va b.)ni aniqlashga oid topshiriq	xabardor bo'lishga oid topshiriq

BAHOLASH MEZONLARI

Kreditlarni olish uchun talablar.

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to‘la o‘zlashtirish, tahlil natijalarini to‘g‘ri aks ettira olish, o‘rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo‘yicha yozma ishni topshirish.

Fan bo‘yicha talabalar bilimni baholash va nazorat qilish me‘zonlari

O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirining 2018 yil 9-avgustdagi 19-2018 sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan, O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligidan 2018 yil 26 sentabrdagi 3069 - son bilan ro‘yxatdan o‘tkazilgan “Oliy ta‘lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholash tizimi to‘g‘risidagi” nizomga muvofiq ishlab chiqildi.

Baholash usullari	Ekspress testlar, yozmaishlar, og‘zakiso‘rov, prezentatsiyalar va boshqalar	
Baholash mezonlari	<p>“5” baho (a‘lo) uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim: Kuzatilayotgan jarayonlarning astronomik mohiyatini to‘la anglasa, bu jarayon xodisalarga tegishli qonuniyatlarni o‘zida aks etgan ifodalar, astronomik kattaliklar orasidagi bog‘lanishlarni tegishli hisob-kitoblarini chiqara olsa va ularni amaliyotga qo‘llay olsa.</p> <p>“4” baho (yaxshi) uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim: Hodisa va jarayonlar haqida to‘la tasavvurga ega bo‘lsa, ularning kechish jarayonini ifodalovchi astronomik kattaliklarning o‘zaro bog‘lanishlarini aks etuvchi matematik ifodasini bilsa.</p> <p>“3” baho (qoniqarli) uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim: Kechayotgan hodisa va jarayonlar haqida tasavvurlarida va bilimlarida chalkashliklar bo‘lsa.</p> <p>“2” baho (qoniqarsiz) uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim: Tushunchalarga berilgan ta‘riflarda jiddiy kamchiliklar mavjud, bu tushunchalarga misollar keltirmagan yoki misollar noto‘g‘ri tanlangan (tushuncha haqida tasavvurga ega emas). Masala yechishga harakat qilingan. Qo‘pol xatolarga yo‘l qo‘yilgan. Aniq tasavvurga ega bo‘lmasa.</p>	
Baholash turlari	Baholash	O‘tkazish vaqti
Joriy nazorat:		
-talabani oraliq nazorat turi bo‘yicha baholashda, uning o‘quv mashg‘ulotlari davomida olgan baholari inobatga olinadi	O‘zbekiston Respublikasi	Semestr davomida

<p>Oraliq nazorat:</p> <ul style="list-style-type: none"> -ma'ruza o'qituvchisi tomonidan qabul qilinadi; -oraliq nazorat yozma ish shaklida olinadi; -oraliq nazorat mavzulari kafedraning etakchi professor-o'qituvchilari tomonidan ishlab chiqiladi va kafedra mudiri tomonidan tasdiqlanadi; -yozma shaklda olingan oraliq nazorat javobi 3 kun ichida jurnal va electron tizimda aks etilishi hamda talabalarga etkazilishishart. -talabaga oraliq nazorat turidan "2" (qoniqarsiz) baho olsa, unga 2 (ikki) martagacha qayta topshirishga imkoniyat beriladi. - oraliq nazorat turini topshiraolmagan, shuningdek ushbu nazorat turi bo'yicha "2" baho bilan baholangan talaba yakuniy nazorat turiga kiritilmaydi. - oraliq nazoratni o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida davriy ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartibi buzilgan hollarda, oraliq nazorat natijalari bekor qilinadi hamda oraliq nazorat qayta o'tkaziladi. 	<p>Adliya vazirligidan 2018 yil 26 sentabrdagi 3069 - son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini nazorat qilish va baholash tizimi to'g'risidagi" nizomga muvofiq</p>	<p>Semestr davomida fan mavzulari 55%-60% bajarilgand an so'ng</p>
<p>Yakuniy nazorat</p> <ul style="list-style-type: none"> - yakuniy nazorat turi otkaziladigan kuniga qadar talabalar joriy va oraliq ballari yig'indisidan habardor bo'lishishart. - tuzilgan va tasdiqlangan komissiya a'zolari tomonidan qabul qilinadi. - mazkur fan bo'yichayakuniy nazorat semestrning oxirgi haftasi mobaynida o'quv-uslubiy boshqarma tomonidan tuzilgan qat'iy jadval asosida belgilangan auditoriyada "yozma ish" shaklida o'tkaziladi. -yozma shaklda olingan yakuniy nazorat javobi 3 kun ichida jurnal, electron tizim va qaydnomalarda aks etilishi hamda talabalarga etkazilishishart. 		<p>semestr davomida ajratilgan soatlar to'liq bajarilgand an so'ng</p>

QO‘SHIMCHA MATERIALLAR

Pedagogik qobiliyatlar

Oldingizda noqulay pedagogik vaziyatlar qatori berilgan. Ularning har biri bilan tanishib chiqib, berilgan vaziyatga ta’sir javob variantlardan fikringizga ko‘ra to‘g‘risini tanlang.

1-VAZIYAT

Darsni boshladingiz, auditoriyada tinchlik hukmron surmoqda. Birdan kimdir kulib yubordi. Siz kulib turgan talabaga savol va hayrat nazari bilan qaradingizda, u sizga tik qarab gapirdi: «Men uchun sizga qarash doim kulgili va kulgim keladi».

Bunga siz qanday ta’sirlanasiz?

«Mana senga!»

«Senga nimasi kulgili?»

«Bilganingni qil»

«Sen, nima jinnimisan?»

«Xushchaqchaq odamlarni yoqtiraman»

«Senda xush kayfiyatni uyg‘otganimdan xursandman»

2-VAZIYAT

Bu auditoriyada bir necha dars o‘tganimizdan so‘ng, talaba sizga yuzlanib, «Men o‘ylamaymanki, siz pedagog sifatida bizlarga biror narsani o‘rgatasiz»

Sizning ta’msiringiz:

«Sening ishing o‘qish, o‘qituvchiga o‘rgatish emas»

«Sendaylarni, men hech narsaga o‘rgatolmayman»

«Balki, senga boshqa guruhga o‘tish yoki boshqa o‘qituvchida o‘qishing ma’qulroqdir»

«Shunchaki, sen o‘qishni hohlamaysan»

«Qiziq, nimaga sen bunday deb, o‘ylaysan»

«Kel, bu to‘g‘rida ochiqroq gaplashamiz. Balki, o‘zimni tutishimda biror-bir narsa bordirki, seni shunday fikrga olib keladi»

3-VAZIYAT

Talaba o‘qituvchiga qarab, berilgan vazifani bajarishni hohlamagan holda gapiryapti «Men bu vazifani bajarishni hohlamayman»

O‘qituvchining ta‘siri qanday bo‘lishi kerak?

«Hohlamaysanmi- majburlaymiz»

«Unda nima uchun o‘qishga kelding?»

«Senga shuncha yomonroq bo‘ladi, o‘qimay qolaver. Sening xulqing bir odamni eslatadiki, u o‘zining yuziga achchiq qilib, burnini kesib olishni hohlardi»

«Sen o‘zingga bu to‘g‘rida hisob berasanmi, bu sen uchun nima bilan tugashi mumkin?»

«Tushuntirib berolmaysanmi, nimaga?»

«Kel o‘tirib gaplashamiz, balki, sen haqdirsan»

4-VAZIYAT

Talaba o‘zining o‘zlashtiridan norozi, mavzuni qanday tushunishi, o‘zlashtirish kerakligi va o‘zining qobiliyatlaridan shubhalangan holda o‘qituvchiga dedi: «Nima deb o‘ylaysiz, qachondir men ham «a’lo» bahoga o‘qir olarmikanman va guruhdagi boshqalardan orqada qolib ketmasmikanman?»

O‘qituvchining javobi qanday bo‘lishi kerak?

«To‘g‘risini aytganda-shubhalanaman»

«Ha, albatta, bundan shubhalanmasliging mumkin»

«Senda ajayib qobiliyatlar mavjud va men senga katta umidlar bog‘layman»

«Nima uchun o‘zingdan shubhalanasan?»

«Kel gaplashamiz va muammolaringni aniqlab olamiz»

«Ko‘p narsa bir-birimiz bilan qanday ishlashimizga bog‘liq»

5-VAZIYAT

Talaba o'qituvchiga qarab: «Sizning kelgusi ikki darsingizga qatnasha olmayman, chunki yoshlar ijrosidagi konsertga bormoqchiman».

O'qituvchining munosabati qanday bo'lishi kerak?

«Qani, borib ko'rchi!»

«Keyingi safar darsga ota-onang bilan kelishingga to'g'ri keladi»

«Bu sening ishing, imtihon topshiradigan sen. Shundoq ham qoldirilgan darslaring uchun javob berishingga to'g'ri keladi, men seni keyin albatta so'roq qilaman»

«Sen, meningcha, darslarga juda yengil qarayapsan»

«Balki, o'qishni tashlaganing ma'quldir?»

«Keyin nima qilmoqchisan?»

«Qiziq, nimaga senga konsertga borish darslardan ko'ra qiziqroq»

6-VAZIYAT

Talaba auditoriyaga kirib kelgan o'qituvchiga qarab dedi: «Siz juda ham charchagan va horg'in ko'rinasiz».

O'qituvchining ta'siri qanday bo'lishi kerak?

«Menimcha, sen tomondan menga bunday tanbehlar berish odobdan emas»

«Ha, men o'zimni yomon his qilyapman»

«Mendan havotirlanma, yaxshisi o'zingga qara»

«Bugun ishim ko'pligidan yomon uxladim»

«Xavotirlanma, bu darslarimizga xalaqit bermaydi»

«Juda ham e'tiborli ekansan, mehribonliging uchun rahmat!»

7-VAZIYAT

«Men sezyapmanki, siz olib borayotgan darslar menga yordam bermayapti, -dedi talaba fan o'qituvchisiga qarab va davom etdi, umuman darslarni tashlash haqida o'ylayapman»

O'qituvchining ta'sirlanishi qanday bo'lishi kerak?

«Bemani gaplarni bas qil!»

«Voy bo', juda o'ylavording-ku»

«Balki, boshqa o'qituvchini toparsan?»

«Men yaxshilab bilmoqchi edim, nima uchun senda bunday istak tug'ildi»

«Nima deysan, sening muammolaring ustida birga ishlaymizmi?»

«Balki, muammolaringni boshqacharoq hal qilish mumkindir».

8-VAZIYAT

Talaba o'ziga ishonishini ko'z-ko'z qilib, o'qituvchiga dedi: «Agar hohlaganimda, men qila olmaydigan hech narsa yo'q. Shu bilan birga sizning faningizni o'zlashtirish men uchun hech narsa emas».

O'qituvchining munosabati qanday bo'lishi kerak?

«O'zing to'g'ringda jo'da to'g'ri o'ylayapsan»

«Qobiliyatlaring bilan-a? Ishonmayman»

«Agar shunday gapirayotgan bo'lsang, balki o'zingni yetarli darajada ishonchli his qilyapsan»

«Bunga shubham yo'q, chunki ishonaman, agar istasang, qo'lingdan hamma narsa keladi»

«Balki, bunarsa sendan katta mehnatni talab qilar»

«Haddan tashqari o'ziga ishonish ishga zarardir»

9-VAZIYAT

O'qituvchining tanbehlariga javoban, talaba dedi: «O'quv predmetini o'zlashtirish uchun, ko'p ishlash kerak emas, meni yetarli darajada qobiliyatli deyishadi»

Bunga o'qituvchining ta'siri qanday bo'lishi kerak?

«Nahotki, sening bu fikrga aloqang bor»

«Sen haligacha boshingdan o'tkazgan qiyinchiliklar va sening bilimlaring hech bunga guvohlik bermaydi»

«Ko'pchilik o'zlarini yetarli darajada qobiliyatli hisoblaydilar, lekin ko'pchilik bunday emas»

«Hursandman, o'zing haqingda yuqori fikrdasan»

«Aynan shu narsa seni o'qishda ko'p kuch sarflashga majbur qilishi kerak»

«Bu shunday eshitilyaptiki, go'yoki sen o'z qobiliyatlaringga ishonmaysan»

10-VAZIYAT

Talaba fan o'qituvchisiga qarab: «Men yana daftar olib kelishni unutdim»

O'qituvchining munosabati qanday bo'lishi zarur?

«Yana –ya?»

«Seningcha, bu mas'uliyatsizlikning yaqqol namoyon bo'lishi emasmi?»

«Menimcha, ishga jiddiyroq yondoshishingni ayni vaqti»

«Bilishni istardim, nimaga?»

«Senda, ehtimol, bunga imkoniyating bo'lmagandir?»

«Nima deb o'ylaysan, men nima uchun doim senga bu to'g'rida eslataman»

11-VAZIYAT

Talaba o'qituvchi bilan suhbatda, unga murojaat qilib: «Men hohlardimki, siz boshqa talabalarga qaraganda menga yaxshiroq munosabatda bo'lsangiz».

Talabaning iltimosiga o'qituvchining javobi qanday bo'lishi kerak?

«Nimaga men boshqalarga nisbatan senga yaxshiroq munosabatda bo'lishim kerak?»

«Men erkatoylarni o'ylamoqchimasman»

«Menga seday fikrlaydiganlar yoqmaydi»

«Aytchi, nimaga boshqa talabalar o'rtasida seni alohida ajratishim kerak?»

«Agar men senga aytsam, seni boshqa talabalardan ko'proq yaxshi ko'raman, desam, o'zingni bundan yaxshiroq sezarmiding?»

«Nima deb o'ylaysan, o'zi senga qanday munosabatdaman?»

12-VAZIYAT

Talaba o'qituvchiga unga o'qitiladigan predmet haqida yaxshi o'zlashtirish imkoniyatlari bo'yicha o'zining shubhalarini aytdi: «Men sizga meni xavotir qiladigan narsani aytdim. Endi aytingchi, buning sababai nima va men nima qilishim kerak?»

Bunga o'qituvchining javobi qanday bo'lishi kerak?

«Menimcha, senda to'laqonlilik yetishmaydi»

«Senda tashvishlanishlarga hech qanday asoslar yo'q»

«Asoslangan fikrni aytishdan oldin, men muammoni yaxshiroq tushunib olishim kerak»

«Kel, kutamiz, ishlaymiz, bir oz vaqtdan so'ng bu muammoning hal qilinishiga qaytamiz. O'ylaymanki, buni hal qila olamiz»

«Men senga aniq javobni aytishga tayyormasman, o'ylab ko'rishim kerak»

«Tashvishlanma, o'z vaqtida menda ham hech narsa o'xshamagan»

13-VAZIYAT

Talaba o'qituvchiga qarab: «Menga sizning darslarda gapirishingiz va himoya qilishingiz yoqmaydi»

O'qituvchining ta'sirlanishi qanday bo'lishi kerak?

«Bu yomon»

«Ehtimol, sen buni tushunmassan?»

«Umid qilamanki, keyinchalik darslarimiz davomida fikring o'zgarar»

«Nimaga?»

«O'zing nimaga yoqtirasan va himoya qilishga tayyorsan?»

«Did va rang bo'yicha do'st yo'q»

«Nima deb o'ylaysan, men buni gapiraman va himoya qilaman»

14-VAZIYAT

Talaba guruhidagi o'rtoqlaridan biriga salbiy munosabatini ochiqchasiga bildirib, gapiradi: «Men u bilan birga o'qishni istamayman»

O'qituvchining javobi qanday bo'lishi kerak?

«Nima qilibdi?»

«Hech qocholmaysan, baribir majbursan»

«Sen tarafdin bu ahmoqlik»

«Lekin u ham bundan so'ng sen bilan o'qishni hohlamaydi»

«Nimaga»

«O'ylashimcha, sen nohaqsan»

JAVOBLAR

<i>Vaziyatlar</i>	<i>Javob variantlari (ballar)</i>						
	1	2	3	4	5	6	7
1	4	3	4	2	5	5	-
2	2	2	3	3	5	5	-
3	2	3	4	4	5	5	-
4	2	3	3	4	5	5	-
5	2	2	3	3	2	4	5
6	2	3	2	4	5	5	-
7	2	2	3	4	5	5	-
8	2	2	4	5	4	3	-
9	2	4	3	4	5	4	-
10	2	3	4	4	5	5	-
11	2	2	3	4	5	5	-
12	2	3	4	5	4	5	-
13	3	2	4	4	5	4	5
14	2	2	3	4	4	5	-
<i>Jami</i>							

Hamma vaziyatdan yig'ilgan jami ballarni 14 ga bo'lamiz. Agar o'rtacha baho 4,7 balldan yuqori bo'lsa, demak, yuqori pedagogik qobiliyat.

Agar, o'rtacha baho 3,8 dan 4,7 ballgacha bo'lsa, demak, o'rtacha pedagogik qobiliyat.

Agar, o'rtacha baho 3,8 balldan past bo'lsa, demak, quyi pedagogik qobiliyat.